

Recull de refrans i dites catalanes.

*Pluja menuda enganyant
essa no es mulla
tant corrim
de tot*

Refranys

i dites populars
de Llofriu,
recollides per

Irene
Rocas

Edició a cura
de Rosa Angelats
i Pep Vila

Irene Rocas (Llofriu 1861-Castellar-Buenos Aires 1947), autora d'unes interessants memòries, va col·laborar amb el clergue i filòleg mallorquí Antoni Maria Alcover en la redacció del conegut inventari lexicogràfic i etimològic de la llengua catalana. Era correspon-sal de l'obra del *Diccionari català valencià balear* (DCVB) a Llofriu, i col·laboradora de l'in-ventari de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. Per a aquestes dues magnes obres, la segona no publicada sencera encara, recollia expressions, fra-ses fetes i modismes.

R-2434
PAL
(Col·l.)

Refranys i dites populars de Llofriu, recollides per Irene Rocas

*Edició a cura de
Rosa Angelats i Pep Vila*

Què és allò que tothom en té,
fins les pedres del carrer?
[El nom]

© 2004 per l'edició: Rosa Angelats i Pep Vila

Edita: Arxiu Municipal de Palafrugell

Amb la col·laboració de la Diputació de Girona

Assessorament lingüístic: Marta Padrós

Muntatge, filmació i impressió: Impremta Palé, S. L. Palafrugell

Tiratge: 500 exemplars

ISBN: 84-923432-4-9

Dip. Legal: GI-201-2004

Sumari

- Presentació	5
- Pròleg	7
- Introducció	11
El català col·loquial	16
La personalitat d'Irene Rocas. Eshós d'una biografia	22
Els manuscrits	33
La nostra edició	38
- Els refranys	40
- Dites, comparances, exclamacions populars, locucions i frases fetes	67
- Apèndix	105
- Notes	108
- Bibliografia	118
- Abreviatures més usades	120

Presentació

Moltes vegades he pensat en allò que podia haver donat, als llofriencs, l'acusada personalitat que els distingeix en el conjunt del nostre municipi. La possessió d'un cert caràcter particular que afecta la manera de ser i les maneres, inclinacions i activitats que li son pròpies, és un fenomen que s'observa en totes les persones procedents de poblacions formades en l'antigor. Es tracta d'una cosa lleugera –si voleu– cada cop més diluïda per raó dels contactes i de les barreges que comporta l'actual ritme de vida; però que subsisteix i és visible si hom s'atura a examinar el comportament i les preferències de la gent que resideix en determinades poblacions. I aquest vernís, aquesta manera de ser pròpia i diferenciada, el tenen els llofriencs.

Les diferències que els distingeixen no afecten exclusivament els naturals de la població, si bé aquests els presenten en major grau i en més aspectes. S'estenen, igualment, a tots els nouvinguts que han decidit quedar-se a viure al lloc i que, havent-s'hi aclimatat, han esdevingut, amb els anys, llofriencs d'adopció. No hi ha dubte, per tant, que a Llofriu hi deu haver quelcom d'espiritual i aeri –i per tant imperceptible i no mesurable– que potser prové de l'aire, del clima, de les pedres o dels colors del paisatge, que es projecta i que va treballant, perfilant i arrodonint un determinat tipus humà, característic.

I dintre de tot aquest bagatge personalíssim llofrienc es troba la llengua, l'estima per la llengua, a l'enaltiment de la qual el poble ha aportat i encara aporta personatges molt destacats.

La Irene Rocas ha estat una d'aquestes personalitats. De formació autodidacta, el seu interès per la parla popular i per la història del llenguatge i del folklore de la nostra terra la portà a col·laborar amb mossèn Alcover com a corresponsal del Diccionari català valencià balear, va treballar per a l'Institut d'Estudis Catalans, per a l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya i per a l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. L'excepcionalitat de la Irene es manifesta sobretot en les seves memòries, on es pot copsar la singular transformació d'una mestressa de casa que viu en un entorn rural en una dona amb una àmplia cultura.

La replega de material lexicològic realitzat per la Irene és d'una gran magnitud. Va recollir de manera entusiasta –amb més voluntat que mitjans i mètode– les manifestacions de la llengua catalana que es parlava

a Llofriu i rodalies: antiga i moderna, comuna i dialectal, general i professional, literària i familiar, els mots aïllats i les locucions, i sinònims i derivats. Però no es queda aquí, les seves enquestes orals li permeten també aplegar una gran quantitat d'informació de caràcter folklòric i etnològic: jocs d'infants, danses populars, festes tradicionals i costums, endevinalles i supersticions, dites populars, refranys, locucions i frases fetes.

La Irene fou una pionera. La lliçó que ens ha donat ha estat important: l'amor i la dedicació al seu país i a la seva cultura, el permanent estat de vitalisme que la van conduir a superar les dificultats que trobava una dona de finals del vuit-cents en dedicar-se a la recerca.

Avui que ningú discuteix el valor de la memòria –paradoxalment en un moment on els canvis se succeeixen vertiginosament–, sorprèn el treball de la Irene. Gràcies al seu recull, podem gaudir d'aquest llegat cultural impagable que ens permet de retrobar-nos amb les essències més genuïnes del nostre esperit col·lectiu, la nostra memòria. La seva recerca permet constatar com era el nostre país, i com ha canviat i hem canviat nosaltres. El seu treball és un exemple de primer ordre perquè les noves generacions coneguïn la discontinuïtat, la ruptura de formes i pensaments que la nostra població ha sofert.

És per això que el reconeixement del deute que Palafrugell ha contret envers aquesta estudiosa esdevé una tasca tan grata com ineludible. Tanmateix, l'homenatge més valuós que aquest poble –i la seva institució de govern– pot dedicar a la memòria de la Irene Rocas és fomentar el coneixement del seu treball.

Xavier Rocas
Regidor de Cultura

Pròleg

El lliurament a l'Arxiu Municipal de Palafrugell de la documentació que es trobava al casal dels Bassa Rocas a Llofriu, completada posteriorment pels descendents de la família a l'Argentina i a Palafrugell; i la donació del fons Fina, que contenia referències a la família Bassa Rocas, varen obrir una esclatxa per a l'estudi d'una nissaga d'origen palafrugellenc de la qual es tenien indicis que havia tingut una interessant transcendència en el món cultural català i argentí. Sense aquesta recuperació tots hauríem oblidat, qui sap si per sempre, una pàgina de la nostra història que ha demostrat ser altament fructífera. I, amb aquesta, hem pogut gaudir fins a hores d'ara d'un conjunt molt divers de productes culturals: l'edició de les *Memòries d'Irene Rocas*, l'exposició *Els Bassa Rocas: de Llofriu a Buenos Aires* a Palafrugell i a Llofriu, un gruuix considerable d'articles.... i ara, aquest deliciós recull de refranys, dites, comparances, exclamacions populars, locucions i frases fetes. Un recull que en Pep Vila i la Rosa Angelats han seleccionat acuradament, tot cercant aquí i allà, entremig dels documents que havia elaborat la Irene.

Els autors han consultat, entre altres materials, un bloc escolar de paper, un quadern negre amb les pàgines amb ratlles, fulls solts, apunts, notes, fitxes, un recull fotocopiats i enquadernats amb una espiral, fitxes manuscrites que la Irene trametia a diferents centres... En definitiva, han utilitzat papers i paperets que per a molts de nosaltres haurien estat fermes candidats a la deixalleria. Aquesta és la màgia de la recerca, que els professionals, com en Pep i la Rosa, poden trobar en el lloc més insospitat una perla natural. Una perla natural com són aquests refranys, dites, frases fetes.... que està precedida per un rigorós text que ens introdueix en el món complex del llenguatge popular, que compta amb una extraordinària riquesa de matisos.

Fins ara, doncs, hem pogut llegir uns quants estudis de recerca que versen sobre la família. També ens consta que els seus documents s'han consultat per a l'elaboració de diferents treballs universitaris. Tanmateix, la bibliografia sobre aquesta nissaga no s'acabarà amb aquest treball que teniu a les mans. De ben segur que encara donarà més fruits. En Pep i la Rosa ja n'apunten algun de nou a través del material que hi ha a la Institució Milà i Fontanals i a tra-

vés de les cèdules que la Irene trametia a l'Alcover per a la realització del futur *Diccionari Alcover-Moll*. I es poden obrir més fronts, encara no explorats, i realitzar altres estudis sobre la Irene i els seus descendents. Es poden fer recerques sobre l'aplec fotogràfic i periodístic de Florenci Bassa, l'obra gràfica i naturalista de Serafí, la tasca literària, antropològica i feminista de M. Gràcia Bassa, la correspondència epistolar, la col·lecció d'imatges, els articles publicats en diferents mitjans de comunicació, les fotografies, els volums inèdits de la resta de dietaris escrits per la Irene, els negocis que la família va establir a l'Argentina... i evidentment altres temes que altres estudiosos descobriran i que fins ara ni ens imaginem.

No sóc cap experta en llenguatge, això és ben evident, però tot i així sempre m'ha sorprès que el que utilitzava la Irene fos extremament natural i que estigués dotat d'un gran poder de comunicació. Sortosament lleigeixo que la Rosa Angelats i en Pep Vila, que són els experts, qualifiquen l'escriptura que utilitzava la Irene de "fresca, espontània i senzilla". Ii estem d'acord, doncs, però tot i així em continua desconcertant que aquests adjectius tipifiquin l'escriptura d'una mestressa de casa del vuit-cents, una dona que havia nascut a pagès i que gràcies al seu esforç personal s'havia educat de manera totalment autodidacta. I encara és més xocant si tenim en compte que aquesta autoeducació bevia d'unes fonts que miraven enrere, cap a la reconquesta d'un passat *nostrat*. Els autors escriuen en aquestes pàgines que teniu a les mans, que la Irene va viure "un catalanisme essencialment catòlic, un regionalisme pairalista molt influenciat per Torres i Bages i per Jacint Verdaguer". Per tant, la seva visió de la vida era molt conservadora, com les fonts que la varen culturitzar. Aquestes, però, tot i que varen influir en el seu pensament, en la seva manera de viure, no varen influir en l'escriptura; que és, des del meu punt de vista personal, molt més moderna que no pas, per exemple, la de la seva filla Maria Gràcia Bassa.

I ara canvio totalment el registre d'aquest pròleg, ja que feliçment aquest estudi, que retroba una part important de la història del llenguatge empordanès, ha coincidit amb la recuperació física de la casa familiar Bassa Rocas a Llofriu. El destí d'aquest edifici són els usos públics, i en l'interior conserva traces tan sorprenents com uns curiosos grafits que recobreixen alguna de les parets. Són unes inscripcions que s'han d'agrupar en dues categories i per tant s'han d'analitzar des de perspectives diferents. En primer lloc, hi ha fra-

ses curtes, molt emfàtiques, catalanistes i patriòtiques, que escrivien els membres de la família Bassa Rocas en les seves constants anades i vingudes d'Amèrica i que palesen l'enyorança que sentien pel seu país. En segon lloc, hi ha esbossos de personatges i una escena que representa una ballada de sardanes, la mateixa que protagonitza la portada d'aquest llibre, datables en les primeres dècades del segle XX. Els dibuixos estan executats sota una bona tècnica, fins i tot semblen apunts o lliçons, la qual cosa ens fa pensar que el seu autor havia de ser una persona amb estudis artístics com els que havia tingut Serafí, un dels fills d'Irene Rocas. És insòlit que els membres d'una família pensessin en les parets com a suport per plasmar els seus sentiments i que les revestissin de mots i dibuixos. Un cop superada aquesta sorpresa continua meravellant que molts d'aquests elements no s'hagin destruït tant temps després d'haver estat executats. I no tan sols no han desaparegut sinó que s'han restaurat recentment i poden ser admirats per aquells que visitin l'edifici.

No em vull estendre més, només vull transcriure una de les frases fetes que va reunir Irene Rocas i que recull aquesta publicació: "Moltes gotes fan bassal." Si fem una lectura positiva d'aquesta frase veiem que té molt a veure amb la família Bassa Rocas i amb el profit públic que es treu de l'amalgama de documents que no s'han destruït. És a dir que el microcosmos d'estudis que es fan, i es continuaran fent, sobre la família ens condueix indefectiblement cap al coneixement general d'un poble, d'un país i d'una època.

Dolors Grau i Ferrando

Recull de refrans i dites catalanes.

Qui l'oli mesura les mans se n'unta

Pluja menuda enganya pastors.
Qui va a casa no es mulla! Se diu
quan plujabatent corrim cap a casa.
Quan Deu vol de tot vent plou.
Que troni... mentre no ploqui! Ho
diuen la mainada quan els hi renyen
per no els hi regan.
L'etre de S. c. Marti. Si vent es de
mari, parali es bassi. Vol dir que es
senyal de pluja. Si vent es vespre
parali se testa. Que no plourà.
El començament que hi ha sempre al
costat del de San c. Marti que sembla
dels mateixos colors que l'autèntic, és l'
etre del Dimoni.
Quan el sol s'aenge amb sac (nuvolada
espessa) pluja p'el cap. No falla.
Tan com plou es vent, n'aixuga. Se
diu quan plouisqueja novici, com també
a qui gasta tot lo que guanya.
El raent, pluja o vent.

La paremiologia¹ (amb els termes sinònims d'adagis, fórmules, enigmes, proverbis, *ditxos*, dites, modismes, aforismes, dites tòpiques, refranys, sentències²...) és tan antiga com el geni de la llengua. En trobem mostres en les traduccions dels proverbis de la Bíblia, en llibres jueus i àrabs de sentències traduïts al bell catalanesc, en tractats didacticomorals, a l'obra del filòsof Ramon Llull o de l'escriptor Francesc Eiximenis, en els nostres monuments literaris com el *Tirant lo Blanc*, etc. A manera d'exemple donem el títol d'unes quantes obres on hi ha recopilades màximes, consells i doctrines que resumeixen una unitat d'esperit, un patrimoni moral, una manera de pensar i d'obrar que serveixi per millorar la nostra conducta humana, una norma de convivència, una pauta de conducta. En aquest sentit, el català és una llengua amb una llarga tradició en aquest tipus d'obres. Des de final del segle XVI el refrany ja ha desplaçat el proverbi.

Proverbis de Guillem de Cervera (1180)

Llibre de Doctrina del Rei Jaume d'Aragó (1290)

Llibre de paraules e dites de savis e filòsofs de Jafuda Bonsenyor (1298)

Llibre de tres (segle XIV)

Llibre dels bons amonestaments de Turmeda (1398)

Doctrina moral de Nicolau de Pachs (segle XIV)

Facet o llibre de cortesia (segle XIV)

Encara durant el segle XVIII i fins mitjan del XIX, alguns llibres d'ensenyament com el de Fra Anselm Turmeda, el de Baldiri Reixach o el de Carles Amat s'utilitzaven per ensenyar els rudiments de la lectura, especialment a la ruralia, en un sentit escolar, a base de refranys, és a dir amb petites dosis de filosofia vulgar o píndoles de saviesa concentrada aplicades a les regles morals o al viure pràctic en el dia a dia. Res millor per fer obra didàctica que ensenyar les primeres lletres amb exemples moralitzadors extrets de faules, de les col·leccions de proverbis i refranys. En el refrany, la llengua es revalorava per la seva exactitud. La concisió morfològica del català, la presència de monosíl·labs, de mots curts, els dona

un encant especial. Per això els refranys són una herència cultural a preservar, per la riquesa de sentències d'ordre pràctic o tècnic que inclouen, encara que de vegades hi hagi un cert desajustament entre allò ideal que propugnen i la realitat. En trobem molts que han caigut en desús o són falsos: *Home de banys, home de pocs anys*³, dit en un moment en què no es valorava la higiene, al costat de: *La letra con sangre entra* que avui consideràriem antipedagògic. Recordem també aquell altre molt inexacte que deia: *Mal de ronyons, mal de minyons*. El ritme viu, la rima, la cadència i la sonoritat que tenen moltes d'aquestes fórmules és perquè anaven associades a la idea de ser ensenyats, a un sentit pedagògic profund, perquè fossin fàcils de recordar. Ramon Font, vicari general i arxipreste de Girona, autor d'un recull de refranys de les comarques gironines, editat en 1900⁴, feia en el pròleg que encapçala la seva obra, aquestes consideracions:

“Rica, immensament rica, és nostra llengua catalana en refrans sobre tota mena d'assumptos, i especialment en religió i moral, sociologia, higiene, economia casolana i bona criança. N'hi ha qui espurneguen originalitat i agudesas, n'hi ha qui són vius modelos de gràcia i elegància, i n'hi ha qui sorprenen, admiren i captiven ab sa senzillesa, claretat i bon sentit pràctic [...] Sermons curts són los refrans; i los sermons curts sempre són bons, deya lo gran Bisbe d'Hipona”.

Aquestes fórmules més o menys codificades, admeses, moltes de les quals són intemporals; lligades preferentment a la naturalesa, als cicles agraris, per allò que la nostra societat té arrels pageses profundes, no són privatives d'una nacionalitat concreta. Tots els pobles⁵ i cultures del món tenen la seva col·lecció de proverbis, dites i refranys, locucions i frases fetes emparentades amb la poesia, la narrativa que difonia exemples, faules i contes. Són textos mesurats que presenten molts trets del llenguatge poètic (imatges, metàfores, comparances, metre i sovint rima). Molt abans de relacionar-nos amb ajut de la lletra impresa, els proverbis, les dites, les frases fetes, els penjaments tòpics contra pobles, veïns, cases, els refranys personals, els que cristal·litzaven coneixements sobre diversos fets de la vida, pertanyien a l'àmbit de la comunicació oral. A més de tenir una funció didàctica, d'aconsellar i de condemnar vicis, de donar color a una llengua, eren un recurs mnemotècnic que servia per difondre missatges culturals de diversa consideració:

* On vas, diner?

– On més ne sé.

* El garbí, a les set a dormir.⁶

* Mai se sap si és gros lo nap, fins que ha descobert lo cap.

* Qui llepa més que no vol, o t'ha de menester o trair-te vol.

* Picada d'escorpit, no hi ha temps de pujar al llit.

* El prometre és llarg com una beta i dura fins que es peta.

* ¿Què mires, què mires mussol, que no veus que sóc un rellotge de sol?

* Llampec a Begur, pluja segur.

És impossible de saber qui foren els autors d'aquests blocs de saviesa codificada, del que és i del que ha estat, d'aquesta parla sublimada, en paraules de Joan Amades. Com diu John Russell: “Un proverbi és l'enginy d'un sol i la saviesa de tots.” La seva autoria és d'ordre individual, però també diversa, fruit de moltes generacions que els han anat modificant, polint i adaptant a les circumstàncies de cada moment. El poble —tots ho som— amb la saviesa que li és proverbial els ha fet seus, els ha transmès de generació en generació fins depurar i fixar una reflexió, un judici cert, una veritat eterna en un rodolí prenyat d'experiència. De vegades un refrany català té la seva correspondència en un de llatí, castellà, francès, italià, etc. El refrany català: *Val més un bon veí, que un mal parent* és l'adaptació catalana del proverbi bíblic: *Melior est vicinus juxta, quam frater procul*. Un altre refrany conegut a les lletres catalanes i espanyoles: *Encara que es vesteixi de seda, la mona, mona es queda*, remet a un altre aforisme llatí: *Simia semper est simia, quamvis aurea gestet insignia*. La dita castellana: *Nadie es profeta en su tierra*, que nosaltres sovint catalanitzem, té aquesta equivalència, en català, més genuïna i sovint oblidada, recollida per Irene Rocas: *Si vols ser ben estimat, vés-te'n del poble que ets nat. Vés-te'n Ton, que el que es queda ja es compon*, hom el substitueix sovint pel castellà: *El muerto al hoyo y el vivo al bollo*. La nostra dita: *Fred com neu* té com a correspondència: *Frio como el hielo* (Castella); *Froid comme glace* (França).

Podríem dir que totes les llengües romàniques presenten aquestes formulacions amb més o menys variants, aquests *savoirs naturels*, adaptats a una realitat local, encara que el rerefons sigui el mateix. La refranística és un camp encara per llaurar en el qual es troba de tot. L'època en què va viure Irene Rocas encara era pròpia per a recollir aquestes mostres. La identitat cultural i històrica

de Catalunya⁷ de final del segle XIX i de principis del XX, troba bona part de la seva cohesió social en la visió tradicional que ens ofereix el món del treball a pagès, el de la gent del mar, el de la petita menestralia, en l'oci de les classes populars.⁸ També hem de valorar la força que tenia la família tradicional, el paper que exercien les mestresses de casa, el concepte que el poble guardava del paisatge i de la terra, la importància de la llengua, omnipresent a tots els àmbits de la vida. La gent que passava més temps, en general, a fora que dins les cases, que vivia en viles poc industrialitzades, que consumia més aviat poc, coneixia millor que nosaltres les coses del mar i la muntanya, estava més en contacte amb la natura, ja que gairebé tothom feinejava al camp. La vida era més arcaica i retinguda. La transmissió es feia en l'àmbit familiar, escolar, en converses amicals o motivades per la feina. Ningú no sentia la urgència pels textos escrits, per la fixació d'unes regles en el món de la comunicació. Gairebé tots els intercanvis eren orals i/o gestuals. El món agrícola, el mariner, les relacions de poble, el contacte amb els animals de corral són sempre presents en aquesta col·lecció. Sort n'hi ha que algú els hagi recollit, que els tinguem per escrit perquè si no s'haurien perdut. Llegint-los hom s'adona de la importància que per als nostres avantpassats tenien la meteorologia, l'agricultura, el pas del calendari, les festes i els costums, l'enlairament del bon obrar. D'altra banda, la influència de l'església i de la religió donen entrada a un bon nombre de sentències moralitzadores sobre vicis i virtuts, la importància de les funcions litúrgiques, les festes de precepte, el món dels sants protectors. La tradició moral i catequística que venia ja del Concili de Trento va dotar el refranyer d'innombrables observacions de caire moral, plenes d'esperança. Quan abans l'estació primaveral era més generosa amb la pluja, a Llofriu deien: *Per sant Bernabé (11 de juny) quaranta dies ploqué.* El refranyer tampoc oblida vicis i virtuts que configuren el viure dia a dia, ataca els convencionalismes de la vida, refoa pensaments i tradicions que pertanyen a un fons comú universal. *"A Llofriu, quan moria una persona, tocaven dues campanes, i quan moria un pobre, les tocaven totes": es diu perquè a Llofriu no hi ha més que dues campanes.*

*Estimats nebots Ernest i Catalina:
Aqui teniu aquest manuscrit de refranys
i dites populars catalanes recientment
recollides i a vosaltres ben afectuosament
dedicades per la vostra tia
Irene*

Glaçolo 21. Maig 1935.

; Alabat sia Deu!

; Visca Catalunya!

Dedicatòria a la darrera pàgina del bloc d'Irene Rocas conservat al fons Fina de l'Arxiu Municipal de Palafrugell, escrit a l'Argentina i dedicat als seus nebots Ernest i Catalina.

El català col·loquial

Qui primer hi és, primer mol

L'aplec de refranys, dites, locucions i frases fetes recollit per Irene Rocas⁹ és també molt interessant des del punt de vista de la llengua perquè ens dona moltes dades sobre aquests registres orals, la seva contextualització, el funcionament de les converses, les construccions sintàctiques del català col·loquial¹⁰ de l'època, la seva força locucionària. De vegades un refrany dona lloc a una expressió lexicalitzada. Així del proverbi *A paraules folles, orelles sordes* en deriva *Fer orelles sordes*. També en valorem la seva originalitat, la riquesa de registres que reflecteixen l'esperit de la gent de Llofriu, Palafrugell i pobles adjacents. Tots sabem que les converses espontànies, la parla del carrer... donen la mesura de la creativitat lingüística dels parlants, informen sobre els seus gustos, el caràcter, etc. Les dites, locucions i frases fetes servien sovint per sortir airosumament d'una conversa que de vegades podia ser compromesa o delicada. D'aquí que de vegades estiguin amanides amb molta *saviesa popular*. L'aportació individual que fa cada interlocutor en una conversa eixampla la nostra condició d'animals comunicatius. Així, en aquestes fitxes o cedularis trobem, per exemple, ús de termes argòtics, jocs d'humor, aparició d'eufemismes, presentació dels elements de la frase en un ordre diferent de l'habitual amb repeticions d'elements lèxics, anacoluts, metàtesis o inversions de síl·labes (gavinet/ganivet), violació de moltes regles gramaticals, canvis en l'entonació amb elisions o pèrdua de sons, etc. Sovintegen en el discurs refranys, parèmies, jocs lingüístics diversos que hom podia escoltar a la llar, a la feina, a les botigues, al mercat o a la taverna, en converses de cafè; mots i expressions adreçades a infants i a nens. Tots aquests mecanismes reforçaven l'expressivitat de la llengua, afavorien la riquesa dels parlants. Avui en dia la *vox populi* ha canviat molt, ja que gairebé no hi ha reduïdes per explorar. L'escola, la família, els mitjans de comunicació escrits i audiovisuals han contribuït a reduir tota aquesta varietat dialectal que formava part de les activitats diàries i rutinàries. L'augment de consciència del parlant afavoreix els registres més formals amb la desaparició dels usos més col·loquials. La integració social és ara molt més efectiva. Des de mitjan segle XX, tots els grups socials s'han anivellat molt, fet aquest que ha empobrit les múltiples potencialitats que oferia la llengua informal de diversos estaments, avui gairebé desapareguts, que configuraven bona part

de la nostra societat: pagesos, menestrals, mariners, pastors, tapers, mestresses de casa. Amb els mass media, l'estandardització lingüística és molt més efectiva. La pèrdua d'aquesta parla col·loquial oral i espontània ha reduït dràsticament les potencialitats del nostre idioma; bona part dels nostres registres orals actuals són calcats del castellà. Llegim uns quants exemples d'aquests textos amb un estil abreujat, rics en expressivitat, un lèxic castís, dits en una llengua pastada amb enginy i precisió, recollits per Irene Rocas a Llofriu i a Palafrugell. La majoria de dites són locucions que adquireixen el seu significat a partir del context en què la persona que els diu els ha situat. Vegeu-ne una tria:

* Formes argòtiques d'enumerar els diners i les monedes: *cacau, calerots, calés, manels, metralla, pistrincs*.

* *Els que tenen la bona costum de complir el precepte d'oir la santa missa, si un dia no hi han pogut anar diuen que se l'han jugada*¹¹: "Qui m'ha jugat la missa?"

* Se n'ha anat a can catasques. *Vol dir que ha fracassat*.

* Treu-me es llueres de cau. *A un que tot li tenen de resoldre i mai se sap enllestir sol, se diu que sempre li tenen de treure es llueres (llangardaixos) de cau*.¹²

* Anar a passejar els anys. *És qui va d'un lloc a l'altre sense profit*.

* Mare de Déu!, no faràs pas un favor a un gat. *Se diu a un que tot s'ho vol per ell i no té compassió de ningú*.

* Tenir les butxaques plenes d'algo o de qualque cosa. *Estar-ne molt cansat*.

* Fes-te faixar! *Expressió per enviar algú a mal viatge*.

* Fer-s'hi bolets, a un lloc. *Es diu de la persona o estada que és molt bruta*.

* Tenir tants anys... i els de la faixa o tenir-los [els anys] mamats i portats faixa. *Tenir una persona els anys que diu que té... i els que intenta amagar-se*.¹³

* *Quants anys té fulana? Si se n'amaguen se diu: "A sí ja ho crec! Mamats i portats faixa."*

* Ja trobaràs sabata de ton peu! *Vol dir que un dia o altre li pagarà l'agravi, o que se'n penedirà de lo que ha fet.*

* Esser més pillo que bonic. *Es diu de la persona que és molt llesta en els negocis, que fa tots els enginyos per guanyar-hi.*

* — N'has pagat molt d'aquesta vedella. Ja ho sé, però bo fa bo.

* Fer pernabatre una cosa. *És per exemple dos que tenen uns mateixos propòsits de portar quelcom a cap i el que pot més obté l'èxit i el fa pernabatre a l'altre.*¹⁴

* Ensiam, una ensiamada. *És un amanit*¹⁵ *de qualsevol cosa que se pugui ensiamar (amanir). Una cosa ben amanida és un cuinat ben fet. Per això se diu que ben amanits (vol dir ben cuinats), fins tanyes de romeguera (esbarzer) són bons. Tenir totes ses coses ben amanides vol dir ben preparades per una sortida que se tingui de fer. "Des de la vesprada abans, ja ho hem amanit (preparat) tot."*

Aquest gust pel refrany, per la frase proverbial, anava lligada a l'ús d'un català molt més dialectal, ric i saborós en expressions, dites i frases fetes, un món que pels anys 1950 i 1960 va retratar Josep Martí Clarà, "Bepes" en moltes de les seves històries, escrites en vers i prosa. En l'escó de la llar, a la feina fent rotllana, allí on es feia tertúlia i s'explicaven contes, a la plaça del mercat, en una fontada de tapers, en una taverna de mariners, el català fluïa ric i espontani. El refranyer d'Irene Rocas és la punta de l'iceberg del que devia ser la llengua viva del poble, farcida de col·loquialismes, frases fetes, modismes, proverbis, refranys, girs irònics i procaços que donaven a la parla catalana una sensació de vivesa i d'espontaneïtat que ara s'ha ben perdut. Josep Pla explica que els empordanesos tenien fama de gent oberta i parladora: "En tant que xerraires de diapasó alt, han estat considerats persones de molta franquesa, d'extrema espontaneïtat, molt sensibles a les indignacions justes i virtuoses, a les irruències favorables a la veritat i a la fulguració contra la tortuositat."¹⁶ En aquest mateix llibre, en parlar de Palafrugell, Pla recull un seguit de "locucions que l'art de fer taps ha projectat en el nostre llenguatge" (cap. XV). En donem un parell d'exemples:

En lloc de dir: *Ens han donat gat per llebre!*, en aquest rodal diem: *Ens han donat quarts per primeres*, pensant en les diferents qualitats de taps. *Aquesta persona és de molt mal toscar!* El suro, una vegada bullit, s'ha de toscar, operació que consisteix a fer saltar de l'esquena de la panna la rugositat que posseeix.¹⁷

L'escriptor Joan Pla i Bosch en el seu llibre *Palafrugell vida i miracles* (Barcelona, 2001) recull tot un florilegi de frases fetes, d'expressions casolanes, pròpies de la gent de Palafrugell i del seu veral, que també trobem en els refranys d' Irene Rocas. Als que tenien diners els deien que *van bé d'armilla*, que *totes els ponen*, que *va fletat*, que *va granat*. Si una persona era més aviat estalviadora i garrepa li diran: *És del gremi de butxaques tancades; és un ranci; tindrà més capellans a l'enterrament, també se'l menjaran les rates*. Si la mort es va produir en circumstàncies especials, *va quedar de canoca enlaire*; i si davant d'un malalt l'interlocutor presumeix de bona salut, l'altre li contestava: *Ja et vindran ses nesples*. Si el malalt s'acabava deien: *Té oli per a mitja vetllada*. Quan s'havia mort algú sentenciava: *Fa la fi d'uns pantalons justos*.

Enric Bagué i Vilà, autor d'*El Palafrugell popular*,¹⁸ en escriure sobre la sociabilitat viscuda a les tavernes, cafès i casinos, els millors centres d'esbarjo de Palafrugell, enumera unes quantes locucions lligades a la festa del beure i del menjar. D'*anar a traguitar* en deien també *anar a missa*. Per això les tavernes s'anomenaven eufemísticament *esglésies*. Les fondes tenien un vocabulari propi, un argot, per anomenar els plats i les menges més sol·licitades. Així el vi era la *medicina*; *tossut* i *matadones* designaven el pa; *tall mut*, el bacallà; l'arengada era la *barretina*; de les mongetes en deien *seques* o *petaneres*; l'escarola amanida era la *perruca*; una *dona despullada* donava nom a l'ou ferrat. Les bledes eren el *menjar de condemnat*, mentre que els fideus eren coneguts com a *xerraires*.

Mentre que en altres encontrades deien: *Anar per llana i tornar tos*, que significa intentar enganyar els altres o fer-se ric damunt d'ells, però resultar enganyat, l'escriptor Miquel Torroella i Plaja¹⁹ va recollir a *Cuentos que son historias* el refrany amb una altra variant: *Anar per llana i sortir-ne turiscat* (tosquirat, enganyat). Un altre refrany molt sentit a casa nostra era: *Qui no bat per juliol, no bat quan vol*. Torroella i Plaja apuntava a *Coses de casa* que aquest refrany no era gaire exacte a les rodalies de Palafrugell perquè els pagesos d'aquesta zona no batien que no haguessin primer pelat el

suros, i això no es feia fins a *reders* de juliol. Moltes cases de pagès començaven la batuda a primers d'agost.

A la segona meitat del segle XIX, a les comarques gironines, corria un refrany, que tenia per pàtria el poble de Llofriu, que podríem enquadrar-lo dins dels anomenats geogràfics: *Com els grossos de Llofriu, que els més rics van a captar*. Una errada d'impremta en el refranyer de Joan Amades convertia *grossos* en *gossos*, i la dita no tenia solta. Un dia que llegíem un article de l'historiador gironí Enric Claudi Girbal vam poder entendre'n el significat:

«Úsase este modismo quando en son de burla se trata de alguna reunión de personas de poca estofa, bien que con ínfulas de aparecer importantes, especie de círculo a la Cachupín de la popular zarzuela. Llofriu es un modesto lugar correspondiente a la industrial villa de Palafrugell, formándose de veinte y tantas casas el grupo que les dá nombre. El modismo se completa a veces en estos términos: “Com los grossos de Llofriu, que'l mes rics van a captar”, o sea, “como los principales de aquel pueblo, que los más ricos van a pedir limosna.”»²⁰

A més del seu valor pedagògic, psicològic, etnogràfic i lingüístic, ja que cobreixen tots els camps semàntics, la majoria dels refranys, dites, locucions i frases fetes són amens i divertits, encara que n'hi hagi de contradictoris, d'erronis i de mancats de veritat, sobretot els de caire meteorològic. Totes aquestes manifestacions de la cultura popular ens informen del tarannà dels parlants, de la seva aptitud lingüística, de com interpretaven el món que els va tocar viure. La majoria són de caire impersonal. Comencen amb la fórmula *diu, deia, tothom*, etc. Alguns sorprenen per la seva agudes a i enginy. Generalment els refranys tenen dues parts. En la primera hi ha la premissa on es planteja el tema. En la segona, la resolució complementa i resol el tema. També hem recollit locucions o diccions (reunió de paraules que no arriben a formar una oració, paraules soltes: *A les costelles de, a pota* [caminant], *prim com una canya, dret com un ciri*) i frases fetes que ja funcionen com una oració, una combinació de subjecte i de predicat: *dir-ne una de cada color* [dir coses que no lliguen], *fer bona gavella* [avenir-se], *no valer ni la pesseta de batejar* [no valer res].

Un dels problemes dels refranys, les frases fetes i les sentències és el de la seva classificació²¹ perquè recreen un món vast i aco-

rit, difícil d'acotar. Poden ser classificats des de diversos angles. Si els entres a través d'una sola paraula hi ha el perill de reduir el seu contingut. Encara que avui dia formin part d'una cultura periclitada, que el refranyer hagi perdut actualitat, molts dels refranys i frases fetes —un licor destil·lat de la millor cultura de cada poble—, tracten de temes varis que s'entrellacen com són el món, la vida, els sentiments, les creences, les supersticions, els remeis... d'aquí la seva dificultat per encabir-los en un apartat concret. Nosaltres hem optat per classificar-los per temes, defugint del simple ordre alfabètic, si bé és veritat que en alguns casos s'han presentat dubtes i hem atès el sentit del refrany segons la majoria de situacions comunes en què és usat. Els arguments més ben representats són els de la feina i els oficis, el pas del temps, la meteorologia, els refranys sobre dones, sovint amb un sentit invectiu, ja que han estat dictats per homes, els que parlen de sanitat, que donen consells didàctico-morals. Les locucions, interjeccions i frases fetes han estat entrades per ordre alfabètic.

Irene Rocas deia o sentia dir *pudor* per l'actual *mala olor*, *malura* per *malaltia* i tot d'altres mots preciosos que el temps ha anat esborrant. Quan un s'enfadava *li pujava la mosca al nas*. En el seu temps un home qualsevol del poble, en diverses situacions, segons quins fossin els seus atributs físics o la seva idiosincràcia, podia ser definit com a *milhomes*, un *bocamoll*, un *argent viu*, un *caragirat*, un *curt de gambals*, un *llepafils*, un *tastaolletes*, un *panxacontent*, un *mitja cerilla*, etc. La lectura d'aquesta col·lecció de refranys, dites, frases fetes i exclamacions; un inventari obert al món, recollit durant la primera meitat del segle XX, ens fa adonar de com s'ha empobrit el nostre idioma, del laconisme i del poc nervi expressiu de moltes de les expressions actuals. Quin cabal d'una herència cultural hem perdut! Fins i tot fa la impressió que el lèxic actual ens fa anar pel món amb els ulls més poc oberts, la ment no tan desperta. Irene Rocas era una dona que estava atenta a la parla de la gent; recollia, com feia mestre Ruyra, tots aquests girs per tal de captar els trets més distintius de cada parlant. Esperem que aquesta col·lecció de refranys dites i frases fetes serveixi com a punt de partida per elaborar estudis etnogràfics, psicològics i lingüístics sobre els habitants de l'Empordanet. A base d'anar-los sentint, molts han pres carta de naturalesa en el patrimoni lingüístic del poble. Moltes d'aquestes fórmules són conegudes també a València, a les Illes, a la resta del Principat, d'aquí que demostrin la unitat de la llengua catalana a tot el domini.

La personalitat d'Irene Rocas. Esbós d'una biografia²²

Paraula no pot tornar pus que és dita

Irene Rocas i Romaguera neix al Subirà, parròquia de Llofriu, del municipi de Palafrugell (Baix Empordà), el 12 d'agost de 1861, al mas de Can Marxant, de pares llofriencs. Mor l'any 1947 a Buenos Aires, on vivia a casa de la seva filla M. Gràcia, poetessa. És autora d'un dietari que va reescriure l'any 1930, per dedicar-lo als seus fills Joan i M. Gràcia. El primer d'aquests vuit volums ha estat publicat per l'Ajuntament de Palafrugell i la Diputació de Girona i l'edició ha anat a cura de Dolors Grau.

Es casà molt jove, l'estiu de 1882, amb Joan Bassa i Bosch, d'una família de Llofriu de tota la vida, vint anys més gran que ella, i van fer un llarg viatge de noces cap a Puerto Rico i Cuba on van fer un seguiment dels seus negocis. El fet de casar-se, de sortir d'un poble rural i creuar l'oceà, la fa créixer i li obre els ulls al món, alhora que sent una forta enyorança vers la seva terra. Aviat van arribar els fills, nou, M. Gràcia, Aniceta, Ernesta, Florenci, M. dels Àngels, Serafi, Lluís, M. Montserrat i Maria i també el patiment i la mort prematura de quatre fills, dues filles l'any 1899 amb tres setmanes de diferència.

El temps passat a Llofriu està marcat, d'una banda, pels records de la seva infància i joventut, pel seu matrimoni, la maternitat, per la mort del seu marit i de dues filles, superades, en part, per la seva gran religiositat, per la seva força i ganes de viure. Per altra banda, pels records dels costums, les festes i la vida quotidiana del seu poblet.

L'any 1906, després de la mort del seu marit, resideix a Olot (1907) i finalment s'instal·la a Barcelona (1908). És a Barcelona on troba l'oportunitat d'enriquir-se personalment i professionalment ja que du una intensa activitat social i cultural. Gaudeix de la música i de la cultura i procura estar al corrent de les notícies de Palafrugell, a través de *La Crònica* i del *Baix Empordà*; d'Olot a través del *Deber Olotí*; i de Barcelona a través de *La Veu* i *Cu-cut*.

Fou una gran lectora, a la seva biblioteca s'hi troben llibres en francès, el *Butlletí de dialectologia catalana*, el *Diccionari Aguiló*, llibres d'història, filosofia, literatura..., llegeix la revista *Feminal*, on la seva filla Gràcia publica poemes. Llegeix regularment diaris i

BANÚS FONTELLA
BARCELONA

Foto Banús. Irene Rocas va enviar el seu retrat al seu fill Florenci, a l'Argentina, el 3 de maig de 1913. AMP, fons Bassa Rocas.

Cal Marxant, el mas de Llofriú on va néixer Irene Rocas, retratat pel seu fill Serafi. Aquesta imatge va ser enviada per Irene al seu nét Lluís Llorens, a l'Argentina, i ha estat cedida pels seus familiars. AMP, fons Bassa Rocas.

Foto Joaquín Masaguer. Irene Rocas Romaguera i els seus pares, Baldiri i Catalina. Arxiu Municipal de Palafrugell, fons Bassa Rocas.

Irene Rocas retratada amb el seu marit, Joan Bassa, en la que podria ser la primera fotografia del matrimoni. AMP, fons Bassa Rocas.

Can Bassa, a Llofriu, retratat per Florenci Bassa. AMP, fons Bassa Rocas

Foto Enric Bruguera. La casa de la família Bassa Rocas a l'actualitat.

publicacions catalanistes i es relaciona amb l'escriptora Dolors de Montserdà, amb l'assagista i novel·lista Carme Karr, amb l'escriptor i folklorista Rossend Serra i Pagès o amb la Sara Llorens, folklorista. També continua rebent notícies del literat mossèn Vicenç Piera, que havia estat rector de Llofriu. Participa a les activitats de la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat i del Foment Autonomista Català.

Dona forta, culta i valenta es dedicà a donar estudis als fills, a deixar que anessin a vetllades musicals al Palau de la Música, al Teatre i al Liceu, a comprar llibres... Tingué problemes econòmics i hagué d'administrar molt bé els diners per arribar a final de mes. Fou una mare amatent que amagà els problemes als seus fills per tal que assolissin allò que volien. Els va inculcar l'amor a Catalunya i a la seva cultura.

L'any 1910 coneix mossèn Antoni Maria Alcover i comença a col·laborar en la realització del *Diccionari català valencià balear*. N'era la corresponsal a Palafrugell i rodalies. Rocas també cooperava amb l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya (AEFC). Per a aquesta entitat, fundada el 1915 pel gironí Tomàs Carreras i Artau²³ (Girona 1879-Barcelona 1954), feia fitxes de proverbis, locucions i frases recollides a Llofriu i a Palafrugell. Actualment aquesta entitat té un fons de 22.000 refranys d'arreu de Catalunya, col·leccionats temàticament, entre els quals hi ha més de 400 fitxes recollides de la zona de Llofriu. També recollia material folklòric per a l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Realitzava aquestes tasques amb entusiasta dedicació i un gran sentit de la responsabilitat, encara que li mancava mètode i domini de la llengua.

És d'admirar la vida i l'obra d'Irene Rocas, sobretot per tractar-se d'una dona que va viure una època (1861-1947) marcada pel sindicalisme, les vagues generals i la industrialització que van transformar ràpidament la societat. Queda vídua als 45 anys amb set fills al seu càrrec, religiosa i practicant, catalanista, amant de l'excursionisme i de la cuina vegetariana, i compromesa activament en els problemes socials de l'època. Va complementar les tasques de mestressa de casa i l'educació dels fills amb la seva vocació cultural, cosa no gens fàcil de compaginar en el temps que li va tocar viure. Es va dedicar professionalment a la recerca de la llengua i del folklore empordanès. És un testimoni sorprenent i poc freqüent de trobar en un dona de finals del vuit-cents.

En el recull de refranys i dites catalanes, Irene Rocas escriu utilitzant el llenguatge propi de Llofriu, com ara l'article salat, el vocabulari autòcton, o la substitució sovint de la *ll* per la *i*. Però el que més sorprèn és la cura i la voluntat per reproduir el que es deia oralment, per això, sovint apareix la mateixa paraula escrita de diferent manera, com per exemple *joneis-genolls*. Utilitza els signes ortogràfics: subratllat, punts suspensius, parèntesi, etc. per donar més força a les paraules que considera claus; també quan introdueix una frase aclaridora en castellà, però sobretot per fer-nos la lectura més viva i apropar-nos a la situació que explica.

Transcriu els refranys o les dites com un fet comunicatiu entre dues persones, com una cosa viva i alhora actual. No s'està de concretar les dades abstractes per situar-les en la situació real de la comunicació, explicant sobre quin objecte, persona o circumstància recau el sentit metafòric de l'expressió. També fa afirmacions o comentaris personals com ara:

Quan el sol s'acuga amb sac (nuvolada espessa) pluja pes cap. No falla.

Tot això fa que la seva lectura sigui per una banda un aprenentatge dels costums i de les creences populars d'aquella època, i per altra banda un veritable plaer per la seva escriptura fresca, espontània, senzilla.

L'afecció d'Irene per la literatura popular li venia de lluny. A les seves *Memòries* llegim aquest apunt de 1869, de quan de petita anava a l'escola. Una cosina seva li ensenyà el món meravellós de les corrandes i cançons populars: "També recordo amb joia les hores després de dinar. Aquella bona cosina Pistola (a[al]c[ell]s[ial]) qu'ens acollia a dinar a cassasseua i ens contava tantes rondaies, cançons, follies i corrandes i endevinaies."²⁴

En aquestes memòries utilitza sovint refranys i comparances:

* ...Que Déu els fassi ben felissos i ben acompanyats de la seua colla de fills fins que vagin amb es morro al sòl de tan veis (*dita ampurdanesa: pro no desitjo pas que vagin tan geperuts encara que siguin veis com es camins*).²⁵

* Ara mateix arribo de menjar arròs²⁶ qu'en diem a Llufríu con [quan] hem anat a Casa la Vila.²⁷

* Ja comensan de ploure felicitacions butxacals.²⁸ [Felicitacions nadalenques en què et veus obligat a satisfer un donatiu.]

* Avui he fet matinada. *El pare (a.c.s.) solia dir "plou, en Baldiri no's mou" i jo avui he fet lo mateix.*²⁹

Són nombrosos els refranys que Irene Rocas recull i que després surten consignats en l'obra del *Diccionari Alcover Moll*. Els recollia a Llofriu i després els enviava a Mallorca. Allí mossèn Alcover triava i garbellava els que creia més interessants:

* **ALBA**: "Alba de gavatx, sol a mitja cana". *Dita que apliquen als qui es lleven tard* (Llofriu). (*Diccionari Alcover Moll*, DCVB, vol. 1, pàg. 413, col. A/ B).

* **BOTELLA**: a) "Qui beu amb l'escudella, quan és mort no beu amb botella": ho diuen humorísticament als infants que volen beure mentre mengen escudella. b) "Els manaments de la botella": aplec de deu manaments o sentències humorístiques que diuen això: "U: dona bonica no hauràs tu. DOS: qui no té pa, no pot criar gos. TRES: més val ser senyor que no pas pagès. QUATRE: qui no té garbes no pot batre. CINC: qui no té diners a sa bossa, no pot fer dring-dring. SIS: val més menjar pa de blat que pa de panís. SET: val més el que guanya que pas el que perd. VUIT: un ventre fart no en coneix un de buit. NOU: a casa nova no s'hi plou. DEU: val més bon porc que la mala guineu. Aquests manaments s'enclouen en dos: porta la botella, que beurem tots dos". (*Diccionari Alcover Moll*, vol. 2, pàg. 618, col. B).

* **DÉU**: "En nom de Déu tocaren a missa". *Es diu quan s'obté una cosa que s'esperava o desitjava feia molt de temps* (Llofriu). (*Diccionari Alcover Moll*, vol. 4, pàg. 373, col. B).

* **DEVOTA**: "No se pot anar a devota sense xacota". *Vol dir que per anar en peregrinació a un lloc llunyà cal portar-se'n recapte de menjar* (Llofriu). (*Diccionari Alcover Moll*, vol. 4, pàg. 389, col. a).

* **DIA:** “Per Sant Maties, iguals són les nits que els dies” (Llofriu). (*Diccionari Alcover Moll*, vol. 4, pàg. 389 col. a).

* **DIVUIT:** “Quedar-se a desavuit de caputxo” (Llofriu). *Quedar en un repartiment sense la part que li pertocava, i no adonar-se’n fins que s’ha acabat de repartir tot.* (*Diccionari Alcover Moll*, vol. 4, pàg. 514 col. a).

També hi ha notes sobre costums observats a la Bisbal i a Llofriu, cançons, corrandes, balls, motius.³⁰ Per dedicar-se a aquest treball de camp, la Irene havia de ser una dona meticulosa, que sabia escoltar, parar bé l’orella davant qualsevol conversa. Fixem-nos com anota aquest costum observat dels tapers:

“Tu, Catalina. Mossèn Piera un dia parlava de la rara costum que tenen de saludar-se es tapers de Palafrugell quan se troben que van a dinar i tornen a treballar. Van sempre de pressa. Se miren bo i dient: “Plat de suc! -que van a menjar un plat d’escudella- ob!, ala!” De vegades no se diuen ni paraula. Se miren, arronsen ses espatlles i res més. Quan tornen al treball se diuen: “Tornem-hi! (S’ha de patir)”. Si són dos vells, se miren, fan una ganyota, arronsen les espatlles bo i dient: “Estem fotuts!” (En Piera aquest no el deia). Tu que ets viscut allà, segurament que encara en saps més que jo.”

La seva filla Maria de la Gràcia Bassa de Llorens (1883-1961), anomenada la petita fada de Llofriu, a més de ser una reconeguda poetessa i una activa feminista va continuar amb la tradició familiar de recollir materials folklòrics. A la revista *Catalana* hi té publicades diverses corrandes [cançó popular breu, sovint improvisada] recollides a Llofriu, entre les quals destaquem aquestes:

CORRANDES DE LLOFRIU³¹

On dormirà la núvia anit?
Sota d’un roseret de roses;
on dormirà la núvia anit?
Sota d’un roseret florit.

A Mont-ras toquen a missa,
a Llofriu ja hi ha tocat,
a Torrent ja l’han mig dita,
a Sant Feliu ja han acabat.

Torroella, vila bella;
Castelló, vila major;
Peralada, vila honrada;
Figueres, se’n duu la flor.

Carrer amunt i carrer avall,
carrer amunt són les boniques,
carrer avall també n’hi ha;
la més bonica de totes
en el meu carrer n’està.

CORRANDES DE LLOFRIU³²

Gelosia n’he sembrada
en el més de juliol,
l’he sembrada menudeta,
no me la matarà el sol.

Gelosia n’he sembrada
en el pla de Palamós.
Quan ella en sigui florida
us en daré un ramell de flors.

Pare Nostre, lo petit;
 Déu l'ha fet, Déu l'ha dit.
 Sol pujam, sol baixam;
 bones obres començam.
 — Fill de Déu, d'on veniu?
 — De la part de Sant Feliu
 — Què hi portau a la mà dreta?
 — Un llibre ben ensenyat.
 — Ensenyats siguem nosaltres.
 A dalt de la fulla
 que Déu me'n reculla;
 a dalt del ram,
 que Déu me'n reclam.
 Si n'hi ha una palanqueta
 que n'és de llarga i estreta;
 els salvats hi passaran,
 els condemnats no podran;
 cridaran, gemegaran,
 ai, quin dia jo som nat
 que les orgues [obres] de Déu
 no m'hagen ensenyat!
 Qui les sap i no els ensenya,
 lo seu cor ne passa pena;
 qui els a sent a dir i no els aprèn,
 lo seu cor se'n va a l'infern.

(Recollida a Llofriu)

De prometre no dol lo ventre

Per a l'edició dels refranys, locucions i frases fetes ens hem basat en les llibretes que va deixar Irene Rocas, conservades en el fons Bassa i el fons Fina de l'Arxiu Municipal de Palafrugell. També hem tingut en compte les fitxes del *Catàleg de materials etnogràfics de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya*. De tot aquest material n'hem fet una selecció molt àmplia. Pel que fa als mètodes de recollida del material, Rocas, tot i que era bona observadora, no va deixar cap instrucció concreta. En general el material no està classificat, i no s'especifica quina és la reflexió teòrica inicial, ni el mètode que justifica els límits de la seva tria. Si havia de fer cas de les instruccions per a la recollida de refranys, comparances, locucions... que figuren en els qüestionaris elaborats per l'Arxiu d'Etnografia de Catalunya, Rocas havia d'anotar a cada fitxa, una papereta per a cada expressió, a quin lloc de la comarca havia estat recollida, si ho era de viva veu, el nom del col·laborador, la condició de la persona que la feia servir (pagès, propietari, un vell, etc.), si era natural del lloc o foraster, la data de la recerca, què volia significar, etc. A les fitxes escrites per Irene Rocas només hi figuren els anys 1916, 1917, 1918, i l'explicació de la frase, el refrany o la dita quan la sap. Aventurem que Rocas feia excursions sobre el terreny pel terme de Palafrugell, que interrogava amics, familiars, mestresses, veïns, pagesos i mariners sobre frases fetes i lèxic del món dels oficis artesans. També apunta la llengua viva que sent pel carrer, en botigues i comerços... Sempre manté el bon gust i l'ortodòxia a l'hora de fer la recollida. Rocas, interessada per la recerca de les tradicions i del folklore, defensora de la cultura popular, copista de l'obra folklòrica de Jacint Verdaguer, aplega aquest material per salvar refranys i modismes de l'oblit. És per això que moguda per una visió nostàlgica del passat, tal com ho feien Jacint Verdaguer, Valeri Serra Boldú, Sebastià Farners o Sara Llorens de Serra, etc. va deixar per escrit el tresor de mots que al seu criteri calia preservar. Calia fer-ho perquè diverses entitats per a les quals treballava, que preparaven diversos corpus, i també els seus descendents, coneguessin aquest cabal de llengua viva.

La relació de documents consultats és la següent:

1. Bloc escolar de paper, de 220x140mm. Té 101 folis escrits per Irene Rocas i conté la majoria dels refranys que avui editem. Forma

QÜESTIONARI núm. 7

Segon sobre

**QUALITATS MENTALS
DEL POBLE CATALÀ**

COMPARANCES POPULARS

per

TOMÀS CARRERAS I ARTAU

Exemples: Més vell que anar a peu. Més aixut que l'esca. Alegre com unes castanyoles. Content com un gos amb un os. Curt com una cua de conill-més que'l dia de Sant Tomàs. Més devot que la llàntia del Santíssim. Més dolent que la tinya-que les borres-que alló que llancen-que la pesta. Més espès que un codony vert. Estret com una fulla de pi. Fals com l'ànima de Judes. Fosc com una gola de llop. Tenir un fetge com una rajada. Més llarc... trist que un dissabte sense sol. Més lleig que'l pecat. Més gandul que'l jaure. Més negre que'l fum d'es-tampa, etc., etc.

Anoti's el lloc o comarca on la comparança ha sigut recollida de viva veu, i la condició de la persona que l'ha usada (un pagès, un propietari, un vell, etc.)

ADVERTIMENTS

1) Usi's una papereta per cada comparança, deixant un dit de marge al costat esquerre. Als col·laboradors que ho desitgin o no disposin de paperetes, l'Arxiu els remetrà el nombre d'aquestes que ells indiquin en vista del material que tinguin aplegat.

Qüestionari núm. 7 de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya, entitat per a la qual treballava Irene Rocas. Publicat a Calvo i Calvo, Lluís. Catàleg de materials etnogràfics de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals. Barcelona 1990.

part del fons Fina de l'Arxiu Municipal de Palafrugell. A la darrera pàgina llegim: "Estimats nebots Ernest i Catalina: Aquí teniu aquest manyoc de refranys i dites populars catalanes pacientment recollides i a vosaltres afectuosament dedicades per la vostra tia Irene. Haedo 21 de maig de 1935. ¡Alabat sia Déu! ¡Visca Catalunya!"

2. Quadern negre plastificat, de 157x103mm, sense paginar, que conté textos escrits per Irene Rocas durant el mes de novembre de 1938. El paper és ratllat. Forma part del fons Fina de l'Arxiu Municipal de Palafrugell. Malgrat alguna intervenció puntual d'Irene Rocas, no tenim en compte aquesta llibreta perquè es tracta d'una còpia d'una obra verdagueriana, com ella mateixa indica a l'inici.

3. Recull d'adagis fotocopiat. El text és enquadrat amb una espiral i fa 160x120mm. Consta de 68 fulls. Al primer, que fa de portada, llegim: "Recull d'adagis i dites populars que en faig ofrena a la meva molt estimada besnéta Carme a fi que tingui el meu record tota la seva vida. Haedo, 10 de novembre 1943". A la darrera pàgina Irene Rocas signa "besàvia Irene". El document va ser cedit a l'Arxiu Municipal de Palafrugell per Irene Bassa i Irene Henkel, descendents d'Irene Rocas a l'Argentina.

4. Fulls solts, apunts i notes, que formen part de la documentació d'Irene Rocas inclosa en el fons Bassa Rocas de l'Arxiu Municipal de Palafrugell.

5. Fitxes recollides entre 1916-1917 per Irene Rocas, que provenen del *Catàleg de materials etnogràfics de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya*. (Consell Superior d'Investigacions Científiques, Institució Milà i Fontanals, Barcelona, 1990). Agraïm a Lluís Calvo, director d'aquesta Institució, la tramesa d'una fotocòpia d'aquests materials a l'Arxiu Municipal de Palafrugell. Aquest fitxer conté un bon aplec de refranys, dites, corrandes i altre material divers que per la seva tipologia, no té cabuda en aquest llibret. Deixem per a una altra ocasió la publicació d'alguns d'aquests versos de circumstàncies, corrandes, retalls de converses, anècdotes sobre el Palafrugell popular, com ara aquestes:

Recull d'adagis i dites
populars que en faig
ofrena a la meua mal esti-
mada besneta Carme a fi
que tingui el meu record
tota la seua vida,

Faendo 10 novembre
• 1943.

Primera pàgina del recull d'adagis dedicat per Irene Rocas a la seva besneta Carme. La reproducció va ser facilitada a l'Arxiu Municipal de Palafrugell per Irene Bassa i Irene Henkel, descendents d'Irene Rocas a l'Argentina.

* Ja no direm mai més viva Lluís Felipe. Ja no podrem cantar viva la República. *Ho cantaven els reis.*

* El vi n'és bo, que l'aigua no gaire; el vi n'és bo, que l'aigua no. *Ho diuen els aficionats a beure.*

* El mal de l'amor n'és mal de migranya. Bé ho sabia jo, el temps que festejava. *Corranda.*

* *La filadora gandula:* A l'hivern la fred me'n pren, a la primavera no tinc salivera, a l'estiu, filosa no diu, i a la tardor, la filosa me fa calor.

* Això d'es Beco³⁴: Conten que una vegada un se trobava a l'hostal de can Beco i va demanar un parei d'ous per brenar. I es Beco va manar a sa criada o sa seva dona, fos qui fos, que fes una truita d'un parei d'ous, però assenyalava (d'amagat del foraster com se suposa) que només n'hi posessin un, d'ou. El foraster ho va veure i li va respondre que els volia ferrats i d'un a un. Diu que va passar a Barcelona.

* *Qüestions de canalla:*

- Qui t'ho ha dit?
- Què en tens que fer!
- Alguna cosa. Lleva't el nas que no et farà nosa.
- Lleva-te'l tu, que tot serà u.
- Ses banyes t'acompanyin de Torrent fins a Begur.

* A un li deien ensenyant-li un bon peix: "Què t'estimes més cap o cua?" I diu que va respondre: "Cap i cua i mitjà meu."

* A un li ensenyaven unes xicotes i li deien quina li agradava més (i qui diu xicota vol dir altres coses per a triar) i diu que va respondre: "M'agrada la Pepeta, m'agrada la Maria i totes les voldria."

6. Articles del DCVB.

La nostra edició

La sang no es pot tornar aigua

Hem normalitzat els textos fins allà on ha estat possible (normalització, accentuació, puntuació, regularització de majúscules i de minúscules) procurant conservar les rimes dels rodolins, respectant castellanismes, arcaïsmes, localismes, la inclusió de la traducció castellana d'algun mot o expressió que li semblava estrany, etc. Som fidels al to oral de molts d'aquests refranys i dites. La vivesa d'alguna frase recollida en un àmbit de carrer fa que no tinguin l'estructura formal d'una frase ben construïda, d'un vers ben cisellat. Hi abunden repeticions, alternances, reiteracions, caigudes de to, frases entretallades. El rodolí, l'ús d'unes rimes fàcils faciliten la difusió i la recepció del missatge. Irene Rocas escriu molt abans de la normalització fabriana. Per aquest motiu l'ortografia és molt caòtica i la majoria de transcripcions passades a aquestes llibretes són descurades. Algunes de les definicions que Rocas proposa sobre el significat de refranys i de frases fetes són poc rigoroses; per això surten consignades en el DCVB matisades o corregides. Irene Rocas que va viure un catalanisme essencialment catòlic, un regionalisme pairalista, molt influenciat per Torres i Bages i per Jacint Verdaguer, tal com es desprèn de la lectura dels seus dietaris, bandeja totes aquelles expressions que no pertanyin al *bon parlar*. En aquestes llibretes i fitxes hi ha poques mostres de llenguatge vulgar, tan comú a l'època, el maliciós i irònic que usaven carreters, menestrals i saltataulells. Rebutja també les expressions grolleres, els renecs, els refranys eròtics, els que tradueixen qualsevol procacitat.

Freqüentment utilitza l'article salat³⁵, ioditza³⁶, fa servir localismes i frases que es deien al poble de Llofriu i als seus voltants (Ermedàs, Calella, Palafrugell, Mont-ras, Pals, Begur...). Sempre que ha estat possible, anotem els refranys amb una nota explicativa per tal de fer més planera la seva lectura. Posem en cursiva l'explicació dels refranys, les dites i les frases fetes facilitada per Irene Rocas. Entre claudàtors [] indiquem els afegits que són nostres.

Com ja hem apuntat, hem optat per classificar els refranys segons el tema, si bé és veritat que en alguns casos s'han presentat dubtes i hem atès el sentit del refrany segons la majoria de situacions comunes en què és usat. Per a la nostra feina ens ha estat molt útil

el llibre d'Anna Parés i Puntas *Tots els refranys catalans*³⁷ a partir del qual hem fet la nostra classificació temàtica. Les dites, les comparances i les exclamacions s'han inventariat alfabèticament.

Agraïm l'ajut de l'Arxiu Municipal de Palafrugell en la recerca de documentació i de material gràfic per tal de millorar el contingut d'aquest llibre.

Els refranys

Classificació dels refranys

I.-EL TEMPS METEOROLÒGIC - LA NATURA

El cel
Els trons
Els vents
La pluja
Altres

II.- EL CALENDARI – EL PAS DEL TEMPS

El dia i la nit
Els mesos
 Les festes de gener
 Febrer
 Les festes del febrer
 Març
 Abril
 Maig
 Les festes de maig
 Juny
 Les festes de juny
 Juliol
 Les festes de juliol
 Les festes d'agost
 Les festes de setembre
 Octubre
 Festes d'octubre
 Novembre
 Les festes de novembre
 Les festes de desembre
 Les festes mòbils i les generals
 El temps cronològic

III.- LA DONA I L'HOME

La dona
L'home
El cos i les seves parts

IV.- L'AMOR I L'AMISTAT

L'amor i el matrimoni
Els amics
Els enemics

V.- LES RELACIONS FAMILIARS I AMICALS. LA LLAR

La casa
La família, els amics i la gent

VI.- LA MORT, LA SALUT

La mort
Les malalties
Els consells de salut

VII.- ELS ALIMENTS

El menjar
El beure

VIII.- ELS OFICIS

El treball
Els mariners i els pescadors
Els sabaters
Els sastres
La pagesia i les feines del camp
L'estament eclesiàstic
Altres oficis

IX.- ELS SENTIMENTS I LES CREENCES

Els sentiments i la moral. Vicis i virtuts
Déu i el cel
El diable i l'infern

X.- EL DINER I EL JOC

El diner, la riquesa i la pobresa
El joc

XI.- ELS ANIMALS

Animals de càrrega i de tir
Cabres, ovelles i ramats
Galls i gallines
Gossos i gats
Insectes
Ocells
Peixos
Altres animals

XII.- LA GEOGRAFIA

XIII.- REFERÈNCIES DIVERSES

Els objectes
Els refranys amb noms de persones
La flora. Els fruits

XIV.- VÀRIA

I.-EL TEMPS METEOROLÒGIC - LA NATURA³⁸

El cel

— Cel roent, pluja o vent.

Els trons

— Trons a Mallorca, aigua a l'Empordà.³⁹
— Trons de gener, pagès estintola⁴⁰ es graner.
Indica que plourà molt i hi haurà bona collita.
— Trons en mar, aigua a la terra.

Els vents

—Quan el mar cabreja (*colles de blanca espuma sobre les onades*) és senyal que fa tramuntana.
— De ponent, ni gent ni vent.
Ho diem es catalans parlant dels espanyols.
[Indiquen la mala fama que tenen el vent ponentí i en general les coses que vénen d'occident.]
— El vent de ponent, mai és sa com la tramuntana.
— Vent de dalt (*del sud*) no té abric (*redós*), home pobre no té amic.⁴¹

La pluja

— Aigua bombollada, aigua de durada.
Se diu quan plou i l'aigua fa bombolles (globets).
— L'Arc de St. Martí si surt es dematí, para-li es bací.
Vol dir que es senyal de pluja.
— Si surt es vespre para-li sa testa.
Que no plourà.
El començament que hi ha sempre al costat del de Sant Martí que sembla dels mateixos colors que l'autèntic, és l'arc del dimoni.
— Moltes gotes fan bassal.
— Neu a muntanya, aigua a la plana.
— Pluja menuda enganya pastors.
— Quan Déu vol, de tot vent plou.
— Quan el sol s'acuga⁴² amb sac (*nuvolada espessa*) pluja pes cap.
No falla.
— Quan plou de tramuntana, plou de bona gana.

Llofriu nevat. La imatge, probablement de Florenci Bassa, ens situa de manera precisa: sota can Candalé. AMP, fons Bassa Rocas.

D'excursió al bosc. Una imatge per il·lustrar els refranys que fan referència a la natura. AMP, fons Bassa Rocas.

Rarament plou de tramuntana, però quan ho fa va llarg.

— Qui no adoba la degotera, ha d'adobar la casa entera.

— Tant com plou, es vent n'eixuga.

Se diu quan plovisqueja només, com també a qui gasta tot lo que guanya.

Altres

— La mar com més té, més brama.

Se refereix a qui mai està content de la seva sort per ric que sigui.

— Per calor? No deixis la capa, ni per fred la carbassa.

II.- EL CALENDARI – EL PAS DEL TEMPS

El dia i la nit

— Llevar-se dematí, és ponent del bon dia.

— Quan el dia creix, el fred neix.

[Fa referència al mes de gener: el dia s'allarga i fa fred.]

— Tal te donarà el bon dia, que et trairia si podia.

[Es diu al·ludint els hipòcrites que davant fan bona cara i darrere fan mal.]

Els mesos

Les festes de gener

— Els sants barbuts sempre porten dies freds.

Són al mes de gener.

— Per Sant Vicenç (21 de gener), el sol toca pes torrents.

— Allà on el sol no hi tocarà, camp ni vinya no hi cal plantar.

— Sant Sebastià (20 de gener) totes les festes majors se'n va emportar, menys la de Sant Vicenç, que li va reganyar ses dents (*Festa major de Regincós*).

Febrer

— Febrer lo curt pitjor que turc.⁴³

És curt i rúfol molt fred.

— Si el febrer no febreja (*si no fa fred*) mal març tindrem.

— Pel febrer, pentina'm bé.⁴⁴

Les festes de febrer

- La Candelera, si no la fa davant la fa darrere.
La fred.
- Per Sant Maties (24 febrer) fa tanta nit com dia.
- Per Sant Valentí, tapa la bóta del bon vi.
- Si la Candelera plora (*si plou*) la fred és fora.
- Si la Candelera riu (*dia esplèndid*) el fred és viu.
Que farà més fred.

Març

- El març és jornalàs.
Mes llarg.
- Març cagars, de l'ovella en faràs pedaç.⁴⁵
Que té dies fredíssims.
- Març marceja (*variable*) i bord bordeja.⁴⁶
Que rares vegades els pobres infants trets de l'hospici resulten bé del tot.
- Març marçot, mata la vella a la vora del foc i a la jove si pot.
- Març marçot, mata'm es cul, que es cap no pots.
Diuen que ho demana una dona morta de fred amb es cap fícat dintre des cau des Duc a sa muntanya de Montgrí.
- Pel març, no em toquis pas.⁴⁷
Se diu referent al blat que va creixent.

Abril

- Per l'abril, cada gota en val mil.
- Per l'abril, tot se'n va per un fil.
Fa referència a la crecudada dels sembrats.
- Per Sant Jordi, espiga l'ordi (*cebada*).
- Si a tres d'abril, es cucut no canta, digueu que és mort o pres a França.
Comencen els cants de primavera.

Maig

- Pel maig, cada dia un raig.
Que plou tots els dies.

Les festes de maig

- Per Sta. Creu (3 de maig), faves i pèsols [a] tot arreu.

Juny

- De tant o de lluny, Corpus és de juny.
Sempre porta novena.
- Pel juny, la faus⁴⁸ al puny.

Les festes de juny

- De Sant Joan de juny a Sant Joan de Nadal, mig any per igual.
- Tant, tant donarem a sant Pere⁴⁹, que tot l'any li haurem d'anar al darrere.
Se diu quan se topa amb una persona que sempre demana.

Juliol

- Qui no bat el juliol, no bat quan vol.⁵⁰
Perquè comencen les tormentes.
- De juliol ni dona ni col.
- Pollets de juliol, es cap o es cul sempre els hi dol.

Les festes de juliol

- Per Sta. Magdalena (22 de juliol), l'avellana és plena.
- Per Sta. Margarida (20 de juliol), l'avellana és mitja.

Les festes d'agost

- Ja vindrà Sant Roc, que farem festa a nostron lloc.
És com dir la nostra vindrà pel seu torn.
- Per la Mare de Déu d'agost a les set ja és fosc (*a Europa*).

Les festes de setembre

- Per Sant Miquel, el berenar se'n puja al cel i, per Sant Julià⁵¹, el berenar torna a baixar.
[Per Sant Miquel, 29 de setembre, les vetllades són llargues, i la gent no berena, perquè sopa més aviat].
- Sant Mateu qui troba és seu.

Les festes d'octubre

- Per Sant Lluc (18 octubre), la castanya salta del pelluc, i del cap de nou dies, a fira la duc.

Algunes parets de la casa pairal dels Bassa mostren inscripcions i dibuixos, com aquest d'una diada de festa a Llofriu a principis del segle XX.

Les festes de novembre

- De Santa Caterina a Nadal un mes per igual.
- Per Sant Andreu pluja o neu, o fred molt greu, o sol de Déu.

Les festes de desembre

- De Santa Llúcia a Nadal, tretze dies per igual.
 - Nadal sense lluna, de cent ovelles no en queda una.
- Diuen que durant l'any moren.*
- Per Nadal cada ovella al seu corral.

Les festes mòbils i generals

- Cada cosa per son temps, naps i cols al mes de l'Advent.

El temps cronològic

- Que s'és fet temps, que de la palla en fèiem fems!
- Ho diuen els que han tingut un bon passament i esdevenen pobres.*
- Qui setmanes va comptant, tretze mesos troba a l'any.

III.- LA DONA I L'HOME

La dona

- Dona jove i home vell, criatures a gavells.⁵²
- Dona morta, diners a sa porta.
- Dones i cartes, fan per qui volen.

L'home

- Home de molts oficis, mestre de res.
- L'home bajà, li dónes com el dit i se'n pren com la mà.
- Infant i mallol, s'avença d'un any si es vol.⁵³

El cos i les seves parts

- Boca closa no hi entren mosquits.
- El braç al pit i el peu al llit.

Quan estan ferits.

[Si es té mal al braç s'ha de dur penjat; si es té mal a la cama s'ha de fer llit. En sentit figurat, cada cas necessita un tracte diferent.]

— Geni i figura, fins a la sepultura.

[El caràcter ve de la naixença].

— La boca és un petit portell, i és capaç de destruir un gros castell.

— La llengua és un bocinet que no té ossos, i en trenca de ben grossos.

— Quan el pet és escapat, no és hora d'estrènyer el cul.

Aprofitar les ocasions.

IV.- L'AMOR I L'AMISTAT

L'amor i el matrimoni

— A la boda del teu fiol, qui no t'hi convida, no t'hi vol.

[Aconsella no anar allà on no s'és convidat.]

— A tal casa ja s'eixam ha tornat en es rusc.

És un matrimoni que per un temps ha estat separat i se torna unir i són bons amics.

— Amor de gendre, bugada sense cendra.

És poc real.

— El marit a la muller, que li tingui el menester.

— Home casat, burro albardat ⁵⁴[enganyat].

— La muller al seu marit, que li tingui net el llit.

— La primera és pastora, la segona és senyora.

Ho diuen dels viudos que se tornen casar.

— La viuda rica, amb un ull plora i amb l'altre repica.

L'home tantes vegades com se casa, de cada dona cobra un dot.

— Qui no té dona ni bagassa, ell mateix s'apedaça.

[Avantatges de tenir dona.]

— Qui no té dona ni d'això, ell mateix se d'allò.

— Qui no té sinó un gat, amb aquell se combat.

Se diu dels matrimonis que no tenen sinó un fill.

Els amics

— Amics, fins als ops,⁵⁵ però a la bossa no m'hi tocs.⁵⁶

[Amics per a les coses necessàries, menys per a donar diners.]

— Dels amics se'n treuen els ardit.

Se refereix a qui vol viure de les amistats.

— Digue'm amb a qui vas i te diré tu qui ets.

— Si vols conèixer ton companyó, el coneixeràs al llit o a la presó.⁵⁷

[Els amics es coneixen en la desgràcia: *Periculum amicum probat.*]

Els enemics

— Fes favors amb bèsties, que t'ho pagaran a coces.

— Qui amenaça i no pega, per bèstia es queda.

— Si vols tenir enemics, deixa diners o lloga músics.⁵⁸

V.- LES RELACIONS FAMILIARS I AMICALS. LA LLAR

La casa

— A casa qui res hi porta, res hi troba.

— Casa de moltes portes fa de mal guardar.

— Qui no té casa per estar, molts veïns ha de buscar.

La família, els amics i la gent

— Al toc d'oració, les ninetes a racó...

— El mesquí, dues vegades al camí.

— En dóna és mort i en pocavergonya corre per l'hort.

Dita popular.

— *Hasta* pels camins ho coneixereu, els rics a cavall i els pobres a peu.

— Home ros i gos pelut, val més mort que conegut.

— Hostes (*visites*) vingueren que de casa ens tragueren.

Se refereix als abusos que se fa de les amistats.

[Dit d'aquells que aprofitant-se de la bonesa d'algú, el perjudiquen.]

— Infant i peix, a l'aigua creix.

Se diu dels infants que sempre van molls.

— Joc de foc és joc de boigs.

Es diu a la mainada quan juguen amb el foc.

— La minyona no s'enuig, que la fortuna mai li fuig.

— L'hoste i el peix menut, al cap de tres dies put.

— Quan veuràs la barba del teu veí cremar, posa la teva a remullar.

Prendre experiència.

— Qui a trenta anys no té seny i a quaranta no té cabal, a cinquant a l'hospital.

— Qui amb criatures se'n va al llit, cuncagat se lleva.

Se diu quan els petits fan alguna feina mal feta.

— Qui balla de pressa no balla bé.

— Qui de les altres cases fa cabal, de la seua en fa un corral.

Se diu a les dones que tenen mania d'ajudar als altres i deixar lo seu sense fer.

[Qui es fica en assumptes de casa d'altri sol descuidar els propis.]

— Qui de les sopes dels altres se'n refia, sempre se les menja fredes.
 — Qui més hi sap que més hi digui.
 — Qui molt mira, menys veu.
 — Qui no sap de l'art, el llop se'l menja.
Aconsella vigilar molt.
 — Qui no se lleva de matí, és tard quan torna del molí.
Se refereix a que al llevar-se tard fa que tota la feina queda endarrerida.
 — Qui no vol creure la bona mare, haurà de creure la pell d'una cabra.
 — Qui se lleva de matí caga i pixa allà on vol.
Perquè no el veu ningú.
 — Qui té padrins a Roma, canta missa quan vol.
Se refereix a la influència.
 — Qui t'empeny que tant rodolis?
 — Qui tingui més seny que cedeixi.
Se diu quan tots discuteixen i ningú vol cedir.
 — Qui vol esperar totes les veïnes, és tard quan arriba a matines.
Val més no esperar a ningú.

VI.- LA MORT I LA SALUT

La mort

— El parir i el morir pel seu curs han de venir.
 — La mort amb la dallà, tot ho abaralla.⁵⁹
La mort mai té culpa.
 — Quan fou mort, lo combregaren.
Se refereix a qui resol les coses tard.
 [Indica que s'ha arribat tard a fer una cosa.]
 — També hi ha el rei, com el Papa, com aquell que no té capa.
La mort.

Les malalties

— Quan el mal és de cagar, no hi valen serves.
 [Fruita recomanable per a guarir el còlic (diarrea).]
 — Qui té mal com neix, és mal que creix.
 [Cal ser previsor per evitar-se sorpreses.]
 — Visca la gallina i visca la pepida.⁶⁰
Es diu que se desitja que una persona visqui, encara que estigui malalta.

Els consells de salut

— Oli d'oliva, de tot mal priva.

VII.- ELS ALIMENTS

El menjar

— Bledes a casa i bledes a l'hort, bledes (*acelgas*) a casa més que enlloc.
 — En els pots petits està la bona confitura.
 [Dit per lloar una persona baixeta.]
 — Mori martí, mori farti.
Se diu quan un vol menjar una cosa que no li convé, però ho desitja.
 — Ovella lllaminera, mai fou grassa.
Ho diuen a les persones delicades amb el menjar.
 — Petit home, gros barret.
 — Bolets? Els menjaràs calents i els cagaràs freds.
Que solen donar mal de ventre.
 — Quan n'és any, es brancs ne peten.
Se refereix a la fruita.
 [Quan l'arbre va molt carregat de fruita, les branques es trenquen.]
 — Qui canta a taula i xiula al llit no té el seny gaire eixerit.
 [És un senyal de desconsideració.]
 — Qui no gorda⁶¹ de son pa, no en té per l'endemà.
 [Recomana l'estalvi.]
 — Qui no té pa, moltes se'n pensa.
 [La necessitat estimula l'enginy.]
 — Bolet de maig, mata lo gavatx.
Els bolets de primavera no són recomanables com els de tardor.

El beure

— Beure i bufar no pot ser.
Se diu indicant no abarcar masses coses.
 [No es poden fer bé moltes coses al mateix temps.]

VIII.- ELS OFICIS

El treball

— Qui no posa es ventre en perill no mor fart.
Aconsella no acovardir-se en les empreses.
 — Qui no s'arrisca no trisca.⁶²
Aconsella no acovardir-se en les empreses.

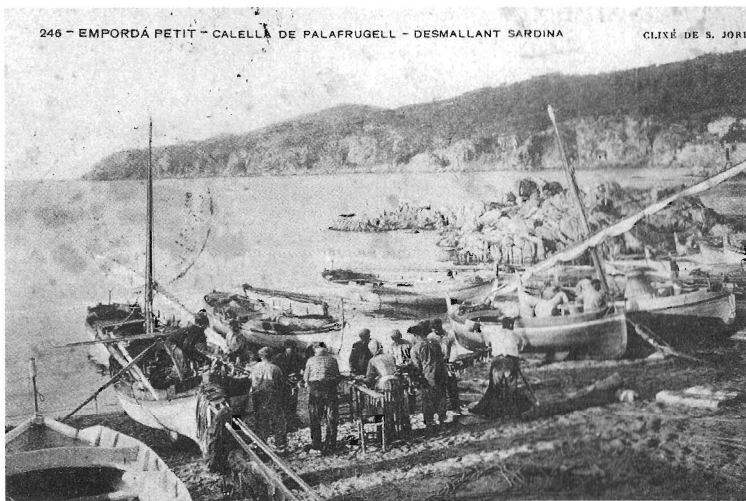

Foto S. Jordi. Un altre dels oficis bàsics de l'època: els pescadors.
AMP, fons Bassa Rocas.

La imatge, probablement de Florenci Bassa, ens il·lustra els refranys que fan referència a la vida de pagès. Arxiu Municipal de Palafrugell, fons Bassa Rocas.

Interior d'una barberia, retratada probablement per Florenci Bassa. És difícil saber a quina població correspon, ja que la família era molt afeccionada a les excursions, i Florenci tenia sempre a mà la seva càmera. AMP, fons Bassa Rocas.

- Qui no vol treballar quan és pollí, (*jove*) ha de treballar quan és rossí.
- Trevais amb pa, fan de bon passar.

Els mariners i pescadors

- Del mar el nero, de la terra el carnero.
- Qui vol peix, que es mulli el cul.

Els sabaters

- El més dolent calçat és el sabater.

Els sastres

- No és mal sastre el que coneix el panyo.

La pagesia i les feines del camp

- Del camp el forment, de l'olivar l'arquedell.
Classe d'olives que donen molt [d']oli.
- Qui s'ha fet el cogombre (*pepino*) que se'l tregui a la *sombra*.
Dita popular a qui vol que l'ajudin amb tot.
- Segueu arran, que la palla va cara.
Se diu bromejant als segadors.
[Cal actuar amb prudència i discreció.]

L'estament eclesiàstic

- Diners de capellans, cantant vénen i cantant se'n van.
[Advertiment als qui fan mal ús dels diners de l'església. Una altra interpretació és que els béns adquirits sense esforç solen perdre's aviat.]
- Els diners dels capellans no fan bruir.⁶³
Que no se poden heretar perquè ells no tenen dret [a] adquirir-los.
Han de viure d'almoines (limosna).
- Te sents confrare que prens candela?
Se diu a qui se dona per entès de lo que se parla sense fer al·lusió directa.

Altres oficis

- Allà on no hi ha [rei], el rei hi perd els drets.
[Significa que si el deutor no té mitjans per a pagar, és inútil intentar obligar-lo al pagament (DCVB).]

- Ferrer, ferrer, fes ton afer.
Aconsella que cada u procuri i se cuidi de lo seu. ("Zapatero a tus zapatos")
- No és tan senzill com bufar i fer ampolles.
- Taiant barbes, s'aprèn afaitar.

IX.- ELS SENTIMENTS I LES CREENCES

Els sentiments i la moral. Vicis i virtuts

- A ballar i a confessar, quan més s'hi va, més s'hi vol anar.
- Allà on no hi ha devoció, no cal fer-hi sermó.
- Contra peresa, un bon fuet.
- De mal just vingué l'anyell, que el diable se'n va endur la pell.
Se diu quan una cosa injusta no neix.
- Del vell el consell, del ric el remei.
- El ben parlar i el poc amar, no costa gaire.
Consell bipòcrita.
- El pecat es pot dir, el pecador no.
- Figes i sermons passat Pasqua no són bons.
- La culpa és negra.
Ningú la vol.
- La taca no hi sigui, que la pols ja se'n va.
Se diu quan difamen la conducta d'una persona.
- Les ensopegades ensenyen a caminar dret.
- Lo de mal just fa perdre lo de bon just.
S'aplica a qui se li retira la confiança que se li tenia.
- Lo que no vols per tu, no ho vulguis per ningú.
[La justícia abans que tot.]
- Lo que puguis fer avui, no ho esperis per a demà.
- Lo que s'ha d'*empenyar* que es vengui.
Resoldre prompte coses difícils.
[Cal ser previsor per evitar-se sorpreses.]
- No us fieu d'aigua que no corri, ni de gat que no mioli.
Aconsella no ser gaire confiat.
[Les persones que semblen tranquil·les poden resultar perilloses quan s'enfaden.]
- Pa pesat i vi mesurat, aviat és acabat.
Ho diuen [a] qui no s'ho cull tot.
- Poc parlar és saviesa.
[Recomana la discreció.]

Foto A. Mauri. Un familiar dels Bassa Rocas en el dia de la seva primera comunió. Els refranys fan referència també a les creences religioses. AMP, fons Bassa Rocas.

— Quan es drap negre és a l'altar, (*diumenge i setmana de Passió*) pocavergonya vés a confessar.

Dita dels vells de bones costums.

— Qui bé lliga bé deslliga.

— Qui bé nua bé desnua.

[Qui sap fer hé una cosa és segur que sabrà desfer-la, si s'ho proposa.]

— Qui calla atorga.

[El silenci és consentiment.]

— Qui es lloga, sos plaer se juga.

— Qui lloga es cul, no seu quan vol.

— Qui mal arrama⁶⁴ i poc estreny, això ho fa l'home que té poc seny.

— Qui mal arrama i poc estreny, això ho fa l'home que no té seny. (*"Quién mucho abarca, poco aprieta."*)

[Qui vol fer moltes coses al mateix temps, no pot fer-les bé.]

— Qui més mira, menys veu.

— Qui no té vergonya, tot lo món és seu.

— Qui perd lo seu, perd el seny.

— Qui s'aconsella, foc a s'orella.⁶⁵

— Qui té vergonya, té mal any.

— Qui té vicis, té desfici[s].

— Si tan prim mires, a mig temps no hi veuràs.

[No s'han de tenir tants escrúpols.]

— Si tens més, sopa dos cops.

Se diu als orgullosos.

— Tan bo, tan bo, vol dir tabal.

Aconsella no ser gaire pròdig.

— Tractes vells, baralles noves.

— Un ventre fart, no en coneix un de buit.

Se refereix a la poca caritat de l'opulent vers el pobre.

— Val més molta que força.

[És més eficaç.]

— Val més un gust, que mil lliures.

Ho diuen els que es casen no mirant si la dona és rica.

Déu i el cel

— Pecat amagat és mig perdonat.

— Quan Déu no vol, els sants no poden.

[És inútil buscar influències, si l'amo no vol escoltar.]

El diable i l'infern

- El dimoni, quan n'ha fetes prou se fa ermità.
Hipòcrit.
- Com més vora l'església, més vora el diable.
El que viuen vora l'església sempre arriben tard a missa.

X.- EL DINER I EL JOC

El diner, la riquesa i la pobresa

- A gat dorment, no li toca res la dent.
Se diu a qui no busca ocasió de guanyar-se la vida.
- Béns de capellans, ni amb dents ni amb mans.
- Boja per boja, vinguen diners.
Ho diu qui se casa per interès sense buscar qualitat.
[En al·lusió al matrimoni.]
- Com més rics més animals.
Se refereix a l'enterro d'un ric que hi van més cotxes que en el d'un pobre.
- Donar un aglè per fer cagar un roure.
Se diu a qui obsequia esperant obtenir bona recompensa.
- L'almoïna, (*limosna*) quan la faràs, no miris a qui la fas.
[S'ha d'actuar correctament sense esperar res a canvi.]
- Lo que no se paga amb diners se paga amb falldades.⁶⁶
Que se paga dues vegades.
[Els favors es paguen d'una manera o d'una altra.]
- Mal d'un ric, mal d'un gran crit.
Obtenir bona recompensa.
- On vas bé? Allà on més ne sé.
En castellà se diu "dinero llama dinero".
- Per ric no cal argüir, ni per pobre no cal defallir.
- Qui a trenta anys no té pa, i a quaranta no té roba, tota la vida serà pobre.
- Qui és amo, paga ses talles
- Qui no té butxaca, tota cosa li escapa.
- Qui no té diners no pot xerrar.
- Qui no té pa no pot criar gos.
- Qui no té sinó un vestit, tot lo dia va bonic.
- Qui per cada dia va bonic, o molt pobre o molt ric.
- Qui tot ho vol, tot ho perd.
- Si vols tenir enemics, deixa els diners als amics.

El joc

- Bossa de jugador no té tancador.
- Jugador, casador, pledejador, pescador de canya i moliner de vent, no necessiten notari per fer testament.
Vol dir que sempre són pobres.
- Jugar amb foc.
Es tracta assumpte perillós que pot perjudicar.

XI.- ELS ANIMALS

Animals de càrrega i de tir

- Aquells, quan han perdut es bous busquen ses esquelles.
Se diu de qui després d'haver perdut lo que tenia, ho vol reconquerir tontament.
[S'ha perdut el principal i es busca el secundari.]
- Brams d'ase no pugen al cel, ni tampoc el teu bruel.
[No s'ha de fer cas a qui parla sense raó.]
- Els cavalls sempre en guarden una per l'amo.
[Diuen que els cavalls són venjatiu i se'n recorden dels càstigs soferts injustament.]
- Han perdut bous i esquelles.
Se diu de qui després d'haver estat amb bona posició econòmica, de mica en mica, ho perden tot.
[S'ha perdut el principal i es busca el secundari.]
- Voleu conèixer l'ase? Poseu-se'l a casa.
Que no se coneix bé una persona, fins haver-la tractat íntimament.

Cabres, ovelles i ramats

- Cabra que està avesada a saltar, salta i saltarà.
Se diu de les persones poc serioses.
- Ovel·la que belega⁶⁷ (bela) perd el remuc.⁶⁸
Se diu a la mainada que bo i menjant enraonen molt.
[Recomanen no distreure's en les coses importants. Una altra interpretació és que es diu als que parlen mentre mengen.]
- Pels seus pecats, porta la cabra els genolls⁶⁹ pelats.
S'aplica a qui surt penedit i perjudicat dels seus mals actes.
[Indica que els culpables seran castigats.]
- Si de mal just ve l'anyell, malbé farà la pell.
- Si no vols perdre l'ovella, posa-li una esquella.

Galls i gallines

— Gallina vella fa bon caldo.

— Poi ressucitat! [Pica més que cap.]

Se diu al pobre enriquit i vanitós.

[Dit de qui ha adquirit un bon nivell econòmic, però no se sap comportar adequadament, i menysprea els que l'envolten.]

Gossos i gats

— Els gats són llaminers de coca.

Diu que varen anar a Roma per menjar-ne. Se conta que dintre d'un bocí de coca els hi varen posar un cascavell. Era tanta la dèria de la coca, que se varen menjar cascavell i tot. Els que en varen menjar mai més pogueren agafar rates, perquè es cascavell se'ls hi va quedar en es ventre i quan anaven a ratar (buscar rates) es cascavell dringava i ses rates fugien. És per això que els gats quan amb la boca agafen lo que sigui per a menjar, ho espolsen, a fi que no hi hagi un cascavell com els que varen anar a Roma.

D'aquí és l'adagi que diu: Qui li posa l'esquella al gat?

— Fas com el gos de l'hortalà, que no menja ni deixa menjar.

Se diu a qui no fa, ni deixa fer.

— Gat escalivat, l'aigua tèbia tem.

— Gat i conill, tot té un pèl.

Se diu dels qui van d'acord.

— A gata vella, no li diguis moixa.⁷⁰

— Gats que no es tornen fan de bon batre.

Es refereix als hostes que visiten sovint a qui no els hi retorna les visites.

— No per tu sinó pel pa, remena la cua el ca.

Insectes

— Cap ros, cap poiós.

— Totes ses mosques volen prendre tabaco!⁷¹

Se diu quan tothom vol veure una cosa i diu la seva. Fer-hi comentaris.

Ocells

— Val més un pardal a la mà que una grua enlairar.

[Indiquen que és millor la realitat que la ficció.]

Peixos

— Val més ser cap d'arengada que cua de pagell.

[És preferible ser independent i pobre, que ser l'últim a casa del ric.]

Altres animals

— A n'aquell, no l'agafarà pas el llop defora.

Se diu d'una persona molt previsor.

— A so de tabals no s'agafen llebres.⁷²

[Les situacions no s'han de resoldre amb violència.]

— De porc i de senyor, se n'ha de venir de raça.

[La dignitat o la indignitat no es compren ni es venen.]

— Del llop fer-ne pastor.

Se diu quan se dóna confiança amb un que després traeix.

— Hem perdut cavall i cavaller.

Se diu quan un triga a tornar i se li envia un segon i ni un ni l'altre tornen.

— El llop vestit amb pell d'ovella.

Se diu quan se dóna confiança amb un que després traeix.

— Lo que plau al llop, plau a la guilla.⁷³

Se diu de dues persones que van d'acord.

— Quan sa guilla no en pot haver, diu que són verdes.⁷⁴

— Qui del llop parla, a prop li surt.⁷⁵

Se diu quan mentre se parla d'una persona absent, apareix aquesta o se'n rep carta.

[Es diu quan una cosa es fa realitat només d'anomenar-la.]

— Sa guilla no fa mal allà on coua.

És cert. Té la picardia de robar les gallines ben lluny d'on té la cria, a fi que no li matin.

XII.- LA GEOGRAFIA⁷⁶

— A Llofriu, tota cuca hi viu.

— A Palafrugell, peix fregit, i jurioles a la brasa.⁷⁷

— A Torrent, (poble) de la merda en fan ungüent.

Quan se'ls hi diu això s'enfaden i responen: "I del pixat en fem medecina, per a donar a la gent porquina."

— Barcelona és bona, si la bossa sona.

— D'Olot? Ni dona ni porc.

— El bon català, de la pedra en fa un pa.
Treballador.
 — La gent bona o dolenta se diu que són d'Albons o de Belcaire.
Són dos pobles de vora Torroella de Montgrí.
 — La neta de Llofriu, mata es pois amb la llosa.⁷⁸
Ho diuen a Figueres.
 — La que té fills se diu que és de Lleida (*de Llei*).
 — La vila d'Arbúcies, dotze dones tretze bruixes.
 — Les noies de l'Empordà, molt mirar i poc tocar.
 — Si els penedits haguessin d'anar a Roma, els camins n'anirien plens.
 — Si ses faldilles de sota surten per ser més llargues que les de sobre, se diu que va com ses de Lloret. Sa camisa més llarga que es llençolet.
 — Tant si sona com si no sona, Barcelona és bona.
 — Tots els camins porten a Roma.
 [Hi ha diferents maneres de fer una cosa.]

XIII.- REFERÈNCIES DIVERSES

Els objectes

— A taula i al llit, al primer crit.
 — Al cul del sac se troben ses engrunes.
 — Que ve un dia que se troba tot.
 [A la fi es veuen els resultats.]
 — Com més n'hi ha, menys pesa.
Se refereix als forats de la roba.
 — Es ganivets tenen tai [tall] i esquena. Ganivet de dos tais.
És dir-ne una i pensar-ne una altra.
 — Moltes candeletes fan un ciri pasqual.
 — No ha pas caigut en cap sac (*bolsa*) foradat.
Se diu quan les paraules són ben escoltades i meditatades.
 — Treure-li ses castanyes d'es foc.
Se diu a qui no té pressa per resoldre una cosa i acudeix als altres que li resolguin.
 — Unes estisores que no taien se diu que taien tot lo que veuen, i deixen tot lo que troben.
 — Veus aquella muntanya? Sí. A darrere n'hi ha una altra.
 — Vesteix un bastó que semblarà un minyó.⁷⁹

Els refranys amb nom de persona

— A la taula d'en Bernat, qui no hi és, no hi és comptat.
 [Dit d'algú que és perjudicat per la seva absència.]
 — El primer nat se diu Bernat.
 — Es gos d'en Móra, de tot s'enamora.
 La filadora de na Rau, que cada pas es fus li cau.
Dita.
 — More't, Anton, que el que queda ja es compon.
 [En aquest món ningú no és imprescindible.]
 — Més savi que Samoló (*per Salomó*).
 [Persona de molta ciència.]

La flora. Els fruits

— Arbre caigut, tothom hi fa estelles.
 — Arbre caigut, tothom hi té dret.
 — Com més dolenta és la nou, més remor mou.⁸⁰
 — Mala herba mai mor.
 [La maldat sempre està present. També expressa la dificultat de suprimir allò que perjudica.]

XIV.- VÀRIA

— D'allà on no n'hi ha, no en pot rajar.
 [Dit de qui demostra ser poc intel·ligent.]
 — No vagis a devota, sense xacota.⁸¹
 [No vagis a un lloc sense estar preparat.]

A. T. V. — 2415 - PALAFRUGELL. Santa Margarit

Àngel Toldrà Viazo. Lluís Bassa va enviar aquesta postal al seu germà Serafi, dibuixant, pintor i escultor, quan residia a Olot.
AMP, fons Bassa Rocas.

3 - Volants de Begur. Aigua blava

Irene Rocas recull localismes i frases que es deien a Llofriu però també a Ermedàs, Calella, Palafrugell, Mont-ras, Pals, Begur... La imatge d'Aiguablava, de Fototipia Thomas, també forma part del fons Bassa Rocas. AMP.

Dites, comparances, exclamacions populars, locucions i frases fetes

*En un dia gira el món,
i la dona en un segon.*

En tractar-se d'una edició divulgativa de les dites, comparances i locucions recollides per Irene Rocas a Llofriu i rodalies hem defugit de presentar el material ordenat com si fos un diccionari. De fet, nosaltres transcrivim un modest vocabulari, no gaire extens, que mostra la necessitat que en un futur hi hagi un diccionari fraseològic per al català, que mostri tots aquests usos actius de la llengua, els que ja són fòssils i els actuals. El criteri és en forma de llistat, purament alfabètic. No obstant això, com que l'estructura de moltes de les frases transcrites té un ordre poc definit, sigui nom, verb o article, la majoria dels substantius vénen entrats amb l'article corresponent; per tal de localitzar-les millor, hem fet una selecció del mot clau que pot ser aleatori, a partir del verb, substantiu o partícula més significativa de les dites, locucions o frases fetes. Aquest mot o mots clau apareixen en negreta. Algunes d'aquestes locucions surten consignades literalment o amb variants en el DCVB. D'altres són inèdites, amplien de molt, el nombre i el cabal de fórmules i expressions conegudes fins ara, donen fe del nostre lèxic idiosincràtic i denoten gestos i sentiments, com per exemple: *posar-se les mans al cap*. No hem tingut, però, la pruija de l'exhaustivitat d'entrar totes les frases i les locucions que Rocas va fitxar per a aquest magne diccionari perquè, avui i aquí, només volíem donar a conèixer aquest material complementari. La confecció d'un recull amb totes les cèdules que va redactar la qui fou corresponsal de mossèn Alcover en aquest indret donaria per a un extens volum. Potser un dia farem un treball sobre l'aprofitament que el *Diccionari Alcover Moll* va fer de l'obra d'Irene Rocas. Com va dir Josep Banyeres: "Llofriu és la població petita de Catalunya més present en el citat diccionari."

A

— A aquell l'han ben **mocat** sense mocador.

— A Begur són **bacanards**.⁸²

[Lloc, estult.]

— A can Poc de la Font, com més n'hi **neixen** més pocs són (*a Palafrugell*).

— A **cavall d'uns ganxos**: “- Mare me deixareu venir amb vós? Sí, a cavall d'uns ganxos.

Vol dir: ja n'hi ha de perills!

— A fulana no la puc veure ni **estomagar**.⁸³

— A la nit l'**aigua** dorm.

Antigament deien que l'aigua d'un càntir o d'una ampolla, a la nit quan se volia beure'n, se tenia de fer-la moure per a despertar-la, si no feia mal.

— A Llofriú, es més rics van a **captar**, i es pobres fan caritat.

Se refereix a l'almoïna que se fa a les bacines (safates) de l'església, que les passen els més rics.

— A pas de bon **vei** [vell].

Vol dir a pas de tortuga.

— A poc hi **tenim** *lus malus* anys.

Se diu quan se veu que una cosa que ens molesta s'acabarà aviat.

— A quin llibre ho has **trobat**?

Vol dir que dubta de la veritat de lo que l'altre li conta.

— A sants i a minyons, no els **promet[is]** si no els hi dones.⁸⁴

— A tal mare li han fet una **enramada**.⁸⁵

Embrutir-li la porta i parets i sa llinda o marxapeu, carrer i tot de merda. És una venjança.

— A un que no està bé on és, i se li demana si hi està gaire bé respon: “Ja podeu contar si n'estem de bé, com es **peix** en un mus-tej⁸⁶ (rostoll).”

— A un que no sap fer les coses, se li diu que hi té tanta traça com un **porc** gras agafa rates.

— A una banda o l'altra **arribarà**.

Se diu a un que camina molt de pressa.

— A veure **Nostre Senyor** que em donarà de tot això!

Vol dir a veure com acabarà.

— **Abegot**

[Persona que té per costum dir coses a cau d'orella].⁸⁷

— Abossar **diners** en un negoci.

Treure diners de la bossa per pagar.

— **Acabar** els torrons.

[Acabar les forces, decaure.]

— **Acotxar** una malifeta.

[Amagar-la.]

— **Afartar-se** com un lladre.

[Menjar molt.]

— **Aflincar-se**⁸⁸ d'adquirir finques.

— **Afluixar** cebes o alls.

[Cavar la terra per primera vegada després de plantar-hi cebes o alls].⁸⁹

— **Afogat**.

És un menjar cuit sense aigua, com un estofat.

Se diu als que no se preocupen de res.

— **Agafa-sants**.⁹⁰

És un cuinat de pobre. Són trossets de truita [peix] barrejat amb trumfes i suc.

— Ai, **món de la mona**, fet a barrancs.⁹¹

Exclamació popular.

— Ai Senyor!, **deu-me** una senyora i un burro per passejar-la.

Exclamació popular.

— Ai, Senyor! Tanta **roba** i tan poc sabó, i tan neta que la volen! [Exclamació que es fa quan es parla d'una cosa difícil o molesta de fer.]

— **Aigua** de borratges, merda de vedell!

Una cosa que no dura.

— Així **tiraven** es guants a la reina i encara no els va voler.

És per comptes de donar cosa, tirar-la pes cap. El qui ho rep ho diu al que ho tira.

— Això? És cosa del **temps** que la terra ho guia.

Quan hi ha una passa de lo que se vulga que sia.

— Això és un **segar** de pèsols.⁹²

Vol dir una feina de bon fer i que se'n fa via d'executar-la.

— Això és de com Judes era **fadrí** i sa mare festejava.

Una cosa molt antiga

— Això? És més **vell** que l'anar a peu.

— Això és una **llima** sorda.

Vol dir amb una cosa que se ha anat gastant poc a poquet, però sense interrupció.

— Això, que ho hagués **fet** fulano, pecador misericòrdia!⁹³

Volen dir que era més perdonable.

— Això se **poria** (sic) presentar en el rei porc.

Un trevai mal deixat i brut.

— Al **cel** de ses oques.

Els que són dolents van al cel de ses oques. Se diu a la mainada.

— Algun **dimoni** s'ha penjat!

Se diu en el que ha fet lo que ningú se pensava.

— **Alt** com un Sant Gem.

No el conec.

— **Alt** com un Sant Pau.
Amb tot i la comparança, consta que Sant Pau era baix i malaltís; però ple de ciència.
 — Allà on no hi ha un **all**, hi ha una ceba.
 — **Allargar** es coll.
Anar a veure quelcom que plau molt.
 — Amb temps i palla, maduren les **nesples**.⁹⁴
Aconsella serenitat.
 — Amb un **dir** Jesús, està fet.
Amb un tres i no res, és fet.
 — Amb un tret **matà** dos pardals.
És aprofitar l'oportunitat.
 — **Amolet**.
 [Persona que esmola eines.]
Amolet!: ho diuen als nens molt enrefotimats.
 — **Amolodonat** (apilat). **Fer moladons**⁹⁵ [modolons]. **Fer mola-donets**.
És fer pilons o pilonets. Els pilons a Llofriu són unes coses de fusta o de rusca⁹⁶ que serveixen per seure.
 — **Ample**. L'Ample de Pals.
 [Ximple, beneïtot.]
 — **Anar** a cavall de l'euga blanca.⁹⁷
És no portar plata.
 [El DCVB localitza aquesta locució a l'Empordà.]
 — **Anar** a fer un repàs a casa d'un amic.
És anar a fer un àpat.
 — **Anar** a la futoia.
És anar mal vestit o bé una casa que no se saben entendre i res va en ordre.
 — **Anar** a Manlleu.
Manllevar diners o lo que sigui. ("Pedir prestado.") Manlleu és una població dels voltants de Vic.
 — **Anar** a matar l'aranya.
És anar a passar el temps amb una cosa.
 — **Anar** a menjar cireres.
Se diu del treballador que perd la força per a seguir treballant al camp amb els segadors.
 — **Anar** a missa a Roma.
Els que se pairen⁹⁸ d'anar a missa se diu que "van a missa⁹⁹ a Roma".

— **Anar** a mudar el pal.
Vol dir [anar] d'un lloc a l'altre perdent i fent perdre feina.
 — **Anar** a Panedas.
És un veïnat de Llagostera. També se diu "anar a panedas" del que està penedit.
 — **Anar** a tres quarts de quinze.
No anar mai a l'hora.
 — **Anar** a veure qui té es cap més gros.
És tenir afició a anar a aplecs i festes.
 — **Anar** amb segona de canvi.
No ésser prou formal.
 — **Anar** blau.
És no portar plata. ("Estar pato.")
 — **Anar** i venir. Has d'anar i venir.
Ho diuen d'una cosa incerta i que han de passar moltes coses abans que no succeeixi [DCVB, Llofriu.]
 — **Anar** melindrosa.
Una que va de malhumor.
 [Mancada de delit, que té aspecte de malalta.]
 — **Anar** dret com una bala.
Anar a un lloc de dret, sense donar-hi voltes.
 — **1. Anar-se'n** de ruells¹⁰⁰. **2. Clavar** una ruetllada.
1. No poder-se sostenir. 2. És tirar un fòtil pes cap.
 — **Anar-se'n** pel llit.
 [Patir diarrea dins el llit.]
 — **Anar-se'n** de santificat a matines.
És no seguir bé la conversa.
 — **Anem** a pams!
Aconsella no precipitar-se en les coses delicades.
 — **Anem** fent, lo demés tot seran trons i llamps i aigua per camps.
Vol dir que se tenen de prendre les coses tal com Déu les envia, sense desesperar-se.
 [Tenir paciència i coratge.]
 — **Anem** tot tricu-tricu.
És com dir tot xano-xano.
 — **Ànima** de canti!
Dita popular per dir beneit, ximple!
 — **Ànima** del purgatori!
Noia molt poruca.
 — **Ànima** deserta!

— **Ànima** perduda!
 — **Ànima** santa!
 — **Ànima** de suro!
Persona de bones aparences, però de mal obrar.
 — **Animals** de córrer: els cavalls i eugues.
 — Ans (avans, bantes¹⁰¹) no he **fet i pescat**, es vespre ja és arribat.
Se diu gemegant perquè no se té prou temps per a fer la feina.
 — **Apa**, amola!
Ho diuen als infants que s'arrosegueu i gasten sabates i vestit.
 [Amolar: refregar molt una cosa, principalment vestits o calçat.]
 — **Apa**, noi! Com te la xales!
 — **Apa**, nois! *Barrer* a taula.
Que s'afanyin a posar-se a taula.
 — **Apa**, que el dia passa i el mal tomba!
Se diu menant la presa al qui està emmandrat.
 — **Apedregar**.
Envellir molt.
 — **Apimparat**.¹⁰²
*Ho diuen a Collsacabra (Santa Maria de Corcó). Nosaltres diem acimarolat o ben acimat.*¹⁰³
 — Aquell **és** més que en Noguer de Segueró.¹⁰⁴
 — Aquell **fa** com sa pudor que per tot se fica.
Dita.
 — Aquell ha ben **trobat** sabata de son peu.¹⁰⁵
Un que l'han escarmentat.
 — Aquell hi **està** els anys de Déu per fer una cosa.
 — Aquell ja **està** bé amb els seus amics.
Vol dir que té pa per ell i per altres, encara que fa el modest.
 — Aquell no **fundarà**¹⁰⁶ pas mai cap missa d'onze.
Es refereix als que mai tenen un duro seu.
 — Aquell no **saltarà** pas mai cap màrge amb una doble de quatre seva.
Se diu dels que no saben guardar els diners.
 — Aquell se **perd** com ànima de Judes.
Un que va com vol i se torna dolent.
 — Aquell sempre **compta** a cents i a millés, fa cum es rajolés.
Se refereix als que sempre contenen grandeses, encara que no les poseixen.
 — Aquell sempre **fuig** de fam i de feina.
Fer el gandul.
 — Aquells dos, **diu** que han trencat es plat bonic.¹⁰⁷

Vol dir que han renyit.
 — Aquesta cançó ja la té **allistada**.
 [La té apuntada, anotada.]
 — **Aram**.
Diners.
 — **Arribar** i fer farina.¹⁰⁸
 — **Arroella-li**¹⁰⁹ un roc en aquell gos.
 — **Arròs** cegu [cec].
És arròs tot sol.
 — **Atrevir-se** d'idees.
 — **Aubardar-los**.¹¹⁰
Caçar-los.
 — **Aureia**, [orella] aureia, com jo t'ho deia, guessis cresegut, no gueres rebut.
Se diu als nens, bo i tocant-los-hi l'aureieta [orelleta].
 — **Avall** com l'aigua.

B

— **Bada-badoc**, que cau el soc!
Ho diuen d'una persona que s'encanta molt mirant.
 — **Barca** de canya!
Se diu amb [a] una dona gandula.
 — **Barca** vella, bony o forat.
Som els vells que tenim un mal o més d'un. Què hi farem!
 — **Barrum**.¹¹¹
Gana excessiva de menjar.
 — **Bassals** més grossos que aquests s'han eixugat.
Es diu d'una persona que és molt superba.
 — **Bé**: el cas és que un parei són dos. I tu hi fas l'ós. Vet aquí Sant Ros i es gos.
 — **Beneïda** des cabàs.
Beneïtota, tonteta.
 — **Besa'm** el peu!
Es diu per engegar a una persona que ens amoïna.
 — **Betzals**: Sembles Na Betzats.
Es diu de la dona beneïtona o malgirbada.
 — **Beure**.¹¹²
 — **Beure** força i anar dret.¹¹³
 — **Blanc** com un paper d'escriure.

— **Bol**, ja l'hem parida morta.
Ens hem ben lluit. Sortir les coses al revés.
 — **Boletada**.
És una pila de bolets.
 — Bon parei per **tirar** un carro.
Dos que tant val un com l'altre.
 — Bona **excusa** té el malalt, pixa al llit i diu que sua.
Pel que fuig d'estudi.
 — Bona **excusa** té mon gendre...
Pel que fuig d'estudi.
 — Bona l'ets **feta**, Geroni!¹¹⁴
 [Es diu en adonar-se que s'ha fet una cosa equivocada i que ja no té remei.]
 — **Batre** fesols (fesolets).
Ho diuen es pagesos con [quan] ballen la polca.
 — **Brac**.¹¹⁵
És aquella mena de pus que se posa en el raconet dels uis.
 — **Burro** mort, civada a la cua.
Recomana fer les coses amb temps.
 — **Buscar** la nit pels armaris.
Se diu [a] qui busca una cosa sense llum.

C

— **Cabal** de sang (*bestiar*), cabal de fang.¹¹⁶
 — **Cacau**, diners, **calés**, calerots.
 — Cada dia **cols**, amarguen.
 [La varietat és necessària.]
 — Cada **dos per tres**!
Molt sovint.
 — **Cagar-se** a la banca [seient].
No poder dur una cosa a terme.
 — **Camí** d'abast.
És un camí que no hi ha dret que passin carros. Només animals d'abast. Sols amb càrrega carregats.
 — **Camí** de vius i morts.
Si amb un camí que no s'hi té dret, se permet passar-hi un difunt quan van a enterrar-lo, a un nin quan vénen de batejar-lo el que ho ha fet ha adquirit dret a tenir camí. Per anar a batejar un infant

se pot passar en qualsevol lloc. És permès pel perill que la criatura morís ans de batejar-lo. Quan ja és batejat, per voltes que hagi de fer té de passar també en camí propi o del poble. Els difunts els han de passar també en camí propi o del poble.

— Camp de **barretines**.
Camp de roselles florides.
 — **Canya** de ribossa.
És una canya molt llarga i encara té un arrel que sembla un ganxo que serveix per fer caure els secanys (brocs) dels suros.
 — **Cantar** aleluya. “Si surt d'aquesta malaltia, ja podrà cantar aleluya.”
Expressa la satisfacció d'haver sortit d'un perill.
 — Cap es vespre, es **peix** es mou.
Se diu de qui tot el dia fa el gandul i cap al vespre li vénen les presses.
 — **Càrrega** que plau no pesa.
 — **Carregar** el mort.
 — **Casar** i morir, una sola vegada.
Diuen que el morir és la darrera bogeria. Dita popular.
 — Caure en es **bequerol**.¹¹⁷
Deixar-se agafar en un engany.
 — **Color** d'alanquins.¹¹⁸
 — Com n'**estem** de vint-i-vuits?
Com tenim les coses?
 — **Compta** més per pa que formatge.
Barrejar mentides i veritats.
 — **Contar** o portar auberginies.
 [Dir coses malintencionades per ridiculitzar o difamar una persona.]
 — **Córrer**-li al darrere amb un furbiol [flabiol] sonant: “Bufa-li l'ui” [ull].
Vol dir que ho donis per perdut.
 — **Corriols** de cabres.
Són els caminets.

D

— De bons **cavalls** empasseguen!
S'aplica a les equivocacions.
 — De la teva **pell** se faran les tiretes.
Se diu a qui va errat i no vol consells.
 — **Demanant** se va a Roma.
 [Preguntant es va a qualsevol banda.]

— **Dret** com un ciri.
 — **Déu** faci que *saqui la buena*.
 — **Déu hi gort!** [guard].
Ho diuen a Banyoles
 — **Déu** n'hi do, un bon crostó.
 — **Déu** nos ampari, amb un armari.
 — **Déu** nos afavoresca, una bona llesca.
Dites populars de broma.
 — **Déu** t'encamini, amb un camí de pedres, i cada pas de morros.
Dita humorística.
 — **Déu** te faci bo!
 — **Déu** te fassa bona, que de gran ja ho ets prou.
Vol dir que no posarà pas més seny del que té.
 — **Déu** te fassa ençà i enllà amb una forca ventera.¹¹⁹
Dita humorística
Es diu a qualcú humorísticament, com dient-li: "Déu te faci sant", "Déu te protegeixi".
 — **Déu** te'l torni si l'ets perdut.
Déu t' encamini.
 — **Déu** vulgui que vagi bé.
 — **Dimoni**, dimoni, porta això, que no és teu ni meu, sinó de la Mare de Déu.
També ho diuen la mainada quan han perdut quelcom i ho busquen amb afany.
 — Ditxosa la teva **ànima** si va al cell!
 [Ho diuen a un que està carregat d'obligacions i no es preocupa de complir-les, DCVB.]
 — Diu que et **cases** amb fulano? No es pentina pas per mi.
Dita.
 — **Dóna**-me'n dóna-me'n.
*Quan una cosa es gasta amb molta facilitat, com per exemple llenya petita: "Això és dóna-me'n dóna-me'n."*¹²⁰
 — **Donar** paia [palla] a sa morena.¹²¹
Fugir quan un se veu descobert i no vol bromes.
 — **Donar** un moc.
És donar un desaire.
 — **Donar** un revés de nusos de dit.
És una bufetada molt forta donada no pas amb el pla de la mà.
Déu mos guard de semblant temptació.

— **Donar** una ànsia.
 — **Donar-se** a la boja.
Donar-se a la vida llibertina.
 — **Dormir** de cuní [conill].
És dormir vigilant.

E

— **Eixerit** com un pèsol.¹²²
Comparança popular.
 — El **delme** de Castelló.
S'anomena quan se dóna valor a quelcom. Fent broma se diu: "No deu pas valguer el delme de Castelló, no li'n donaran pas el delme, etc."
 — El **diable** que t'entengui.
Un misteriós.
 — El **pobre** sempre va a peu.
Que sempre va a racó.
 — Els **gats** per menjar coca varen anar a Roma.
*Per això els agrada tant. Dita popular.*¹²³
 — Els han **tirat** trona avall.
Vol dir que els han amonestat.
 — En aquell l'ha **mossegat** es gos d'en Mandra.
Se diu al qui s'emperesa i no fa feina.
 — En aquell, sembla que els **àngels** li fan sopes.
Ho diuen en els que sembla que els hi sobra salut.
 — En nom de **Déu** i la Mare de Déu i la bóta com raja.
Vol dir que per fi s'ha arribat on se volia.
 — En nom de **Déu** tocaren a missa.
*Es diu quan s'obté una cosa que s'esperava o desitjava feia molt de temps.*¹²⁴
 — En **posaria** les mans al foc!
Se diu com per assegurar la bondat d'una persona.
 — Encara **Nostro Senyor** no és mort.
Vol dir que un dia o l'altre els hi pagarà.
 — Encara vull veure que et **cagarà** en es plat i te'l farà rentar.
És abusar molt i molt de la paciència d'un altre.
 — **Encendre** la llàntia.
Plorar.

— **Enllafrunit** [enllefardat, embrutat].
Enllaminat [enllepolit].

— **Enrajolar**. *Una persona que enrajola. Has plantat un rajol!*
És avergonyir-se i tornar-se amb les galtes vermeies.

— Ens hem **casat**.
Donar-se un cop amb el front l'un amb l'altre. Donar-se un truc.

— **Ensibornar**.
Mal aconsellar. Omplir es cap d'una cosa.

— **Entrar** palla.
 [Menjar. Es diu familiarment a Llofriu.]

— És allò que **Déu** vol.
Dita.

— Es **borrec**¹²⁵ de l'any.
En es pobles regularment (els homes) només van a confessar una vegada l'any per la santa Quaresma. Del feix de culpa de tot l'any en diuen es borrec de l'any, i quan van a complir el precepte pasqual en diuen que van a vendre es borrec de l'any.

— És d'allò que se'n **diu bo**! És d'allò que se'n diu...!
 [En el grau més alt.]

— Es darrer **tanca** sa porta.
És el fill més petit de la casa.

— Es **gat** amb sa pota negra.
A una criatura que porta la cara bruta se li pregunta: "Qui t'ha rentat la cara?" I ella respon: "Es gat amb sa pota negra."

— Es **narius** des cavall. Anava amb uns narius més oberts!
Són els forats des nas dels animals.

— Es **sac** es gemecs. Sa coixinera s'aboia.
Tots aquests noms se donen a la gaita [cornamusa].

— Es **tabal**¹²⁶ de l'exèrcit.
 [Persona escandalosa, sorollosa.]

— **Entomar**-se'n¹²⁷ amb les mans es cap.
Quedar atordit d'una cosa que no preveia.

— Entre **naps i** xervies [xirivies].¹²⁸
Una cosa que semblava econòmica i després entre naps i xervies resulta car.

— És bona per **adobar**.
Es diu d'una cosa que no és gaire bona.

— Es com sa **carabina** de n'Ambròs.
Una cosa que mai s'acaba d'entendre.

— És més **llarg** que la Quaresma.

— És més **llarg** que un dia sense pa.

— **Escudella** de vint-i-nou bulls.
Feta ben de pressa i sense carn.

— **Espanyar** una porta.
És treure-li es pany.

— **Esquena** dret.
Se diu del que no trebaia. Viu amb s'esquena dreta.

— **Esquerrà** goita déus, trenca cames de jueus.
Se li diu a un que és esquerrà.

— **Ésser** tou com una anxova.
Ésser molt blan.

— **Estar** a la balança.
Es diu quan una cosa és a punt de resoldre's.

— **Estar** bé amb els seus amics.
 [Tenir molts de diners.]

— **Estar** encanyat.
Emperesit.

— **Estar** a partir un pinyó.
És ser molt amics.

— **Estar** més moix que un gat xurriaquejat.¹²⁹

— **Estar** tot aplejat.
Vol dir molt a punt de ploure. Aplejadíssim! Sembla que només ha de fer que deixar-la anar (deixar-la caure).

— **Estigueu** rebons¹³⁰ que vos pagarem el metge (si no el teniu aconduït).
Això se diu quan un se despedeix d'una casa. Se diu, si no el teniu aconduït, perquè si ho fossin, el tenen de pagar bons o malats.

— **Estofat** bord.
Estofat sense carn.

F

— **Fa** més camí que la lluna.

— **Fa** llum a ses aranyes.
Se diu d'un llum que és petit i no aclareix.

— **Fas** gaire bondat? Sí, com el mal lladre!
Se diu a un que no és gaire recomanable.

— **Faràs** bondat, Pau? Com sempre!
És un que mai és formal.

— El **febrer** ja és jornada.
Que és llarg.

— **Fer** cara de tres déus.

Posar la cara molt sèria.

— **Fer** córrer el santcristo gros.

Imposar-se, castigar severament.

— **Fer** el dimoni quatre.

[Esforçar-se molt i posar tots els mitjans possibles per a obtenir una cosa difícil (DCVB, Llofriu).]

— **Fer** esquellots.¹³¹

En els pobles, quan hi ha un casament de viudos, a la vetlla, tenen la humorística costum d'anar a fe'ls-hi esquellots. Consisteix en agafar tot lo que faci fressa com són esquellinades, esquelles de bou, picar amb llaunes, tabals, etc. Aquell terrabastall dura fins que n'estan cansats. Si els nuvis obren la porta i els conviden a beure, ja està acabada la festa. Si no, tenen dret a molestar-los durant nou nits. Ja poden acudir a la Justícia que no hi té cap dret. Per lo tant no els hi prestarà cap ajuda. Si els nuvis en lloc de convidar a la colla que fan barrila, els hi tiren alguna cosa que perjudiqui els de fora, la justícia estarà de part d'aquests i castigarà els nuvis.

[Al segle XVIII, aquestes manifestacions públiques anomenades “esquetllots” eren motiu de controvèrsia entre els rectors dels pobles que no sabien si les havien d'evitar i condemnar. Sobre aquest tema, llegiu un plec de cordill que parodia aquest costum: *LOS ESQUETILLOTS de un matrimoni efectuat al poble de Cornellà, entre Capicorni Manoxet de granotas ab ballesta, ab sa discreta Lladrieta Escaguitxa, filla de Estornell Escaguitxa texidor de cuiro.* Barcelona, a la Llibreria de Josep Lluch, s/d, 8 pàgs.

— **Fer** l'andorrà.

[Fer el desentès, dissimular.]

— **Fer** l'ànec.

[Vomitar.]

— **Fer** la cloc i piu.

Viure malaltís.

— **Fer** la farina plana.

Complir.

— **Fer** la pols.

És sortir millor que el contrincant.

— **Fer** les coses a naps, a naps.

A estones.

— **Fer** llinatge a part.

És un germà que no es retira (s'assembla) amb els altres.

— **Fer** paper de Met.

Fer el desentès.

— **Fer** petar el queixal.¹³²

Conversar.

— **Fer** un nu[s] d'amistat sencera.

— **Fer-se** acrènyere.¹³³

— **Fer-se** en Joan de Tarragona.

També vol dir fer-se el tonto.

— **Fer-se el** desmenjat.

No en vol i se'n mor de ganes. També vol dir lo de la guilla¹³⁴ (sic).

— **Fer** una reculada falsa.

Anar-se'n de casa per unes estones i tornar del cap d'uns minuts com per averiguar quelcom sospitós.

— **Fer-li** un nu[s] a la cua i l'altre as capdavall.

Se diu d'una cosa perduda sense esperança de recuperar.

— **Fer-se** cridar hereus.

És perdre possessió de l'herència que els hi pertoca.

— **Fer-se** una nata.

Fer-se una rascada o mal en algun lloc, enclavant-se es dits o la mà.

— **Fer-te** reganyar¹³⁵ es pinyol!

Vol dir fer-te respectar! No et deixis enrere.

— **Fort** i foris.

Se refereix a sostenir una casa o tenir fermesa amb trevai.

— **Fort** i foris i embarassa que fa fort!

Se refereix a un que enreda amb tota la mala fe.

— **Francisca!** Prega a Déu que jo visca.

Se diu a les que se diuen aquest nom (en broma).

— **Frescum.**

És quan se mata es porc que per tot casa se sent frescum. Vol dir olor de porc.

— **Fugir** des test.

Enrabiarse molt.

— Fulano és molt **ric!** Sí com es grill.¹³⁶

Dita popular.

[Recordem el so onomatopèic dels grills que fan ric-ric.]

— Fulano **està** fora mare.

Vol dir que està molt enrabiada.

— Fulano mai! Només **vol** ell bon tais.

Se diu d'un que no se preocupa i viu ben repapiejat.

— Fulano? No se'l **menjaria** pas el llop defora.

També volen dir que és molt llest.

— Fulano s'ha **aclucat**.

[S'ha mort.]

— Fulano té tanta **bondat** com en Matarrates de Mallorca.

— Fulano té tanta **bondat** com Nostro Senyor germans.¹³⁷
Ésser mol dolent.

— Fulano té mala peça al **teler**.

És que té una malaltia incurable.

— **Funerals** de funbiol [flabiol] i tamborino.

Són funerals de pobre. Se fan en dos dematins. Dos oficis cada dia. Dos capellans que són es “funbiol” i es “tamburinu”. Celebren un ofici cada un i mentre el celebrant canta i celebra, el seu company canta dalt del cor. No hi entren es diners pel defora, només s’hi guanya la xocolata perquè és a tornajornals, l’un veï amb l’altre.

— **Fusterejar**.

[Treballar la fusta.]

“¿Què és una cosa que els fusters hi fusteregen, els ferrers hi ferreregen i les dones hi porquegen?” (Endevinalla popular: la pastera). (DCVB, Llofriu).

G

— **Gata** moixa.

Se sol dir de qui és hipòcrita.

— **Gent** de l’arpa¹³⁸. Gent de l’urpa.

Lladregots.

[Gent que roba.]

— **Girar** en cua i cames ajudeu-me.

Un que fuig perquè té por que l’apallissin.

— **Girar** sa truita.

És canviar de procediments a fi d’obtenir lo desitjat, com obtenir, fer canviar el curs total d’una cosa.

— **Girar-se** ses garbes.

Vol dir que a una persona totes les coses li van vent amb popa, fins els dia que se li giren ses garbes i tot li va malament.

— **Gira’t**, gira’t, jau. Gira’t jau. Gira’t jau.

[Onomatopeia.]

— **Gormandines**.¹³⁹

Brincs de llenyeta prima que crema de seguit.

— **Gos** de la mateixa cadellada.

“Me l’ha feta, però no s’escaparà d’un gos de la mateixa cadellada!”: es diu en to d’amenaça de revenja (DCVB, Llofriu).

— **Guinyar**.

Vigilar, obrir l’ui. Donar cop d’ui a una cosa que plau, però mig d’amagatotis.

H

— Ha **caigut** malalt i l’han enviat a menjar cireres.

A descansar i curar-se.

— Hem **anat** a fer llaurar es bou¹⁴⁰ negre.

És anar a fer algun document a casa d’un notari. En fer llaurar es bou negre se desfan molts casaments.

— Em **deixaria** taïar es millor dit de la mà si obtenia això o lo de més enllà.

És com qui diu que faria un impossible.

— Hem **perdut** correu i correuer.¹⁴¹

Se diu quan un triga tornar i se li envia un segon i ni un ni altre tornen.

— Hi ha **moros** a la costa!

Que s’és vigilant.

— Hi ha **roba** estesa.

És que hi ha algú que no pot sentir la conversa.

— Ho heu **vist**? Allò era tot un *miserere mei domine*.

És un lloc que s’hi ha barrejat molta cosa, per exemple, granes que hi ha vessat.

— Ho pots **embolicar** amb una fuia de bruc.¹⁴²

Són petitíssimes. És com dir que no s’hi pot comptar.

— Hola d’on **surts**? Del carbassot¹⁴³ de la sal.

— **Home** de paia [palla].¹⁴⁴

I

— I que si **són** verdes i si són madures, i que si són secaïnes¹⁴⁵ i si són enverolades.¹⁴⁶

Volen dir que han parlat de moltes coses, passant balanç de tot el poble.

— I **mal**, vés-te-te’n d’aquí!

Se diu com s’ha fet un remei i s’ha quedat curat.

— I vet-ho-aquí, tot dit amb un **mot**.
Vol dir ja ho saps, no m'amoinis més.

J

— Ja cal que Nostre Senyor mos **ajudi** per a sortir-ne.
És tenir de portar a cap quelcom difícil.
— Ja cal que **trisquis** o que trisqui jo o que trisquin ells.
Vol dir que no s'adormin.
— Ja et pots **espestellar**¹⁴⁷ trebaiant, ja hi trauràs força!
— Ja ha **arribat** la tropa de línia.
Se diu a la canalla com corre enjogassada.
— Ja et **trobaré!** Amb un pam i mig de fosca.
Amenaça humorística.
— Ja hi **tinc** pell morta.
Vol dir que hi està avesat i ja no en fa cas.
— Ja ho té tot **embarjocat**.¹⁴⁸
Vol dir ser llesta per arreglar les coses, encara que amb dificultat.
— Ja li pot **donar** beure amb un esclop foradat.
Vol dir que s'ha perdut tot.
— Ja no **n'hi ha** ni parric ni parrac.
Que una cosa s'ha acabat temps ha.
— Ja **passa** Empúries!
Se diu quan una cosa de sobte desapareix i no se sap on és.
— **Ja passa** a Lima. Ja passa a l'Auvèrnia.¹⁴⁹
Que ha fugit i no l'espereu més.
— Ja pots **espeternegar**.
Que una cosa ja no té remei.
— Ja te'n **mossegaràs** es punys de no haver-me volgut creure.
— Ja **vull** quedar morta aquí!
— **Jesús** de casa estant!
Exclamació popular.
— Jo voldria que **el diable** es morís.
Dita popular.
— **Jove** afumat.
[Persona de pell fosca.]¹⁵⁰
— **Jugar** a poc se me'n don.
No entusiasmar-se amb les coses.

L

— L'**aigua** des pou va pouadissa.
Se diu quan se'n veu molta.
— L'**any** mai!
[Expressió que equival a "l'any de la picor".]
— L'**argent** fa tuti!
Dita popular.
— L'**ase** el fum!
— L'**ase** et guiu! L'**ase** et toc!
Se diu al qui ha tingut alguna sort bona.
— La **bona** sent el temps!
Se diu en to de burla.
— La lluna s'ho ha **begut**.
Se diu d'una cosa perduda. Una cosa que no es troba enlloc.
— La marededéu de l'**arpa**.
És la patrona dels lladres.
— Li **està** com l'anell al dit.
Un que s'ha ficat amb lo que no li perteneixia i n'ha sortit escarmentat.
— Li **està** com es nas davant la cara.
Val dir que ben merescut ho tenia la paga que li ha donat. Se refereix a desaires.
— Lo cert és que ell **està** pres. Déu l'aconsoli amb ses penes.
Un que no sap com sortir-se d'un enrenou.
— Lo que és fulano ja **té** es seus cagafotres.
El veuen apurat per qualsevol cosa.
— Lo que sigui **estat**, és estat. La mata de julivert que creixi.
Ho diuen comentant unes renyines que acaben bé. Diu que una vegada, dos varen matar un seu company i el varen enterrar. I en el mateix lloc hi varen plantar una mata de julivert i quan en parlaven deien: "Bé lo que sigui estat, hagi estat, la mata de julivert que creixi."

LL

— **Lladre** manyac.¹⁵¹
Se diu al que roba en una casa que la coneix bé, i sap les entrades i sortides.
— **Llamps** me mati!

— Llarg de **dits**.
Se diu als joves atrevits amb les noies, com també als que roben lo que els hi ve a mà.
 — **Llengua** llarga, coll curt!
Se diu a qui és molt atrevit de paraules.
 — **Llepadum**.¹⁵²
 — **Llest** com un gínjol.
 — **Lligar** les mans.
És posar obstacles a fi de no deixar fer.
 — **Llum** de deu blebes! Llum de deu blebes!¹⁵³
Se diu als petits que ploreu, bo i fent bellugar els dits per davant la seua cara. Els pobres encara s'enrabien i ploreu més.

M

— M'ha **sortit** es tret per sa culata.
És sortir les coses al revés.
 — Mai ha **passat** temps que no torni.
[La vida dona moltes voltes. També vol dir que amb el transcurs del temps tornen els mateixos costums, les mateixes modes, etc.]
 — **Malviatge**, la mare gavatxa!
Dita.
 — **Mamar** en es gats.
Quan una dona va espitreganyada¹⁵⁴, espitregada (vol dir escotada) se li diu: "mamar en es gats".
 — **Manels**, diners, moneda.
 — Mare no tinc gana! — Menja **rierencs** (són palets de riera).
 — **Maria Santíssima** de casa estant!
Exclamació popular.
 — **Matar** una dona és matar un gat a xurricades.
Dita popular.
 — **Matèria**.
És el pus de ses nafres o mals grans, de dits podrits, etc. Pus a Llofriu no ho diu ningú.
 — **Metralla**,¹⁵⁵ diners.
 — **Menjar** el pa de l'ase.
És anar a servir.
 — **Menjar** móres fa pois.
Se diu a la canalla perquè en són gurmands de ses móres i de vegades s'hi esparregen es vestits. Móres són els fruits de l'esbarzer.

— **Menjar** pa i ganivet.
És menjar pa tot sol anant-lo traient amb un ganivet com qui taia trossets de pa beneït.
 — **Mercat** i bon any, fora mal any!
Ho crida es nunci de la Bisbal que crida es peix. Toca sa corneta i de seguit diu: "mercat i bon any..." i a continuació pregona es peix que hi ha a la plaça amb els respectius preus.
 — **Mecàgum** Ceuta!
 — **Mecàgum** mai.
 — **Mecàgum** en ronda!
 — **Mecàgum** Sebastopol.
 — Me **faig** amb mi!
 — Mentrestant **amolem**¹⁵⁶ aquest sac.
Anar passant.
 — M'he **senyat** amb la mà esquerra.
Equivocar-se.
 — M'està bé aquest vestit? — Ja ho crec!, com en es **gat** sa sella.
Broma popular.
 — Més **lleig** que un pecat.
 — Més **negra** que una nit de trons.
 — M'hi **jugaria** l'ase i l'aubarda¹⁵⁷ que ha passat això o allò o lo de més enllà.
Dita popular.
 — **Miquel**, boca de mel, queixals de pega, merda mastega.
Se diu en els nois anomenats amb aquest nom.
 — **Mira** que faràs un altaret!
Això se diu a un qui fa moure un taula carregada d'escudellam i que està a punt de caure.
 — **Mireu**, sembla el dimoni com vol haver una ànima.
Això se diu d'aquells que tenen totes les traces per alcançar una cosa.
 — **Misses** dites.
Quan s'arriba a missa que ja és començada.
 — **Mitja de seda i lligacama de jonc**.
Anar ben vestit i mal calçat.
 — **Moll** com un ànec.
 — **Mona** fotuda, malaguanyat nom.
Dita popular.
 — **Morir** com un pollet. Ha **mort** com un pollet!
 — **Mort** per sa saó! Ha **mort** per sa saó!
Se diu de les persones molt i molt velles que moren de vellor.
 — **Mossegar-se** es punys.¹⁵⁸
Penedir-se.

— **Nap** boal.

Classe de nap que només és bo per al bestiar [DCVB, Llofriul].

— **Net** com una patena.

— **N'hi ha** les deu mil connes [cotnes].¹⁵⁹

Vol dir que d'una cosa n'hi ha molta abundància. Per exemple: s'han sembrat granes de quelcom, i n'hi ha una naixor! O bé hi ha les deu mil connes d'una cosa. També es diu que n'hi ha les deu mil matraccances.

— N'hi ha per tirar sa **barretina** as foc.

Un pagès enrabiat.

— N'hi ha només una **ruixada**.

Ho diuen quan una cosa no abunda.

— N'hi ha un **batzer**¹⁶⁰

[Gran multitud.]

— N'hi haguera de pa a la **pastera**.

Se diu per dir que una cosa és aprofitable.

— Ni ell ni el mal **temps**.

Se diu quan se està cansat d'una persona i se desitja no veure-la més.

— **Nit** severa com un ull de peix.

Comparança popular.

— No **afanyes** ni l'aigua que beus.

[No et mereixes l'aigua que beus.]

— No em quep en es **barret**.

Es diu d'una cosa incomprensible.

— No **fa** una aleta d'aire!

Es diu quan a l'estiu fa aquella calor insuportable.

— No em **faria** pas lladre!

*Es diu referint-se a una cosa que no agrada.*¹⁶¹

— No em **fotaràs** beco¹⁶², que els vull ferrats i de un a un.

Se diu a un que se'n malfien.

— No em **fotaràs** tu ni es gos que menes.

Se diu al qui preté enganyar amb gitaneries.

— No em **fotaràs** tu ni es peix.

Té el mateix sentit de no deixar-se enganyar.

— No et deixis **albardar**.

[Enganyar amb bones paraules.]

— No **n'hi ha** de taiats [tallats].

És quan se té d'obtenir una cosa i sempre falla. Diuen: "M'bo pensava però no n'hi ha haguts de taiats."

— No **n'hi ha** més que Déu n'hi ha posat.

Ésser poc viu, mig tontet.

— No poder **batre** més l'ala.

No poder més de cansament.

— No puc **trascamar**.¹⁶³

És quan una persona se troba molt dèbil i no té delit per a caminar.

— No puc **trassir** més.

Una persona del tot desganada ho diu.

— No ser persona ni **bèstia** bona.

Es diu de la persona informal.

— No **té** suc ni bruc!

Se diu d'una persona poc afectuosa.

— No **tenir** ni un clau.

No tenir ni un cèntim.

— Noi!, hem **fet** un bisbe.

És quan a dues persones se'ls acudeix una mateixa resposta o paraula qualsevol.

— Noi, que **cagues** gras!

Se diu als que de tot fan escarafalls.

— No puc **assaduir-ho** de tant que n'hi ha.¹⁶⁴

— Només ets bo a **podrir** pa.

Se diu en els ganduls.

O

— “On són ses **mosses**? — Són a la cort que tiren coces”.

*Això contesten les noies que no volen que els diguin mosses.*¹⁶⁵

P

— **Pa** de madastra.

Pa molt prim.

— **Pa** mut.

És pa tot sol.

— **Paciència**! Encara ho mai! Resposta: “A en tu rai li torraven faves al cul.”

— **Palatreu**.

Perdulari: “Anar molt mal vestit com un palatreu.”

— **Pam!** Ja han tirat sa torre de Calella!
Se diu quan algú assegura algun fet que amb prou feines hi ha fonament. Se refereixen a Calella de Palafrugell.

— **Parlant** amb perdó.
No ésser prou formal. Se diu quan se diu quelcom poc decent davant persona de major.

— **Parlar** amb dos pareis de mànigues.
 — **Parlar** poc i a morrades.¹⁶⁶
Se diu dels malhumorats.

— **Partir** peres.
És separar-se.

— **Passar** bona sumanda.¹⁶⁷
És passar repulsa.

— **Passaràs** per aquí o per sa porta.
Vol dir que té de complir.

— **Pelacanyes.**
Un pelacanyes és un perdulari o bé un home pobre.

— **Pensant-me** senyar, m'he tret els uis [ulls].
Equivocar-se.

— Per **Corpus** petit.
La diada nomenada Corpus petit, és el diumenge dins de la capvuitada.

— Pes **caps** de girells¹⁶⁸, se perden ses juntes.
Se refereix als homes que quan llauren, cada vegada que arriben al cap reposen. Fan un cigarro, o bé conversen amb algú que passa o que treballa amb ells. Perden el temps, a qui va també aplicat l'adagi.

— Per força, **aigua** et vessi.
Una cosa a mig agradar.

— Per un gra de **blat**.
Per una cosa sense importància.

— Per un **punt**, tot!
Ho diuen els exaltats i se'ls respon que els punts només estan bé a la roba, i encara si hi són ben donats.¹⁶⁹

— Per qui **passa**, qui t'ha vist!
Vol dir que ja és passat i olvidat.

— **Perdre's** com l'ànima de Judes.
Ésser una persona incorregible.

— **Petit** com una baldufa.

— **Picar-se** es cap.
Penedir-se.

Pam! Ja han tirat sa torre de Calella! Se diu quan algú assegura algun fet que amb prou feines hi ha fonament. Se refereixen a Calella de Palafrugell. Calella vista per Florenci Bassa. AMP, fons Bassa Rocas.

0 - PALAFRUGELL, Llafranc, detall

Hofman 21 de Mars 1918

El Llafranc de principis del segle XX. AMP, fons Bassa Rocas.

— **Pistrincs**.¹⁷⁰

Diners.

— **Planta'ls-hi** ses forques pel davant. “Ja els hi he plantat ses forques pel davant.”

És cantar-les ben clares i decidibles.

— **Plist i plast**.

Plantofada va, plantofada bé, com qui renta bugada.

— **Plou** a semalades.

[Plou copiosament.]

— **Plou** a bots i barrals. (“Llueve a cántaros.”)

— **Pluja** (*invasió*) de mosquits.

— **Pobra** de la teva ànima!

Ho diuen en to d'amenaça.

— **Pobrets** i alegrets carregats de mainada.

Dita popular.

— **Podria** fer caure¹⁷¹ es queixals.

— **Portar** les clauetes del celler.

És portar la barba bruta de vi.

— **Portar** les mans plegades darrere s'esquena.

Vol dir tenir blat per vendre.

— **Portar** mal nord.

Una cosa que no se veu gaire segur que vagi bé perquè sempre troba entrebancs.

— **Portar** mitja de seda i lligacama de jonc.

[Portar el vestit compost de peces desiguals, unes de bones i les altres dolentes, o tenir una bona casa mal moblada (DCVB, Empordà).]

— **Posar-se** gavatx, posar-se gavatxa, posar-se gavatxos.

S'aplica a qui promet i no compleix, o promet quelcom i no se'n recorda.

— **Posar** ses ànsies sota des coixí.

És no tenir maldecaps per res i dormir amb descans pensant que ja hi ha qui cuida.

— **Pubia** [pubilla] penjada per sa clavia (*turmell*).

També se diu burlant-se de ses pubies que solen ésser vanitoses.

Q

— Quan en una casa hi ha alguna germana, quan se casa la gran, la que segueix se diu que “**agafa** el cabàs”.

Vol dir que governarà una mica com ho feia la gran.

— Quan hauràs **comptat i rebut!**

[O comptat i debatut.]

Vol dir quan hauràs fet i fet...

— Quan **trona** molt diuen que Sant Pere muda de casa.

— Quan un **s'estintola** amb el que té al costat, se li diu: “Aguanta't amb lo que ets menjat avui, que no me n'ets pas convidat.”

— Quan una persona **parlant** es llavis, en diu morros, el que li té la conversa li diu: “Es porc del rector tenia llavis”, que és com si li digués: “Parla bé!”

— Que de vegades t'ho faré **estomagar** [pair en un sentit metafòric, retreure]. Que de vegades ho mossegaràs o ho estomagaràs. Ho ets hagut de mossegar. Que vegades t'ho faré menjar.

Tot és referent a retreure les coses.

— Que dolent és el burro, que no pot estrenar una **albarda**!¹⁷²

Ho diuen dels joves que es volen casar amb una viuda.

— Que en **sabes** poc de manar gats a beure.

Que en saps poc de fer les coses.

— Que fa **foc** es forn.

Quan el cel és invadit per núvols vermells, que talment semblen de foc, se diu que la Mare de Déu pasta. Que fa foc es forn.

— Que li **costarà** de comprar matxo.

Se diu en els que mai s'acaben de decidir, com també a les noies que per alguna falta que tinguin no troben casador.

— Que no et **faci** barres moure ni queixals coure.

*Vol dir que no n'hauràs pas, que no te facis il·lusions d'alcancar*¹⁷³ *lo que desitges.*

— Que **tens** singlot? Amb la padrina vagi tot.

Se diu en els infantonets quan tenen singlot i els molesta.

— Que **troni**, mentre no plogui!

Ho diuen la mainada quan els renyen però no els hi peguen.

— Què **vol**s que et porti de fires? Unes escarpioles.¹⁷⁴

Són un fuet, unes xurriaques.

— **Quedar** amb un pam de nas.

Avergonyit i confós.

— **Quedar** trist el llop?

Se diu als que tenen rogal i amb prou feines se'ls entén.

— **Quedar-se** a vint-i-vuit de caputxu. Ens hem quedat a vint-i-vuit de caputxu.

Quedar-se sense lo que se confiava obtenir. És com quedar-se amb sa canya sense peix.

— **Quedar-se** amb sa canya sense peix.
No obtenir lo que se creia.

— Qui ha **gatinat** sa gata?
Se diu quan cremen dos o tres llums sense necessitat.

— **Qui l'au, l'au.**
En aquest món la sort no és de qui la busca sinó de qui la troba, volent dir que ditxós qui té sort.

— Qui **sap** a on para ni on cova.
Qui sap a on és.

— Qui **té** café, que se'l faci, qui té café, que se'l faci.
Ho deien ses molers¹⁷⁵ d'es molí de Pals (província de Girona).

— Qui **té** que fer que el faci. Qui té que fer que el faci.
Popularment se diu que ho deien ses molers¹⁷⁶ d'es molí de Pals quan molien el blat per a fer farina

— Qui té **mare**, menja coca; qui no en té, se fa refotre.¹⁷⁷

— Qui **va** a casa no es mulla!
Se diu quan pluja batent corrim cap a casa.

— Qui **va**, qui ve i qui trobaré!
Un que li passa quelcom, sigui de bé o de mal i encarrega a qui ho conta que no ho digui pas a ningú, i suposant l'altre que el primer ho diria a tothom, encarregant sempre el secret, se diu que ho diria amb tres: "Qui va, qui ve i qui trobaré!"

— Qui **ve** primer beu dos cops.

— Quin **aleno** que té! Se deixaria matar per un cèntim.
 [Anhel, deler, desig.]

— Quin **batibull!**
Quin enrenou.

— Quin floc que te'n **cau**.
Censura amb un poc d'escrípol de la divinitat, que no es pensa gaire en fer les coses caiguin com vulguin.

— Quin **sabat**¹⁷⁸ i **cullfarina!**

— Quin **tripijoc!**
Quin enrenou.

— Quines herbes te fan **coure** els uis [ulls]?¹⁷⁹

1. *A què vénen aquestes preguntes? Tu t'arreglaràs!* 2. *Dirigida a una persona que se queixa sense raó.*

— Quines **lleixaies!**
També vol dir quines coses que rebutges.

— Quins **grinyapus!**
Quins disbarats! També vol dir un conjunt de coses malfetes.

— **Rapitiplam**
Anar ben vestit o adornat.

— **Ratinyolet** de sucre.
Ho diuen als nens petits mentre els acaronen.

— **Remena** Ramon amb s'escumtié¹⁸⁰ des forn.
Se diu a la canalla o gent gran que totes les coses remenen i capgi-ren curiosejant-ho tot.

— **Rentar** es gots.
Es diu en barallarse: "No m'hauràs pas de rentar mai més els gots a casa teva..." No hi haurà ocasió de tornar-lo a convidar a beure.

— **Roda-soques**. Rodet de molí.
Se diu de la canalla també que tot ho roda i mai són a casa.

— **Rodar** com es porc de Sant Antoni.
Se diu en aquelles criatures que sempre roden pel poble i ses mares no saben mai on són.

— **Rodar** la Seca, la Meca i la vall d'Andorra.¹⁸¹
Un rodamón.

— **Ros** com un fil d'or.

— **Rosseganys**.
És o són les desferres de les pomes, peres, etc.

— Sa **boja** sent el temps!
Es diu de la persona que parla irracionalment.

— Sa **tramuntana** amansa.
 [Es posa en calma.]

— Santa Elena gloriosa, trobadora de la **creu!**¹⁸²
Prec a Santa Elena perquè faci retrobar quelcom perdut.

— **Santascany!**
És lo que se diu en broma quan un fa un esternuc [esternut].

— Se **recorda** de quan Judes era fadrí.
 [Es feia servir quan es ponderava un fet o una cosa molt antiga.]

— **Sec** com un carquinyoli.

— **Sec** com un clau.

— **Sec** com un gaig.
Comparació.

— **Sec** com un mico.

— **Seca't** aquí, seca't un parei d'hores.
Se diu en broma convidant a seure.
 — **Segar** ses herbes sota des peus.
És anar llest o amb mala fe; s'enllestir una cosa o prendre-la de les mans d'un altre si és que els dos la desitjaven i n'hi ha hagut un de massa bona fe o refiat.
 — Se n'ha **anat** de pressa com ànima que s'emporta el diable.
 — Se n'han **dit** de seques i de verdes, de madures i d'enverolades.
S'ho han dit tot.
Se refereix a baralles.
 — Se'n **gratarà** ses ungles.
Amenaça com de venjança.
 — Se'n **rosegarà** els punys.
Penediment.
 — Se varen **arreglar** com Déu va ser content i servit.
Vol dir com van poder.
 — Sembla que els àngels li **fan** sopes.
Ho diuen d'una persona que demostra estar molt satisfeta.
 — Sembla que **juguen** a nyaus.¹⁸³
És no saber-se entendre.
 — Semblar **l'altar** de Pals.
És que en els pobles veïns de Pals diuen que l'altar major d'aquesta població se tira endarrere.
[Anar tirat cap endarrere.]
 — Senyor pare, perdó! **Perdoneu-me** Senyor si peco de dir-ho.
Se diu quan se diuen coses que sembla no puga dir-les.
 — **Ser** de Bordils.
Una dona estèril se diu popularment que és de Bordils¹⁸⁴ (poble de vora Girona).
 — **Ser** el cap i l'aula d'una cosa.
És haver-la portada a terme amb els seus afanys.
 — **Ser** de mal toscar.¹⁸⁵
Una persona que no se pot persuadir.
 — **Ser** de testa de dimoni.
Se diu parlant en broma dels que fan de testimonis d'algun fet.
 — **Ser** tap i carbassa.
És ser molt amics.
[És com dir "ser olla i cobertora", ésser-ho tot.]
 — **Serra** dilluns, serra dimarts, serra gavatx, que tal m'hi faig.
Cosetes que se canten als infants.
 — Ses **aniversaris**.
És la roba de color que queda sens rentar en fer la bugada.

— Ses **anguiles** corren pes ventre.
Ho diuen de tenir fam.
 — Ses **estrenes** valen cinc sous.
Això se diu a qui estrena una cosa que no és seva.
 — Ses flors a la nit **s'acluquen**.
[Cloure's.]
 — Ses mosques hi **cauen** com pluja.
 — S'esquena **put** a motxilla.
Se diu en els ganduls.
 — S'ha **acabat** lo qui es donava.
[Acabar una cosa d'una manera no gaire bona.]
 — Sí, com ara **plouen** nesples!¹⁸⁶
Dita com per afirmar que lo que donen per segur no és cert.
[Quan una cosa no es fa o no serà així com un altre suposa.]
 — Sí, de **vellut**!
Vol dir: bon perill n'hi ha!
 — Sí? Doncs **bufa-li** l'ui.¹⁸⁷
Vol dir que se li ha escapat i ja no hi és a temps.
 — Si en una colla de germanes hi ha pubilla i se casa primer una de més petita que ella, se diu que **capona**, que a sa pubia l'han caponada.
 — Sí, la **cua** de l'ase!
Vol dir no m'enredaràs. Ho diuen a Collsacabra.
 — Si m'**estima** de cor per això no m'avorrirà.
Ho diuen des que van despentinades i brutes.
 — Sí, **raves** fregits a sa paiella!¹⁸⁸
Ve a dir: "No et crec."
[Exclamació que denota que no es vol fer o concedir alguna cosa.]
 — Si tan prim **mires**, a mig temps no hi veuràs.
 — Si **ve** de Déu, en Pere (o un altre) serà meu. Si de Déu ve, amb en Joan em casaré. *Dites populars.*
 — Sinó per la **ceia** [cella], l'ui me treia.
Se diu quan un ha rebut un cop en el front o en una galta i els uis no han pres mal.
 — Som **set** i el batlle.
Es diu per significar que són molts.
 — Són **cos i ànima**.
Són dos cossos amb una sola ànima.
 — Són una colla de **baliga-balagues**.
Vol dir una colla de ximples.

— **Sopa** clatelluda.¹⁸⁹

Enredar a un i fer-li beure la sopa clatelluda des casats.

— **S'orgue**

És el primer nat.

— **Suar** com una majadora.¹⁹⁰

És una persona que per causa de molt treballar, se diu que suava com una majadera.

— Surt **sarró** que faràs fermansa en en Nogué de Segueró.¹⁹¹

Diu que així ho deia ell quan va comprar les robes nuiials a la seva dona i els botiguers que el veien anar tan pobrament vestit el tractaven amb recel. Quan entengueren qui era, tot eren compliments.

T

— **Tabalot!**

Poc seriós.

— **Taconar**, donar un **tacó** de llenya, donar un **justillo**.

1. Tot vol dir donar una pallissa. 2. També vol dir apedaçar.

— **Taia**, [tallar] coll de carn!

— Tal **casa** tot és cogula.¹⁹²

Volen dir que només tenen noies i nois no.

— Tal **faràs**, tal trobaràs.

— **Tancat** i barrat.

— **Tancat** amb pany i clau.

Hermèticament.

— Tant ne **tenia** com ne teníem. Bon parei de baliga-balagues!

No saber-se donar a entendre.

— Tant **profit** te faci com es perdigons a ses guatlles.

Ho diuen a qui s'ha apropiat quelcom que no li perteneixia (sic).

— Té **pa** per vida. **Trigarà** a veure sol ni lluna.

Es diu a un que el fiquen a la presó.

— **Temps** a la boja.

Fer un temps dolent.

— **Tenir** bon froment.

1. Tenir blat per portar a fira. 2. Tenir noies per casar.

— **Tenir** canya.

Peresa.

— **Tenir** cumquibus.

Tenir diner.

— **Tenir** de roncar i portar.

Se diu a qui se queixa amb raó, però té de carregar el mort.

— **Tenir** de treure'ls a fum de pebres.

A fum de sabatots, que en diuen aquí.

— **Tenir** fam canina.

— **Tenir** figuerols.

Són les panses (crostetes) que surten en els llavis per haver menjar figues verdes. D'aquelles crostetes també se'n diu "un petó d'un rei".

— **Tenir** nou vides, com es gats.

— **Tenir** paraula de rei.

És no trencar-la.

— **Tenir** sa cuinera i sa forquilla a la presó.

Es diu a un que el prenen sovint.

— **Tens** mal de cap? Veu del ranci.

Dita popular.

— **Tens** mal de cap? Posa-te'l en els peus.

Dita popular.

— **Tens** raó, Tarruella de Fitor.

En Tarruella de Fitor és estat un dels propietaris més grossos de la nostra comarca. És una dita popular.

— T'ets **llevat** de dematí?¹⁹³ Sí, clar o no clar, el sol alt.

— T'ets **llevat** de dematí? Sí, primer que sa màrrega.

— T'ets **llevat** de dematí? Sí, alba de gavatx, sol a mitja cama.

Dites populars.

— T'hi has ben **abonat**.

Aprofitar-se d'una cosa per treure'n un profit.

— **Tiés**¹⁹⁴ com un rave.

— **Tira** peixet!

— **Tirar** vaques a muntanya.

No mocar-se i tirar es mocs cap dintre des nas.

— **Tirar-ho** tot en bandera.

Fer-ho anar tot en renou.

— **Toca-son!**

Se diu als que sempre tenen mandra.

[Dormilega.]

— **Torna** un gos de sa mateixa cadellada. Tornar un cadell.

Vol dir revenjar-se.

— **Tort** com una falç.

— Tot **barrejat**, faves i blat!

Dita popular.

— Tot és des **marge** en amunt.

Se diu d'aquells que diuen que tenen moltes propietats i són pobres.

— Tot ho va a **baixinar**¹⁹⁵ d'una casa a l'altra.
 — Tot lo que porta al **mercat**, sap adinerar-ho.
 [Vendre-ho a bon preu.]
 — Tots els bous tenen **bavalles**.
 — **Trempat** com un ai.¹⁹⁶
 — Tres dies com es **gitanos**.
Se diu quan se va a festa major i s'hi passa més dels dos concebuts dies.
 — Tres **hores** d'aquelles que va cagar el diable.
Vol dir tres horasses, tres hores llargues.
 — **Treure** es ventre de mal any.
És poder atipar-se després d'haver passat gana.
 — Treus un porc d'un **bassi** i n'hi poses un altre.
 — **Trobar** romegueres i no sortir-ne mai més.¹⁹⁷
És quan un va de camí i troba una persona i se perd el temps enraonant.
 — **Truita** cega.
És de farina sola sense cap ou.
 — **Trumfa** de l'abundància.
Patata de la millor qualitat.

U

— **Uis** de gat.
Són els ulls blaus.
 — **Uis** negres.
Són ulls de gos.
 — Un **bellui** (*bellull*). Una **barriscada** (també és un bellui).
Una cosa que se compra a cop de vista, sense pes ni mesura.
 [Conjunt de coses adquirides a ull, sense comprovar la concordança del preu amb la quantitat (DCVB).]
 — Un de blanc, un de negre i un de **nós** com sou vós.
Dita humorística.
 — Un **deixat** de la mare de Déu.
Un perdulari.
 — Un **ganivet** que no taia, se diu que taia com un genoll de dona.
 — Un o altre ho té de **fer**, com aquell com penjava el seu pare.
Això se diu quan se fa una feina que els altres rebutgen.
 — Un pobre **patacaire**. No som pas del tot uns patacaires encara.
Vol dir un que ho ha acabat tot i s'ha tornat ben pobre.

— Un que es **menjaria** Poblet i Santes Creus.
Un que té molta gana.
 — Un que **fa** una francesilla.
És un que unes vegades és complimentós i no ho té per costum. Fa la francesilla¹⁹⁸ de tenir alguna atenció.
 — Un que **sent** trucar es flabiol de Roses.
És un borratxo.
 — Un que s'ha **acolorit**.
 [Persona que ha estat malalta i que en posar-se bé torna a tenir la color sana.]
 — Un qui en **fan** en Joan Pinoi.
Que li fan veure lo que volen i en fan un ximple.
 — Un remei que no fa efecte se diu que és com un **pegat**¹⁹⁹ en un banc. Un remei que fa bon efecte se diu qui és estat com qui posa **oli en un llum**.
 — Un **sangtraït**.
És quan un se dona un cop i la sang s'hi queda seca o apilada, i s'hi queda per molt temps, però no fa mal.
 — Una **ramaiada**.
 [Ramallada.]
És un braçat de llenya que se troba ja trencada per sa base i se posa sota des braç i cap a casa amb sa ramaida.
 — Un **senyor** fet de pressa.
Se diu en els pagesos quan van mudats.
 — Un **vestit** de blavets.
Una pallissa forta que fa el cos ple de blaus i patacs de tots colors.
 — Un **vestit** de vent espera, folrat de passatemps.
Se diu a la canalla com demanen com serà el vestit que els hi compraran.
 — Una **ball-llofa** [butlllofa].
És quan una se crema i se fan lo que els castellans en diuen ampollles. Una ball-llofa també és una mentida.
 — Una bona **pitança**.
És menjar abundant.
 — Una **cosa** molt ben xerrada.
Vol dir encertada.
 — Una **cosa** que no dura se diu que durarà de Nadal a Sant Esteve, que hi ha un dia al mig.
 — Un **descamisat**.
Un perdut.
 — Un que no és **ni tu ni vós**²⁰⁰, ni ase ni bèstia.
Un beneïtot.

— Una **dona** o noia que va tota cotonoia. ²⁰¹

Vol dir neta i endreçada.

— Una feina que és feixuga se diu que haurà de menester “**Déu** i ajuda per sortir-ne”. També se li diu: “Ja cal que **Nostro Senyor** t’ajudi per sortir-ne.”

— Una **persona** de poc més o menys.

És una persona poc activa i de costums gens recomanables.

— Una que ha **anat** a un lloc amb tota sa feram. ²⁰²

Vol dir amb tots els seus fillets.

— Una **surra**.

És una pallisa donada amb una mitja plena de sorra. Fins fa venir pell de gallina.

— Uns que **canvien** sa saca de cap.

És un matrimoni que ha tingut alguns fills, tots nois, i després neix una noia. Això és canviar de sexe.

V

— Val més la **llengua** que el nas.

Se diu perquè la llengua pot fer molt de bé i molt de mal.

— Val més un **ai** ²⁰³ que tants.

Resoldre prompte coses difícils.

[Cal ser previsor per evitar-se sorpreses.]

— **Val** tant com ses tripes d’un penjat.

Quan una cosa no té valor i es ridiculitza.

— **Valdria** més ser pres de monos que tenir de portar la vida que porto.

Dita o queixa

— **Valga’m** Déu i el Pare sant Xacó! En nom de Déu i el Pare sant Xacó!

Exclamacions populars. Xacó vol dir Francisco.

— **Vatua** de. ²⁰⁴

— **Vatua** dam.

— **Vatua** dóna.

— **Vatua** el llamp.

— **Vatua** el món.

— **Vatua** el nét.

— **Vatua** Judes.

— **Vatua** listu.

— **Vés** a menjar bledes as Barnagà.

Lloc vora Pals que hi ha moltes bledes silvestres.

Se diu a qui no troba res bo.

— **Vés** allà al pati de l’ós.

Engegar a passeig.

— **Vés** en aquella casa que t’hi estimen tant com es porcs magres a Barcelona.

S’usen molt aquestes paraules.

— **Vés-te’n** a giubar [guimbar].

Vol dir vés-te’n a jugar o a saltar.

— **Vi** alatrencat.

Que té una mica d’agror.

— **Viu** com sa tinya.

— **Viu** com un centella.

— **Viure** a Llofriu; i sense moure’s del poble, esmorzar a Figueres.

Anar a sota ses figueres i esmorzar de figues.

Se diu en broma.

[Joc de mots entre el nom del fruit i el topònim de la ciutat.]

— **Viure** com gat i gos.

— **Viure** de bòbilis-bòbilis. ²⁰⁵

Vol dir qui vol viure a costelles dels altres, sense cap preocupació.

[Viure sense treballs ni despeses.]

— **Viure** en companyia de dos focs.

És una persona que no té més remei que viure amb companyia de dos enemistats o que no s’avenen.

— **Viure** enmig de dos focs.

És tenir de viure amb persones mal avingudes.

— **Vui** ésser cremada!

Com per afirmar la veritat.

— **Vui** ésser de Déu!

X

— **Xai**. “El xai belega”.

Es diu a una dona quan senten que el seu nen plora.

— **Xibeca** (òliba), beu oli.

Se diu a la canalla que se posen massa oli en el pa.

Z

— Zim-zam, zim-zam; les **fusades** ²⁰⁶ fan un ram. ²⁰⁷

Abans, quan ses dones filaven, després de filat treien es fil de ses fusades i l’aspiaven amb un aspi ²⁰⁸ i com que se’n feia molta via, deien que l’aspi deia: zim-zam, zim-zam, etc.

**Irene Rocas va escriure al
dors d'aquesta fotografia:
"Imatge del nostre gloriós
sant patró de Llofriu. Haedo
febrer 1937. L'àvia Irene."
AMP, fons Bassa Rocas.**

**Foto Florenci Bassa. Altar major de l'església de Llofriu, que
seria destruït durant la Guerra Civil. AMP, fons Bassa Rocas.**

Apèndix

En aquest apartat hi incloem els refranys i les dites recollides a Llofriu, que el filòleg i estudiós de la cultura popular, l'eclésiàstic Antoni Griera (1887-1973) va publicar en l'article *Feines i costums que desapareixen*²⁰⁹ i a *Litúrgia Popular*.²¹⁰ No podem afirmar-ho amb seguretat, però creiem que aquestes expressions van ser recollides per Irene Rocas, donada la relació que tenia amb Griera i altres estudiosos que pertanyien a les oficines lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans.

* De Santa Llúcia a Nadal, tretze dies per igual.

[Abans de la reforma gregoriana del calendari, la gent comptava tretze dies des de Santa Llúcia (13 de desembre) fins Nadal.]

* Déu t'ha fet florir, Déu t'ha fet granar, Déu et faci multiplicar.

[Quan a les cases es feia la pasterada de pa, se senyava tres vegades el llevat que s'hi afegia amb aquesta fórmula.]

* Figues i sermons, passat Pasqua no són bons.

[Refrany que deien les majorales del Roser quan havien replegat els ous per a la diada del Dissabte Sant.]

* Gloriosa santa Quitèria, vulgueu-nos afavorir; gardeu-nos del mal de ràbia, que és mal que no es pot sofrir.

[Santa Quitèria és l'advocada contra el mal de la ràbia.]

* Jesús, Josep i Maria, us dono el cor i l'ànima mia.

[Oració.]

* Jesús, Maria i Josep; una tirada pel meu bec; si hi ha una bruixa, jo la nec.

[Oració per quan es bevia a galet.]

* Per l'advent, naps i cols a trencadent.

[Advent, temps que comprèn els quatre diumenges d'abans de Nadal. En aquesta època se sembraven algunes verdures.]

* Per l'Ascensió, la minyona fira el minyó; i si la fira és bona, el minyó fira la minyona.

* Per Sant Martí, tapa la bóta del bon vi.

* Per Sant Miquel, el berenar se'n puja al cel; per Sant Julià, torna a baixar.

[Per a molts pagesos la festa de Sant Miquel significava la caiguda de l'anyada agrícola. Per Sant Julià tornava a començar.]

* Sant Sebastià, totes les festes se'n va emportar; menys la de sant Vicenç, que li va reganyar les dents.

[Sant advocat contra la pesta molt celebrat a l'ermita de Sant Sebastià de la Guarda, a Palafrugell.]

* Santa Caterina favatera.

[Es deia en el temps de plantar faves.]

* Santíssima, que fou verge ans del part, en el part i després del part: sempre fou verge.

[Oració per a mudar-se de camisa.]

* Tots Sants el primer, Sant Andreu el darrer.

Àngel Toldrà Viazo. L'ermita de Sant Sebastià. Postal enviada per Àngela Bassa a les seves germanes Montserrat i Maria, datada el 7 de juliol de 1909. Aprofitar tot l'espai disponible per escriure és un recurs freqüent en la correspondència familiar.

AMP, fons Bassa Rocas.

Foto Florenci Bassa. El tren petit al seu pas per Llofriu.

AMP, fons Bassa Rocas

Notes

¹Tomàs Carreras Artau, "Sobre las paremias" dins *Estudios Filosóficos. I. Escritos Doctrinales*, Barcelona, CSIC, 1966, pàgs. 252-261. Una definició precisa dels termes paremiològics es pot llegir en el recull de Maria Conca i Josep Guia, *Els primers reculls de proverbis catalans*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, pàg. 18 i ss.

²La sentència es fa present, fins i tot, en les llegendes que adornaven els rellotges de sol de les velles cases de pagès. Segons comenta Joan Pla i Bosch en el seu llibre *Palafrugell vida i miracles* (Barcelona, 2001) al peu d'un rellotge de sol, dibuixat a la façana de Can Palet de Calella, hi figuren aquests versos: "Si està núvol no et dic res, però si el sol em toca, amb l'ombra de la meva broca et diré l'hora que és."

³Aquest té un equivalent castellà molt més conegut: "De los cuarenta para arriba no te mojes la barriga."

⁴*Refrans de la llengua catalana*, Pròlech, s/p, Barcelona, 1902.

⁵Recordem un refrany recollit a Normandia, la significació del qual és universal: "L'amor és cec, però el matrimoni li torna la vista."

⁶Segons Josep Pla "el garbí dura fins a les set... Quan el vent mor, es produeixen les meravelloses calmes del capvespre —la calma que aprofita la joventut per a portar les senyoretes a barquejar". (Obra Completa, 7, *El meu país*, Barcelona, Edicions Destino, 1968, pàg. 243).

⁷Llorenç Prats, "L'estudi històric de les formes de vida popular a la Catalunya contemporània (segle XIX)" dins *Simposi d'Antropologia Cultural sobre Xavier Fàbregas*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990, pàgs. 37-55.

⁸Enric Bagué i Vilà, *El Palafrugell popular*, Ajuntament de Palafrugell-Diputació de Girona, 1995.

⁹Josep Banyeres en un article sobre Irene Rocas publicat en el programa de la Festa Major de Llofríu de 1996, va copiar del DCVB una petita tria de paraules i locucions, a les quals consta documentació de Llofríu: "afuita", "àngel", "ànima de suro", "anys de Déu", "banyut", "batejar", "botella", "canar", "capellà", "coça", "cuca", "escudella de vint-i-nou bulls", "gala", "garoines", "gaterada", "germanor", "guingenel·los", "judes", "julep", "llameca", "Llofríu", "lluert", "mandra", "mumflina", "mussolera", "niu", "oliver", "pardalera", "rapitiplam", "ratinyolet", "raig", "santgem", "tampatantam", "tetus", "veixinar", "xai".

¹⁰Lluís Payrató, *Català col·loquial. Aspectes de l'ús corrent de la llengua catalana* (Universitat de València, 1990). Isidor Marí, "Registres i varietats de la llengua", *COM* 3, Barcelona, 27-39. A. Viana, "Sobre el català col·loquial", *Els Marges*, 35, 1986, pàgs. 86-94.

¹¹Posem en cursiva les deficions que Irene Rocas dona d'aquestes frases.

¹²Locució recollida al DCVB, Llofríu.

¹³Locució recollida al DCVB.

¹⁴Sentit no recollit al DCVB.

¹⁵Recordem el títol del llibre *Ensiam de totes herbes o ensart de cançons valencianes...* (València, 1891).

¹⁶Obra Completa, 7, *El meu país*, Barcelona, Edicions Destino, 1968, pàg. 216.

¹⁷Josep Pla, *op. cit.*, pàg. 515-516.

¹⁸Ajuntament de Palafrugell - Diputació de Girona, 1995.

¹⁹Aquest escriptor anomenava els cargols "agulles d'enfilars vi", potser perquè la seva ingesta exagerada era dolenta per als estòmacs delicats. (*Coses de Casa*, 1907)

²⁰E. Claudi Girbal, "Refranes y modismos locales", *Revista de Gerona*, Any XIV, gener de 1890, núm. 3, pàgs. 1, 44, 65, 129.

²¹Joaquim Ruyra és autor d'un recull alfabètic de refranys i frases fetes de la zona de Blanes. Podeu llegir-lo a "Aforismes i frases fetes del català popular" dins *Obra Completa*, Barcelona, Editorial Selecta, 1982, pàgs. 893 i ss. «Materials per a un assaig de paremiologia», inèdit. Caterina Albert també va deixar ordenat, en una data indeterminada, i alfabèticament, un recull de proverbis i adagis. Vegeu-ne una tria recopilada per Lluís Albert i Rivas, *Mil adagis recopilats per C. Albert (Victor Català)*, Ajuntament de l'Escala, 2000.

²²Per a la biografia d'Irene Rocas, vegeu Dolors Grau, *Memòries d'Irene Rocas (1861-1910). Un testimoni excepcional des de l'Empordà, Olot i Barcelona*, Palafrugell, Arxiu Municipal, 1999, pàgs. 8-10; Xavier Xargay i Oliva, *Escriptors de Palafrugell*, Ajuntament de Palafrugell, 1999, pàgs. 99-102.

²³Vegeu el llibre de Lluís Calvo i Calvo, *Tomàs Carreras i Artau o el tremp de l'etnologia catalana*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.

²⁴Dolors Grau, *Memòries d'Irene Rocas (1861-1910). Un testimoni excepcional des de l'Empordà, Olot i Barcelona*, Palafrugell, Arxiu Municipal, 1999, pàg. 19.

²⁵Dolors Grau, *op. cit.*, pàg. 41.

²⁶Recordem la dita: "L'arròs fa el ventre gros i la panxa llisa."

²⁷Grau, Dolors, *op. cit.*, pàg. 84.

²⁸Grau, Dolors, *op. cit.*, pàg. 85.

²⁹Grau, Dolors, *op. cit.*, pàg. 110.

³⁰Vegeu el repertori de Lluís Calvo, *Catàleg de materials etnogràfics de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya*. Barcelona, Consell Superior d'Investigacions Científiques, Institució Milà i Fontanals, Barcelona, 1990, pàgs. 29, 61.

³¹*Catalana*, núm. 152, Barcelona, 15-10-1923.

³²*Catalana*, núm. 186, Barcelona, 15-3-1925.

³³Valeri Serra i Boldú, "Arxiu de Tradicions Populars", fascicle I, març de 1928, pàg. 62.

³⁴Fonda, hostel o cuiner de Barcelona d'origen italià.

³⁵ “Palafrugell està situat en l'àrea del parlar salat: és una de les poblacions del litoral en que se sala.” (Obra Completa, 7, *El meu país*, Barcelona, Edicions Destino, 1968, pàg. 516).

³⁶ La idodització, “ieisme” que va en regressió en el dialecte balear i en el català central, és el fenomen segons els quals els grups llatins C'L, G'L, LY (ACUGULA>ACUC(U)LA> agulla, passen a pronunciar-se [j] i no pas [ll], en català. Exemples: “agua, ceia, cagaió, poi, paier, cuiera...”

³⁷ Barcelona, Edicions 62, 1999. Aquest llibre aplega gairebé vint-i-cinc mil refranys diferents, molts dels quals es troben en les fitxes i notes d'Irene Rocas.

³⁸ Vegeu el llibre de Cels Gomis i Mestre, *Metereologia i agricultura popular. Recull d'aforismes, modismes, creences i supersticions referents a la meteorologia i a l'agricultura a l'entorn dels anys 1864 a 1915*, Barcelona, Altafulla, 1998; Joan Amades, *Astronomia i metereologia populars*, Edicions El Mèdol, Tarragona, 1993.

³⁹ “Trons a Mallorca, aigua a la porta” o “aigua a l'Empordà” (DCVB, Palafrugell).

⁴⁰ “Apuntala”. El DCVB documenta aquest mot amb una frase extreta del parlar de Palafrugell, segurament fixada per I. Rocas: “Estintola't amb el que has menjat, que no me n'has pas convidat”: es diu a un qui per mandra s'estintola amb una altra persona.

⁴¹ C. Figa (veg. Bibliografia) va recollir a Palamós, on també hi bufa el vent, el refrany: “Llebeig no té abric i home pobre no té amic.”

⁴² Del verb ‘acogar’. Colgar-se. El DCVB recull aquesta frase recollida a Llofriu: “Acogar-se les estrelles”: ‘fer-se invisibles les estrelles’.

⁴³ Possible referència a l'enemic corsari. Aquest refrany presenta la variant: “Febreret curt més fred que un turc.”

⁴⁴ El refrany sencer és: “Pel febrer, pentina'm bé; pel març, no em toquis pas” (DCVB). Es refereix al conreu del blat.

⁴⁵ EL DCVB recull una dita semblant, però referida al mes de febrer: “El febrer tira les ovelles al femer” (Girona).

⁴⁶ EL DCVB recull: “Març marceja, abril bogeja i bord bordeja”.

⁴⁷ “Pel febrer, pentina'm bé; pel març no em toquis pas”: es refereix al conreu del blat a l'Empordà (DCVB).

⁴⁸ Dialectalisme propi de l'Empordà, Olot, Ripoll, Plana de Vic.

⁴⁹ PRPC, pàg. 162. “No dones tant a sant Pere que li hages d'anar darrere.” Refrany del segle XVI.

⁵⁰ PRPC, pàg. 283. “Qui no bat en juliol, no bat quan vol.” Refrany del segle XVI. Equival a: “Quien no trilla en julio, no trilla quando quiere.”

⁵¹ Variants observades en diversos reculls: Sant Sebastià, Sant Macià, Sant Julià.

⁵² El DCVB documenta aquest refrany al Penedès.

⁵³ “Els infants raquítics es poden fer robusts a força de tenir-los esment” (DCVB).

⁵⁴ DCVB, Llofriu.

⁵⁵ Variant mallorquina: “Amics pes jocs, i sa bossa no la'm tocs” (DCVB). També trobem: “Estar bé amb els seus amics”: tenir molt de diners (DCVB, Llofriu).

⁵⁶ (DCVB, Empordà). Aquests dita és molt antiga ja que es troba codificada al *Llibre dels feys* de Jaume I: “als obs coneix hom els amics”. (Vegeu Conca i Guia, PRPC, 186).

⁵⁷ PRPC, pàg. 187. “En malaltia i presó, coneixeràs ton companyó.” Refrany documentat al segle XVII d'ascendència llatina: *amicus certus in re incerta agnoscitur*.

⁵⁸ Fem notar el desplaçament de l'accent per tal de conservar la rima.

⁵⁹ EL DCVB recull el verb ‘abarallar’, barallar-se.

⁶⁰ “Visca la gallina, visca amb sa pepida”: es diu per significar que el que importa és la vida, encara que sigui amb poca salut o amb dificultat (DCVB). La pepida és un tel escatós que es forma sota la llengua de certes aus. Segons el DCVB: “La pepida de les gallines s'elimina amb una agulla, procurant treure el tel sense fer sang. Hi ha pagesos que, després de treure la pepida, l'emholiquen amb una clovella de ceba i la fan empassar a la gallina malalta, i després la freguen bé amb oli i sutja a la llengua de l'animal (Empordà)”. PRPC, pàg. 247. “Visca la gallina i visca amb sa pepida.” Refrany codificat al segle XVI.

⁶¹ Dialectalisme per ‘guardar’.

⁶² “Triscar”, variant formal de “trescar”: ‘obtenir alguna cosa’. Aquesta dita té la variant: “Qui no s'arrisca no pisca.”

⁶³ “Bruir”, fer soroll.

⁶⁴ Arramar: “Replegar el blat damunt l'era amb l'arramador o tiràs.” (DCVB, Llofriu).

⁶⁵ DCVB, Llofriu.

⁶⁶ “Falda plena: conjunt de coses que caben o es porten dins la falda” (DCVB). Aquest mateix diccionari recull l'explicació del refrany *faldada*, que era viu a tot l'Empordà: “Qui paga amb faldades, paga dues vegades”; “es diu perquè, quan una dona presta un servei a una casa de pagès i no assenyala preu pel seu treball, dient que li donin el que vulguin, la solen pagar amb una faldada de fruits o hortalisses que generalment val més que el que costaria el servei pagat en diners”.

⁶⁷ “Belar” a l'Empordà. El DCVB recull aquest verb del *Diccionari Aguilo*, sense documentació.

⁶⁸ “Perdre el remuc” [acció i efecte de remugar] és perdre la gana.

⁶⁹ Irene Rocas recull una segona versió d'aquest refrany amb el dialectalisme ‘joneis’.

⁷⁰ DCVB, Llofriu.

⁷¹ Hem trobat una variant d'aquest refrany que diu: “Totes les mosques tenen tos.”

⁷² És sabut que les llebres tenen un dormir molt lleuger: “Dormir com les llebres.”

- ⁷³ PRPC, pàg. 241. “Allò que la lloba fa, al llop li plau.” Refrany codificat al segle XVI.
- ⁷⁴ PRPC, pàg. 17. “La guineu, quan no els pot haver, diu que són verds.” Refrany molt antic que ens ha arribat a través d’una faula d’Isop.
- ⁷⁵ PRPC, pàg. 75. “Qui de llop ha esment, lo té prop de si.” Refrany codificat en català al segle XVI.
- ⁷⁶ Vegeu el llibre de Joan Amades, *La màgia del nom*, Barcelona, Deriva Editorial, 1992.
- ⁷⁷ Josep Pla es pregunta al seu llibre *El meu País* (O. C. 7, Barcelona, Destino, 1968, pàgs. 472- 473) quina significació tenen els dos versos dedicats a Palafrugell: “Palafrugell, peix fregit, juriols a la brasa...” Conclou que malgrat les múltiples interpretacions de què han estat objecte, són difícils d’interpretar. Diu que potser són uns rodolins lligats per una certa musiqueta.
- ⁷⁸ No queda clar si es refereix a una *llosa* (pedra) o a una *llossa* (cullera de fusta).
- ⁷⁹ Refrany recollit al DCVB (Llofriu). Caterina Albert va anotar: “Vesteix un bastó i resultarà un baró.”
- ⁸⁰ Variant: “Com més petita és la nou, més remor mou”; “ (...) més fresca mou.”
- ⁸¹ Festa casolana, menjada col·lectiva i festosa amb motiu d’una celebració.
- ⁸² Beneit, curt d’enteniment (Verges). El DCVB recull una altra variant d’aquest penjament, recollit a Llofriu: “A Begur són bacanards i bacanards, buarencs i buarenques, llargs i llargues.”
- ⁸³ ‘Estomacar’ té el sentit d’aguantar, sofrir.
- ⁸⁴ “Es perillós deixar de complir les prometes sagrades, i molt molest no complir les que s’han fet als infants, perquè aquests no es descuiden de reclamar-ne el compliment” (DCVB). Variant: “Als sants i als minyons, no els prometes que no els dons.”
- ⁸⁵ “Empastifament d’oli de ginebre, almangra, fang, excrement, etc., amb què s’embruta el portal o finestra d’una noia en venjança d’un greuge fet per ella a un fadrí o a una altra persona” (DCVB).
- ⁸⁶ Variant de mústic: ‘que ha perdut la frescor’. Mot no recollit al DCVB.
- ⁸⁷ DCVB, Llofriu.
- ⁸⁸ “Afincar-se, adquirir”. Vulgarisme (DCVB, Llofriu).
- ⁸⁹ DCVB, Llofriu.
- ⁹⁰ (DCVB, Llofriu).
- ⁹¹ DCVB, Empordà.
- ⁹² “Qui no vol menjar sopes a l’estiu, ha de fer o semblar pèsols al mes d’abril” (DCVB, Empordà).
- ⁹³ Una altra variant que recull és: “Encara si fos com dius... pecador, misericòrdia!” Vol dir que seria passable.
- ⁹⁴ Variants: “Per Nadal maduren les nespres”. “Amb palla i temps, maduren les nespres” que equival al castellà: “A su tiempo maduran las brevas o las uvas.” “Amb lloc i temps, maduren les nespres” (Crespà).

- ⁹⁵ Un modoló és una garbera, un munt de garbes (DCVB).
- ⁹⁶ Escorça d’alzina surera.
- ⁹⁷ Clapa de neu que queda per les obagues (DCVB). A Mallorca diuen: “De quines egos ve?: ¿D’on procedeix?” Es diu parlant de les persones de les quals s’ignora la procedència o nissaga (DCVB).
- ⁹⁸ Pairar: “Deixar de fer una cosa, sia voluntàriament, sia per força” (DCVB).
- ⁹⁹ “Al meu poblet de Llofriu quan diuen que han agafat a algun home, se diu alguna n’ha feta, no l’han pas agafat per anar a missa dos cops. Quan un va a les dues misses que s’hi celebren els dies festius se li diu: “Mira que l’agafaran anat a missa dos cops.”
- ¹⁰⁰ Ruell: ‘rovell’. Manca de facilitat per fer una cosa.
- ¹⁰¹ Variant dialectal.
- ¹⁰² Primparat. En perill, a punt de caure.
- ¹⁰³ Omplir fins al cim, a punt de caure.
- ¹⁰⁴ Al·lusió a l’amo d’una de les cases pairals de la Garrotxa que antiga ment era de les més importants i més riques de Catalunya.
- ¹⁰⁵ PRPC, pàgs. 195 i 257. “Trobar sabata de son peu”. Aquesta locució ja es troba en el *Terç* de F. Eiximenis. L’equivalent castellà fa: “Halló çapato de su pié.”
- ¹⁰⁶ Antigament la gent deixava alguns béns perquè la renda es destinés a misses, obres de caire social, benèfiques, etc.
- ¹⁰⁷ Barallar-se dues persones que eren molt amigues (DCVB, Empordà).
- ¹⁰⁸ Variant de la dita ‘arribar i moldre’.
- ¹⁰⁹ Arroellar: ‘Tirar amb força una cosa’ (DCVB, Palafrugell).
- ¹¹⁰ Albadar: “Enganyar amb bones paraules, dominar, subjectar.”
- ¹¹¹ Derivat intensiu de barra (DCVB, Llofriu).
- ¹¹² “Aliment sucós, mescla de farinada o segó amb aigua, que donen als porcs” (DCVB, Llofriu).
- ¹¹³ “Treballar en coses difícils i saber sortir bé de les dificultats” (DCVB, Llofriu).
- ¹¹⁴ El DCVB recull una variant mallorquina i menorquina d’aquest refrany: “Ja l’hem feta com en Parreta (Mall.), o com na Beta (Menorca).”
- ¹¹⁵ Postema, matèria supurada. Líquid seminal a Mallorca i Menorca.
- ¹¹⁶ “Vol dir que els béns consistents en bestiar no són ben sòlids” (DCVB).
- ¹¹⁷ Diminitiu de bec.
- ¹¹⁸ “Roba de color groc clar que tira a terra groga” (DCVB, Llofriu).
- ¹¹⁹ DCVB, Palafrugell.
- ¹²⁰ DCVB, Llofriu.
- ¹²¹ Bèstia de pèl.
- ¹²² Comparança: “Més eixerit que un pèsol.”
- ¹²³ “Els gats van a Roma per la coca” (DCVB, Rubí).
- ¹²⁴ DCVB, Llofriu.
- ¹²⁵ Cap de bestiar de llana, mascle, d’edat d’un any (DCVB).

- 126 Timbal. "Tocar el tabal de Roses" (DCVB, Empordà).
- 127 Restar sorprès, percebre, copsar. El DCVB el consigna sense documentació.
- 128 Recordem la dita: "La xirvia de l'hortolà, sempre belluga i mai no caurà."
- 129 Bastó amb una tira de cuiro a un cap que serveix per pegar les bèsties. A propòsit del mot 'xurriaca' el DCVB recull el refrany "No tots els que porten xurriaques són carreters." Significa que les aparences enganyen.
- 130 Molt bons.
- 131 Segons el DCVB (entrada "esquellot") a Llofriu també en deien "fer l'albat": fer esquellots o brogit estrident per riure's de qualsevol durant la nit.
- 132 Locució incorporada al DCVB (Llofriu).
- 133 "Fer-se obeir i respectar, imposar la pròpia autoritat" (DCVB, Llofriu).
- 134 Possiblement es refereix a la dita: "Quan la guilla no en pot haver, diu que són verdes."
- 135 "Reganyar el pinyol: reganyar [mostrar] les dents, renyar asprament." "Li vaig reganyar el pinyol i va callar" (DCVB).
- 136 Una altra variant que recull és: "Ric com és grill." "Ésser pobre, encara que tingui aparença o pretensions de ric. Es diu al·ludint al soroll característic que fan els grills, que imiten el so de *ric-ric*" (DCVB).
- 137 Locució recollida al DCVB. També amb la variant: "Tenir tanta bondat com les cabres."
- 138 "Mà o peu d'animal que té ungles llargues i forçudes per agafar."
- 139 Una 'gormanda' és un brot que surt al tronc o a les branques d'un arbre i que li lleva força, en tal manera que és necessari tallar-lo" (DCVB).
- 140 "Per ses cases dels altres, ses vaques són senyores dels bous" (DCVB, Llofriu). També hi ha aquest altre: "Que és dur el bou a l'ast": ho diuen per al·lusió a una persona dura d'enteniment, que no comprèn res o és molt mala de convèncer. (DCVB, Llofriu).
- 141 A Olot deien: "Perdre correu i corredor" (DCVB).
- 142 Aquest refrany equival a: "Embolica-ho amb una fulla de bruc, o de pi" (Tortosa).
- 143 Antigament a les carbasses buidades hi guardaven l'oli, la sal.
- 144 Espantaocells. Home sense voluntat pròpia o que actua mogut per la voluntat d'altri.
- 145 'Secallines', especialment les figues seques.
- 146 'Verolades', que comencen a tenir verol, a prendre color.
- 147 Esforçar-se excessivament.
- 148 Fer caber moltes coses en un lloc estret (DCVB, Llofriu). Aquest diccionari també recull una segona definició d'aquest verb: 'embarbollar-se' (Llofriu). "Però què t'embarjoques, que no t'entenc?" "No saps què t'embarjoques."
- 149 Alvèrnia, regió d'Occitània.

- 150 "Lletja, afumada, cap d'arengada"; això canten per escarni a les nenes que porten la cara bruta (DCVB, Llofriu).
- 151 "Déu nos en guard de lladres manyacs: significa que són més perillosos els malfactors quant més bon aspecte i millors maneres tenen" (DCVB). Variant: "De lladres manyacs, Déu nos en guard."
- 152 "Llepadura, cosa que enllamineix".
- 153 El ble és l'ànima d'una candela. El plural hauria de ser 'blens'. A Mallorca deien 'Faltar un ble': mancar d'enteniment.
- 154 Mot absent dels nostres diccionaris històrics.
- 155 Monedes de poc valor.
- 156 Amolar és refregar una cosa, principalment vestit o calçat, i fer-la malbé a força d'usar-la (DCVB, Llofriu).
- 157 Aparell que serveix per cavalcar i dur càrrega sobre les bèsties. El DCVB recull aquesta locució de Llofriu: "Que dolent és es burro, que no pot estrenar albarda!" Ho diuen els joves que no es volen casar amb una vídua.
- 158 Una altra variant que recull: "Rosegar-se es punys d'una cosa que ha fet, dit o deixat sense fer."
- 159 Cotna, crosta. "Ja et cotnaré jo": es diu en to d'amenaça a les criatures entremaliades (DCVB, Llofriu). "Malviatge ta cotna! Exclamació amb què es maleeix algú que fa malifetes o molesta de manera exasperant" (DCVB, Llofriu).
- 160 Planta espinosa.
- 161 DCVB, Llofriu.
- 162 Fondista o fonda barcelonina d'origen italià. Recordem aquesta cançó popular de Barcelona, molt coneguda a finals del segle XIX: "De la Seu fins al cantó, anem al Beco del Recó, i si el Beco és tancat, anem a la del costat."
- 163 "Moure les cames com per caminar" (DCVB).
- 164 "Vol dir que en tenen massa [de fruita, per exemple] i no se la poden acabar per molta que en mengin" (DCVB, Llofriu). Aquest diccionari no dóna el significat del verb.
- 165 DCVB, Llofriu.
- 166 Paraula inconsiderada. Parlar amb males maneres.
- 167 El DCVB defineix la 'sumanda' o 'sumanta' com pallisa, topada: "Si no ho trobo apariat, hauràs una sumanta".
- 168 Giradis que es tomba o gira fàcilment, que fan els pagesos quan llau-ren i ariben a un cap del camp. Verdaguer va recollir aquest refrany amb el mot 'girell': "Quan és jove la dóna, és pedra rodona; quan és vella, és pedra girella" (DCVB).
- 169 Aquest exemple surt consignat a l'article 'punt' (DCVB).
- 170 Diners en llenguatge argòtic.
- 171 'Caure de flux': cedir o declarar per distracció una cosa que un altre demana amb astúcia (DCVB, Llofriu).
- 172 Variant: "Eixa albarda, per un altre ase."

- 173 Perseguir.
- 174 Escarpir és tupar, pegar cops violents. El DCVB consigna ´escarpíó´, instrument per a netejar el fons del port.
- 175 Un moler és un trencador i extractor de pedres. Creiem que el mot correcte és ´moliner´s´.
- 176 Gent que mol.
- 177 DCVB, Llofriu.
- 178 Enrenou, soroll de crits i baralles: “Quin sabat i cullfarines, que hi ha en aquella casa” (DCVB, Llofriu).
- 179 “Quin pebre et fa coure els ulls?” (DCVB, Mallorca, Menorca). “Es diu a una persona que es fica en coses que no l’interessen i li poden ser perjudicials si s’hi fica.”
- 180 Possible variant d’escumadora, cullera grossa i plana.
- 181 “Recórrer molt d’espai, viatjant, cercant una cosa” (DCVB).
- 182 Segons explica la tradició; Santa Elena, mare de l’emperador Constantí, va trobar la creu en la qual va morir Jesucrist, que era perduda.
- 183 Onomatopeia del lladruc o del miol.
- 184 Hi ha un joc de paraules amb borda/ Bordils. Aquest dita figura recollida al DCVB.
- 185 Ésser difícil de tractar, de convèncer (DCVB).
- 186 Variant: “Com ara plouen figues!”
- 187 “Bufar a l’ull d’algú”: desitjar alguna cosa que ell posseeix i procurar prendre-l’hi (DCVB).
- 188 Variants: “Raves fregits!”, “No estic per raves”, “Què, ni un rave!”
- 189 ´Clatellut´, beneïtot, curt d’enteniment.
- 190 Suar molt. El DCVB dóna aquest exemple sense explicar el significat de “majader”.
- 191 El Noguer de Segueró (Garrotxa) era una de les cases pairals més importants de Catalunya. Sobre aquest casal es conserven diverses llegendes i cançons populars. El llegendari explica que la riquesa d’aquesta casa provenia d’haver descobert un tresor allà on l’arc de Sant Martí toca a terra. Aquest refrany també és aplicable a diversos personatges de cases nobles de Catalunya: “la senyora de Lió”, “la dama de Puigbó”, “el duc de Contançó”, etc.
- 192 “Es diu en to humorístic i familiar, principalment referint-se a famílies on es desitgen o s’esperen nens i neixen nenes. “Què ha tingut la vostra dona? – Cuguia” (vol dir que ha tingut una nena en lloc de tenir un nen) (DCVB).
- 193 “Qui es lleva dematí pixa allà on vol.” “Qui no es lleva dematí, és tard quan torna del molí” (DCVB, Empordà).
- 194 Castellanisme ´tieso´. Variant: “Dret com un rave.”
- 195 Xerrar coses que convindria no dir (DCVB, Llofriu).
- 196 All. “Allà on hi ha un all, hi ha una ceba” (DCVB, Llofriu).
- 197 Variant: “Trobar una romeguera” (Figueres): ´Aturar-se a parlar amb algú al carrer´.

- 198 “Acció extraordinària, cosa que es fa fora de l’acostumat i que costa algun esforç”(DCVB).
- 199 Recordem la dita aplicada a una persona previsor: “Posar el pegat abans del florinco.”
- 200 “No ésser ni tu ni vós”: ésser curt d’enteniment.
- 201 “Mira aquell vellet que va cotonoi” (DCVB, Llofriu).
- 202 Grup de feres. Notem que és la dona la qui va amb la mainada. “Conjunt d’infants, especialment dels qui avaloten, es belluguen molt o fan malifetes”; “Aquest feram tot ho embruta”; “ Hem sortit a passejar amb tota la feram” (DCVB, Empordà).
- 203 Variant: “o que cent gemes”. “En casos dolorosos convé obrar amb energia per sortir-ne aviat” (DCVB, Empordà).
- 204 Interjecció. Deformació de *voto a*, molt usada com a exclamació emfàtica a Catalunya i a Mallorca (DCVB).
- 205 Deformació de llatí: *vobis, vobis*, ´a vosaltres´, ´a vosaltres´, expressió del qui reparteix diners o altra cosa gratuïtament (DCVB).
- 206 Quantitat de fil enrotllat en el fus (barreta de fusta cònica per a tòrcer el fil).
- 207 Madeixa de fil.
- 208 Bastó al qual s’agafa la fusada de fil.
- 209 *Butlletí de Dialectologia Catalana*, gener-desembre 1928, vol. XVI, Barcelona, Institució Patxot, pàgs. 1-39.
- 210 *Butlletí de Dialectologia Catalana*, vol. 18, 1930, pàgs. 1-97.

Bibliografia

La veu del poble, veu de Déu

La bibliografia catalana sobre refranys, proverbis, parèmies, dites i frases fetes és molt extensa. En aquesta avinentesa només fem constar els treballs bibliogràfics consultats per a la present publicació:

- Albert Paradís, Caterina, *Geografia Popular (L'Escala-Roses)*, Arxiu de Tradicions Populares, Barcelona, 1928, pàgs. 30-31.
- Albert Rivas, Albert, *Mil adagis recopilats per Caterina Albert i Paradís-Víctor Català*, Ajuntament de l'Escala, 2000.
- Alcover, Antoni i F. de Borja Moll, *Diccionari Català Valencià Balear*, I-X volums, Barcelona, Mallorca, 1969.
- Amades, Joan, *Folklore de Catalunya* (cançoners), Edit. Selecta, Barcelona, 1982.
- Amades, Joan, *Costumari Català. El curs de l'any*, I-V volums, Barcelona, Salvat & Edicions 62, Barcelona, 1982-1983.
- *Cinc mil refranys catalans i frases fetes populars*, Biblioteca Popular Catalana, Edit. Millà, Barcelona, 1976.
- Banyeres, Josep, "Irene Rocas", [tria de mots de Llofriu, extrets del DCVB], *Programa de la Festa Major de Llofriu*, 1996, s/p.
- Casellas, F., "Modismos gerundenses (Aportación a un estudio del habla local)", *Revista de Gerona*, 5, 1958, pàgs. 61-64.
- Casellas, F., "Notas para el estudio del lenguaje gerundense", *Revista de Gerona*, 72 (1975), pàgs. 72-77.
- Casellas, F. i Casellas, D., *Vocabulari de les comarques gironines*, Barcelona, La Busca, 2003.
- Conca, Maria, *Els refranys catalans*, València, l'Estel, 1993.
- Conca Maria i Guia, Josep, *Els primers reculls de proverbis catalans*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.
- DD. AA., *La cultura popular a debat*, Barcelona, Alta Fulla, 1985.
- Farnés, Sebastià, *Paremiologia catalana comparada*, I-VII, edició a cura de DD. AA., Barcelona, Columna, 1992-1998.
- Figa Piferrer, Cándido, "Vocablos y modismos peculiares de Palamós", *Revista de Gerona*, XIV, 1890, pàgs. 237 i ss.
- Font, Ramon, *Refrans de la llengua catalana*, aplegats, anotats y comentats per Don——, Vicari General y Arxiprest de Girona.— Barcelona, Estampa dels fills de Jaume Jepús, 1900, 151 pàgs.
- Forgas Berdet, E., "La cultura material i el refranyer" dins *Estudis de llengua i literatura catalanes/XXX. Miscel·lània Germà Colon 3*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, pàgs. 199-210.

- Gargallo Gil, José Enrique, "Per Santa Llúcia, un pas de puça". *Creixer y decrecer de los días, refranes del calendario, Romania Continua, Estudis Romànics*, vol. XXIV, Barcelona, IEC, 2002, pàgs. 109-137.
- Gargallo Gil, José Enrique, "Pel juny, la falç al puny". Representació catalana dins un calendari romànic de refranys, *Estudis de llengua i literatura catalanes/XLV. Miscel·lània - Joan Veny*, 1, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, pàgs. 147-170.
- Girbal, Enric-Claudi, "Refranes i modismos locales", *Revista de Gerona* (1876-77), vol. I, pàgs. 333 i 369 i any 1890, vol. XIV, pàgs. 1, 44, 65, 129.
- Gomis i Mestre, Cels, *Dites i tradicions populars referents a plantes*, Editorial Montblanc/CEC, Barcelona, 1983.
- Grau, Dolors, *Memòries d'Irene Rocas (1861-1910). Un testimoni excepcional des de l'Empordà, Olot i Barcelona*, Palafrugell, Arxiu Municipal, 1999.
- Janer Manila, Gabriel, *Cultura popular i ecologia del llenguatge*, Barcelona, CEAC, 1982.
- Martinoy, Mònica i Junqué Montserrat, *Refranys que es diuen a Torroella de Montgrí*, Museu del Montgrí i del Baix Ter, 1985, 190 pàgs.
- Morvay, Karol, "A la recerca del material fraseològic als diccionaris" dins *Estudis de llengua i literatura catalanes/XXX. Miscel·lània Germà Colon 3*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, pàgs. 287-301.
- Parés i Puntas, Anna, *Tots els refranys catalans*, Barcelona, Edicions, 62, 1999.
- Perramon, S., *Proverbis, dites i frases fetes de la llengua catalana*, Barcelona, Millà, 1979.
- Rahola, Frederic, "Refranys i ditzos de gent de mar" dins *Catalana*, vol. II, Barcelona, 1918.
- Raspall, J., Martí J., *Diccionari de locucions i frases fetes*, Barcelona, Edicions 62, 1984.
- Serra i Boldú, Valeri, *Folklore de la pagesia*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987.
- Verdaguer, Jacint, "Folklore" dins *Obres Completes*, Barcelona, Selecta, 1974, cinquena edició.
- Vila, Pep, "Lletres de Mossèn A. M. Alcover i F. B. Moll a Irene Rocas Romaguera, corresponsal de l'obra del diccionari a Llofriu" a *Estudis del Baix Empordà*, 1997, pàgs. 147-182.
- Xargay i Oliva, Xavier, *Escriptors de Palafrugell*, Ajuntament de Palafrugell, 1999.

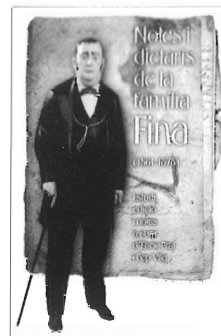
Abreviatures més usades

DCVB, *Diccionari català, valencià, balear*

FdC, Amades, *Folklore de Catalunya*

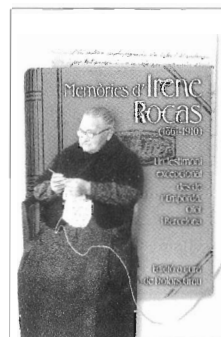
PRPC, Conca-Guia, *Els primers reculls de proverbis catalans*

Altres títols publicats

Prat, Enric; Vila, Pep. *Notes i dietaris de la família Fina (1561 - 1878).* 1998

A les *Notes i dietaris de la família Fina (1561-1878)* trobem una tria del material memòrialístic que els hereus actuals d'aquesta família han donat a l'Arxiu Municipal de Palafrugell. Hi destaca el dietari de Joaquim Fina (1817-1895) testimoni de la vida d'un hisendat palafrugellenc durant la segona meitat del segle XIX, dominada per l'oci (la caça, la pesca, el menjar) i l'observació constant del temps.

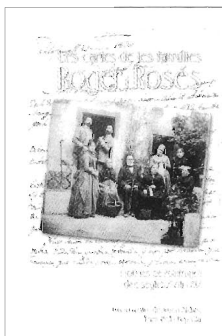
Grau, Dolors. *Memòries d'Irene Rocas (1861-1910).* 1999

Les *Memòries d'Irene Rocas (1861-1910)* és l'edició del primer volum dels dietaris d'una dona excepcional. Irene Rocas (Llofriu 1861 - Castellar - Buenos Aires 1947) va desenvolupar una intensa activitat cultural i va estudiar el folklore i la llengua empordanesa. En aquest manuscrit, cedit pels seus familiars a l'Arxiu Municipal de Palafrugell, Irene ens ofereix una crònica de la vida quotidiana i dels esdeveniments històrics viscuts en el canvi de segle.

Bonal, Carme. *El receptari de l'Elvira «Correu».* 2000

Elvira Ferrer, una de les millors cuineres locals, era membre de la burgesia tapera palafrugellenc; les seves receptes, conservades en el fons Roig Ferrer de l'Arxiu Municipal de Palafrugell, recullen una tradició culinària familiar d'arrel local enriquida amb influències foranes. El receptari de l'Elvira «Correu» equilibra tradició i innovació en una època d'esplendor de la indústria del sucra, una indústria en contacte permanent amb l'exterior, i ens aporta una visió nova i enriquidora de la cuina de Palafrugell.

Matas, Josep. Prat, Enric. Vila, Pep. *Les cartes de les famílies Roger y Rosés.* 2002

Aquest volum conté un estudi sobre la família Roger, apotecaris de Palafrugell, i sobre la família Rosés, apotecaris i hisendats de Girona, i l'edició d'una tria del seu epistolari, centrada en les relacions amb els seus familiars i administradors de Palafrugell principalment durant la primera meitat del segle XIX. Aquestes cartes ens ofereixen un panorama de la vida familiar i econòmica d'una família benestant i dels seus empleats (administradors, masovers, criats), i aporten moltes dades de la vida quotidiana i dels fets més notables de la història del Palafrugell de l'època.

L'amor per la parla popular va dur Irene Rocas a fer la replega d'aquest tresor de saviesa que són refranys, dites, adagis, penjaments, locucions i frases fetes que avui publiquem, sentències diverses que expressen el sentir de tota una comunitat, que donen caràcter i color a un idioma. El refranyer i les dites populars de Llofriu són un mostri de l'herència cultural i lingüística de moltes generacions d'homes i dones que vivien a Llofriu però també a Calella, a Ermedàs, a la vila i més enllà de Palafrugell: a Mont-ras, a Pals, a Begur... en definitiva, a l'Empordanet.

Aquest llibre ha estat preparat per **Rosa Angelats**, mestra i estudiosa del refranyer català, i **Pep Vila**, que fa recerques sobre textos de literatura popular.

Qui no em vol a la festa, em comoda
el disastre al vespre
Tan per tan, la mestra tira. (És a iguals
condicions preferir

Per Sant Bernabé
(És temps de pluja

AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL

Home cat, burro al

Diputació de Girona

Forum
BARCELONA
2004

MUNICIPI
COL·LABORADOR

245 - EMPORDÀ PETIT - CALELLA DE PALAFRUGELL - DE

